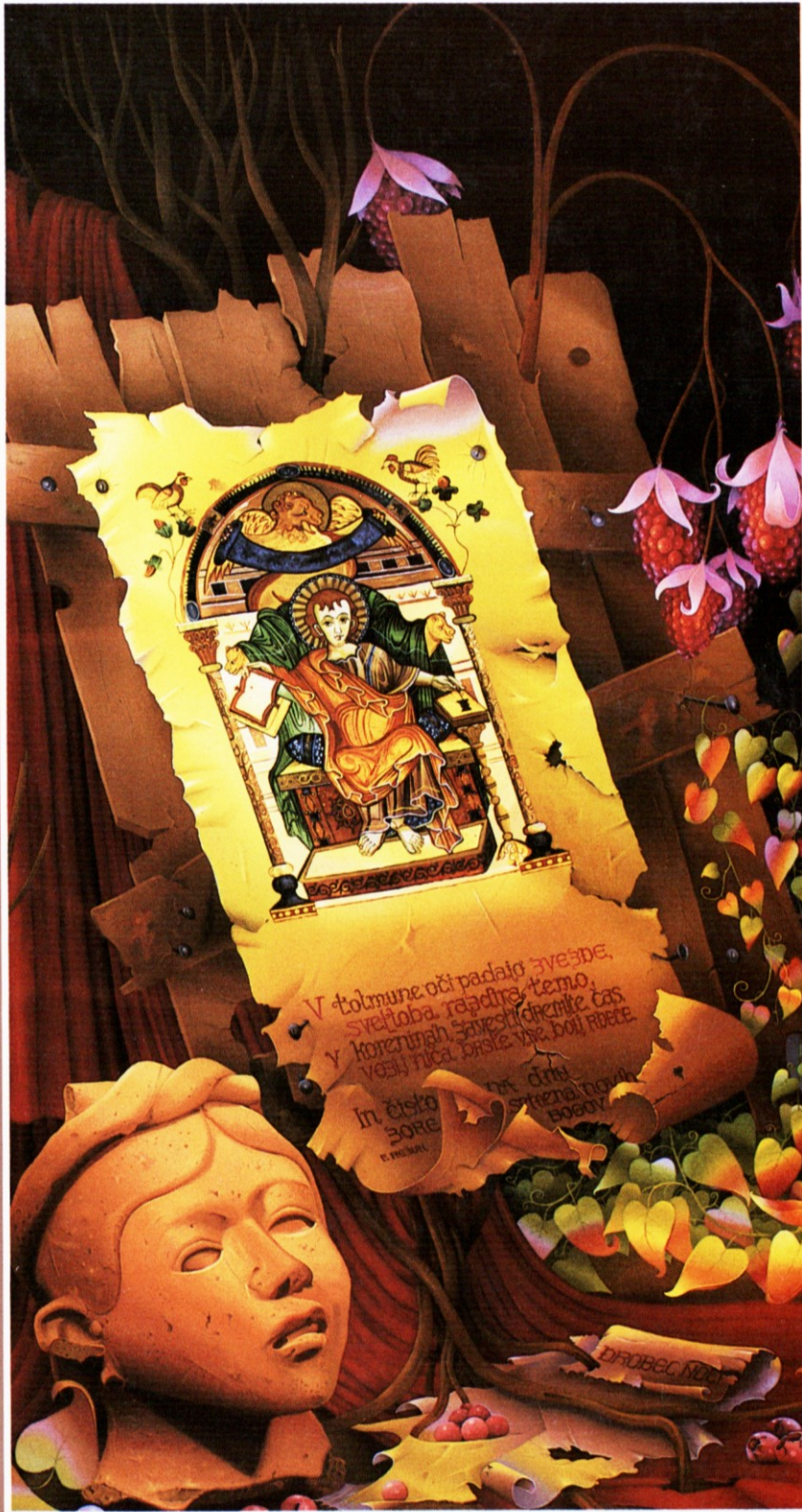

KNJIŽNICA
MIRANA JARCA
Novo mesto

RAST – L. VIII,
ŠT. 5–6 (51–52)
OKTOBER 1997

ISSN 0353-6750

R A S T

REVIJA ZA
LITERATURO
KULTURO IN
DRUŽBENA
VPRAŠANJA

	VSEBINA	str.	RAST št.5-6 (51-52)
UVODNIK	O strani, ki je nihče ne bere	291	Milan MARKELJ
LITERATURA			
Poezija	Kvadrat	294	Lidija GAČNIK GOMBAČ
	Iz ciklusa Nebeščani in Zemljani	296	Jurij KOVIČ
	Zaprta sem okno, Vladimir	298	Helena CRČEK
	Disko	300	Branimir FRLAN
	Kaj naj ti dam?		
	Ljubezen		
	Krik	300	Iztok STRAŽAR VRHOVEC
	Rojstvo		
Proza	Arheologi duš	301	Irma PLAJNŠEK
	Drugače? Zakaj drugače?	305	Ivanka MESTNIK
KULTURA			
	Lucijan Rešič	310	Jožef MATIJEVIČ
	O pesniku Severinu Šaliju in o cenzuri	314	Emil CESAR
	Miran Jarc in Dolenjske novice	328	Andrej ŠURLA
	Kaj je označevalo ime Gurcheuel t	238	Franc BUČAR
	Župnijska cerkev v Šentrupertu	346	Robert PESKAR
	Glasila osnovnih šol	352	Miloš JAKOPEC
NAŠ GOST			
	Življenje s srcem - Pogovor z družbeno delavko Maro Rupeno Osolnik	358	Jože ZUPAN
DRUŽBENA VPRAŠANJA			
	Podeželski človek v stiski	369	Franci ŠALI
	Človeške stiske, neenakost, solidarnost	370	Maca JOGAN
	Razvoj vedno terja davek	374	Igor VIZJAK
RASTOČA KNJIGA			
	Ambrozija dolenjskih bogov - Pogovor z enologom Zdravkom Mastnakom	378	Rudi STOPAR
ODMEVI IN ODZIVI			
	Branko Suhy v Kostanjevici	384	Marijan TRŠAR
	Najlepši dvorani v Deželi se je dogodil		
	Klemen Ramovš	386	Ivan KASTELIC
	Lutkovni festival Klemenčičevi dnevi	389	Sandra BORŠIČ
	V spomin Vanji Furlanu	391	Jože PERŠE
	Freydangov ali Fuchsov dvorec ni Stoničev grad	393	Janez KRAMARIČ
	Iz časa v čas z Ivanom Perhajem	395	Ivan GREGORČIČ
	Iz Ljubljane čez poljane - v Šentrupert	396	Barica SMOLE
	Novosti Dolenjske založbe	398	Franci ŠALI
GRADIVO ZA DOLENJSKI BIOGRAFSKI LEKSIKON		404	Karel BAČER
KRONIKA	April - julij	412	Peter ŠTEFANČIČ
	Sodelavci te številke	430	

02007/1932

O STRANI, KI JE OBİČAJNO NIHČE NE BERE

V Rasti, ki jo naročniki in bralci dobivate v branje že sedem let in pol, so tudi strani, ki jih običajno sploh ne preberete, saj pravzaprav niti niso namenjene branju, ampak beležijo formalni, recimo uradni del življenja revije. Kolofon, ki se nahaja na koncu vsake številke, je ena od takih strani, na katero pogleda le malokdo, knjižničar po službeni dolžnosti ali radovednež, ki ga zanima osebna izkaznica revije. To namreč kolofon v bistvu je - revijina osebna izkaznica, v kateri piše, kdo je njen izdajatelj, kdo so člani sveta in uredništva, kdo skrbi za tajniška opravila, kdo kot lektor za lepo in pravilno slovenščino, pa kam pošiljati prispevke, kakšna je naklada, kje revijo pripravljajo za tisk in v kateri tiskarni pride na svetlobo dneva, in še kaj. Za branje torej nezanimiva, četudi v svoji suhoparnosti vendarle povedna stran, ki v teh skopih in suhoparnih podatkih zajema del življenjskega utripa revije.

Kaj dosti se kolofon v minulih sedmih letih in pol, kolikor jih je Rast to jesen dopolnila, ni spreminjal, tokrat pa je revijina osebna izkaznica precej drugačna, in to v njenem pomembnem delu. Po več letih se je namreč občutneje spremenila sestava uredništva. Na prehodu v tekoči, osmi letnik Rasti in pred začetkom prihodnjega, devetega letnika, v katerem bo revija prešla na dvomesečno izhajanje enojnih števil ter s tem povezane vsebinske premike, je skozi uredništvo zavel veter sprememb. Zapustili so ga nekateri sodelavci, vanj pa so se vključili novi, na katerih bo posej slonela skrb za nadaljevanje zastavljenih poti.

Rast je sedem let rasla s skoraj nespremenjenim delovnim jedrom uredništva. V uredniškem odboru, ki je revijo zasnoval, ji vdahnil življenje in jo od prvih poganjkov uspešno peljal k zdravi in krepki rasti, seveda s sodelovanjem številnih sodelavcev, ki pač reviji izpisujejo obraz in ji dajejo tehtnost, sta bila od samega začetka Jože Škufca, glavni in nato odgovorni urednik revije, ter Franci Šali, urednik rubrike Družbena vprašanja. Oba sta najtesneje povezana z revijino rastjo in želeti bi bilo, da bi njuno ime še naprej ostalo v kolofonu. Žal ni tako. Tudi v življenju revije so trenutki slovesov, ko jo dolgoletni ustvarjalci zapustijo, a k sreči tudi trenutki novih srečanj - nekateri odhajajo, drugi prihajajo. Prepričan pa sem, da tisti, ki je živel z revijo in jo soustvarjal, je povsem nikoli ne zapusti, zato sedanji člani uredništva od obeh dolgoletnih urednikov kljub njunemu umiku pričakujemo nadaljnjo podporo in sodelovanje, hkrati ko smo jima hvaležni za vse, kar nas je v druženju in delu z njima človeško in delovno obogatilo.

Občinski svet Mestne občine Novo mesto, ki je izdajateljica Rasti, je namreč na predlog sveta revije v začetku tega meseca sprejel sklep, da razreši odgovornega urednika Jožeta Škufco, urednika rubrike Družbena vprašanja Francija Šalija ter urednico rubrike Odmevi in odzivi Darijo Jakše. Za odgovornega urednika je imenoval dosedanjega urednika rubrike Kultura Milana Marklja, za urednico rubrike Kultura Marinko Dražumerič, za urednico rubrike Družbena vprašanja Alenko Ilovkar ter za člana uredništva Marka Koščaka in Tomaža Koncilijo.

Vse te spremembe so zdaj zabeležene v kolofonu, na strani torej, za katero na začetku uvodnika piše, da je skoraj nihče ne bere. Saj navsezadnje niti ni tako pomembno, katera imena so zapisana tam zadaj, revija je predvsem njena vsebina, in če bo ta dobra, zanimiva ter spodbujajoča k ustvarjanju in pisanju, če bo krepila širšo kulturno identiteto prostora, ki ga zajema, in bo še naprej njegova pričevalka, potem bomo najbrž vsi še najbolj zadovoljni, pa če se na strani, ki je skoraj nihče ne bere, kaj spreminja ali pa ne.

Lucijan Reščič: SVETI JURIJ, olje na steklu, 1982

Kot ilustracija je bila objavljena v pesniški zbirki Majhen dober dan Toneta Pavčka

RAST – L. VIII.
ŠT. 5 – 6 (51 – 52)
OKTOBER 1997

I

REVIJA ZA
LITERATURO
KULTURO IN
DRUŽBENA
VPRAŠANJA

LITERATURA

Okus teme

Tema. Kako jo vidiš v temi? Brez oči. Z blazinicami prstov segaš v njeno telo. Telo? Meso? Za hip začutiš njene ostre robove. Potem si prste neseš na ustnice in jo piješ. Povej: kakšen okus ima?

Tkivo je. Gosto tkivo z odprtimi porami. Velika usta, velika ušesa, velike nosnice, razprto drobovje. Tema je lačna. Vanjo lahko stopiš samo skozi svoje telo.

Vzemi list. S tušem ga prelij. In čakaj, da se zgane. Žarek, solza, sneg. In se pod poljubom prikaže pot. Najprej pikica, potem kvadratek. Vanj lahko potisneš prst. Za njim je še vedno tema. A odpre se v prostor. Ne poskušaj videti. Samo linije so, vertikalne in horizontalne. Razstavljaj jih po površini telesa in potem spet sestavljaj. Otrok se igra s kockami. "Glej, hiša!" reče. "Glej, vlak," se nasmehne. In že zaslišiš: "U-u-u-u-u." Njegova proga vodi skozi same predore. "Glej, volk!"

V temi se predmeti razredčijo. Prej trdo postane vodeno in gibko kot glina. Zdaj gneteš žogo. Bo svet? Tema je okrogla. Plešočti valj. Tako hitro se vrti, da ni več valja: krožnica. Sestavi, stisni, naredi glavo, izvotli oči, nos, ušesa. Rodi že vendar!

Kvadratek se veča. Zdaj sanja svetloba okvir. Veliko platno čez steno. Okvir sega do stropa. Bel okvir vrat. Potisni prst. Potisni glavo. Ne boj se. Najbolj odprta tema sem. Stopi vame. Okroglo, veter diha okroglo in vabi tja čez.

Razliti list

In zdaj? Tu čez? Bel nepopisan list. Čebele belo padajo na tla. Za vrati je nebo. Sneg je še ponoči bel. In rdeče mesec meče sled. Je dan? Je noč? Je tu? Je tam? Sem še? Čebela mi zleti na toplo dlan. Za hip poljub. Potem jo krilca nesejo nazaj. Nebo je gosta mreža pik.

Črna pika je v belini: kako jo spremeniti v gib? Z vseh strani belo. Potiskana tkanina me ovija v svoje gube. Ni dihati lahko. Pa vendar: se lahko v belini zadušiš? In vidiš kaj? Se da v vonljivem olju razločiti obraz? Vsaj prepoznati dlan, ki jo postaviš pred obraz? V zraku obvisi: kavelj se vrti okrog osi prostora. Ni zemlja ni nebo. Brezračni čas telesa. Tega in vseh. Malo nad zemljo. Krogla se vrti, vrti, vrti. Zakaj si v glinasto telo zapičil palico, otrok?

Razliti list. Izgublja obris. Že sneg raztaplja vsako sled. Čebele puščajo kislinski ris. Ni lista več. In beli okvir vrat je le še sen.

V snegu vidim sence črt. Vsak obris je slep in le za hip ga prepoznam. Pot me vodi čez. Do drugih vrat, ki peljejo nazaj. Oči vse vidijo na pol. Počasi, kakor v gosti vodi sanj.

Nekdo z žerjavico prekriža pot. S kapuco čez obraz stoji in ogenj je, kjerkoli se dotakne plašč. A nič se ne zgodi. Obleka se ne vname in niti vroče ni. Kot da me ni. Kot da na platnu gledam žensko, ki je ni.

Prasketanje

Veliko želo je na dlani. Čebela pade dol. Potem vse padejo na tla. Nebo se stakne z zemljo v bled poljub. Potem nekdo ugasne luč. Doliti moram petrolej. Otipati v temi. Z vžigalico spet najti pot. Tja čez?

Tja dol? To bolj ogreje od krvi. V ognju želo izgori. Pripravi se: razlij
že petrolej. Prižgi!

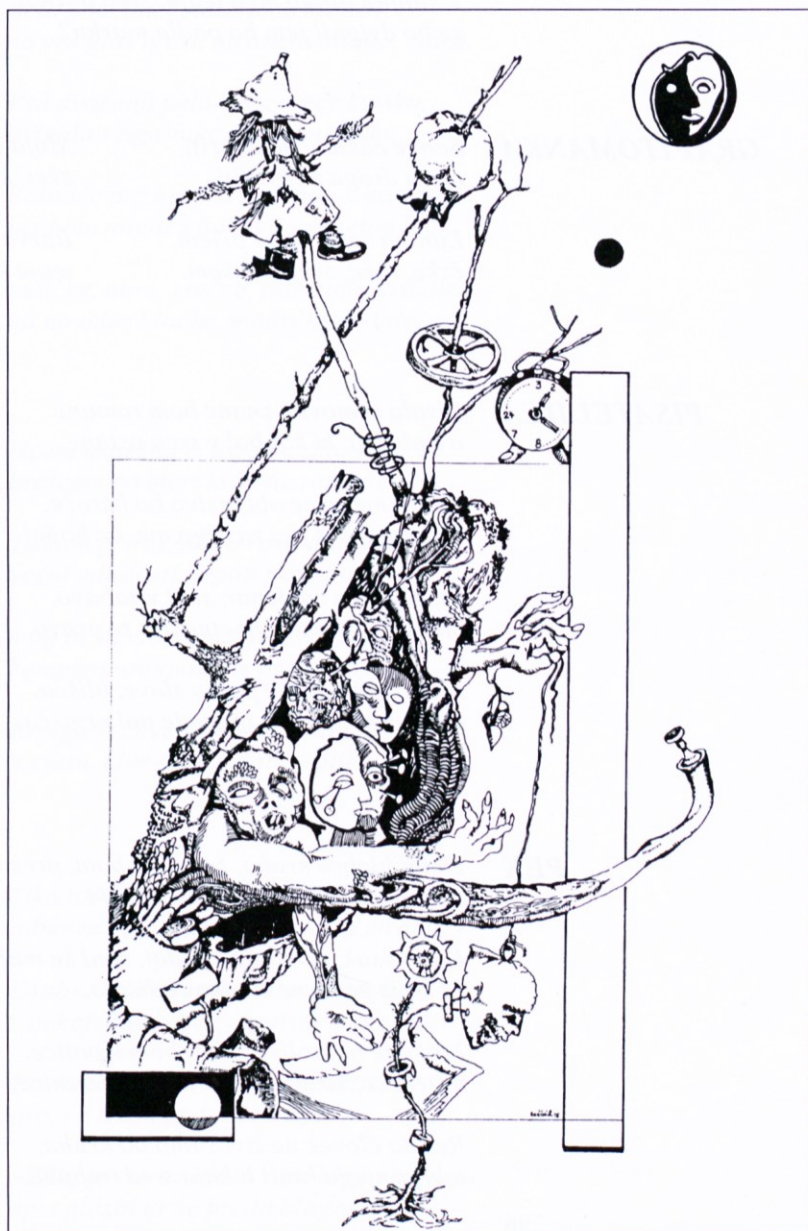
Okvir

Potem ni nič. Je dihati lahko? Zrak redek je kakor na višini. Na
kavlju negibno oko. Veke so zaprte, oko vidi. Oko te nepremično gle-
da. Prepusti se: poljub teme čez sence. Spet stran? Spet kam? Še kam?

Spet noč bo in spet vse naslednje. Oko vpija tvoje oko. Se spomniš
sanj? Veliko ljudi v dvorani z visokimi stenami. Vsi imajo na čelu
oko. Z njim ne gledajo. V njem odseva svet. Kako hladna so zrcala
mori in rek. Samo solza vrača pogled.

Bel kvadrat. Črn okvir. Preštej do pet, steci čez. Povej: je kaj dru-
gačen svet?

Lucijan Reščič: ŠE PEKEL JE UGAS-
NIL, perorisba s tušem, 1975; ilustra-
cija za 1. številko Samorastniške be-
sede, predhodnice Rasti

Jurij Kovič IZ CIKLUSA NEBEŠČANI IN ZEMLJANI

BROKER *Delnice prodaja in kupuje,
nič mu iz sveta financ ni tuje.*

*S kretnjami in vzkliki v borze hrupu
daje duška strahu in obupu.*

*Kot bi dražil bika s cunjo rdečo,
dviga svinčnik in izziva srečo.*

*V sanjah tuhta, med jedjo, sred parka,
se bo dvignil jen, bo padla marka?*

GRAFITOMANKA *Sonce čakam, noče priti,
moja droga so grafiti.*

*Moja duša z gnusom gleda
svet, ki kaos je in beda.*

*Lunina sem, verze pišem,
črke, rože, zvezde rišem.*

*Barve jočejo zidovi,
moje krike pod mostovi.*

PISATELJICA *Pisala svetovno znane bom romane
o ljubezni, ki kot bol v srcu ostane.*

*Rado imelo me občinstvo bo beroče,
kritik naj kot pes raztrga me, če hoče!*

*Pisala bom za denar, sebi v zabavo,
mučila ne bom z umetnostjo se pravo.*

*Moje bo življenje polno slave, blišča,
pa čeprav talenta imam le pol prgišča.*

PEK *Delal hlebce kruha, žemljice bom, preste,
srca lectova za ženine in neveste.*

*Ko bi vsak, ki vstaja zgodaj, spal še malo,
že bo iz pekarnice sladko zadišalo.*

*Moko le najboljšo mesil bom v potice,
v štručke, štruce, makovke in pletenice.*

*Res da človek ne živi samo od kruha,
a brez njega kruli luknja sred trebuha.*

FARMACEVTKA *Formule, snovi poznala bom neštete,
stekleničke izbirala in epruvete,

iz medu in cvetja mešala zdravila,
sirupe, tablete, praške in mazila,

čaje in tinkture tehtala na grame,
rekla, to se zjutraj, to po jedi vzame,

bliskala z očali, vedno v beli halji,
pred bacili strank na varnostni razdalji.*

ROKER *Belo bom imel električno kitaro,
na ves glas igral, navdušil mlado, staro.

Vsa dvorana pela bo, goreče kvišku
dvigala vžigalnike ob pesmi višku.

Bobniče naj hrup iz zvočnikov namuči,
jaz bom migal z boki v žarometov luči,

punčke, nore, srečne, ihte bodo kričale,
mi na oder hlačke, modrčke metale.*

UREDNIK *Iščem uspešnice, avtorje znane,
bralcem po meri krojene romane.

Tiskam priročnike o rasti duhovni,
večni mladosti, lepoti popolni,

sanj in številčk zanesljive razlage,
kameleonov spomine predrage.

Knjiga = čevelj, žele me naučiti
v svetu, kjer sebe izdati = biti.*

URAR *Tika tik-taka, tik-tak, tika-taka,
odmeva mu v glavi od zore do mraka.

Drobne vzmeti in kolesca sestavlja
v nekaj, kar kaže čas, priden kot mravlja.

Pasček zamenja vam in baterije,
uro, če treba je, tudi navije.*

*»Zdaj je vse v redu!« vam blago pojasni,
spet glasbi ur se preda blagoglasni.*

Helena Crček **ZAPRLA SEM OKNO, VLADIMIR**

I. *Sanjam, Vladimir,
da so svet rože
in v vsaki roži ogledalo
iz čistega sladkorja.*

*Sladkor iz kristalov
in kristali iz nešteti obrisov,
v katerih se skrivajo podobe
nevrnljivih spominov.*

*Galeb nad cipreso, Vladimir:
Zapiram oči
in štejem tvoje vzdihe.
Stoletja so minila
in puščave so se kot sviloprejke
izlegle v gozdove.*

*Poslušam, Vladimir,
tvoje prerokbe.
Tvoj srd nad mojim obrazom
in tvoje ustnice
v mojem poljubu.*

*Kot praoče izginjaš
in v dotiku dlani
odhajaš moj obraz.*

*Potne kaplje mi padajo s čela.
Z vsako delček tebe.
Rojevam tvoje otroke
in ti odhajaš,
da bi ostal,
medtem ko jaz ostajam,
da bi minila.*

II. *Zaprla sem okno, Vladimir:
Danes hočem biti sama s Tišino.*

*Ni me strah odhajanja.
Hieroglif stopinj
prekrivam s pajčolanom Molka.
Neizrečenosti pletem v vozle
in spomine v mozaike,
ki jih zasipam s prstjo.*

Helena Crček

*Bodo tvoji otroci
spoznali svojo mater,
ko se bom vrnila zgubana
in utrujena,
ko bodo minila stoletja
in bodo reke izhlapele
svoje hrepenenje?*

*Tujka sem, Vladimir:
Še preden sem odšla,
sem bila tujka.
Moja polt in moje oči
so me izdajale
in mnogi so me pomilovali
zaradi rane na razgaljenih prsih.*

Nocoj poljubljam tvoje otroke, Vladimir.

III. *Pod senco limonovca sedim
in preštevam goloroke oblake, Vladimir.*

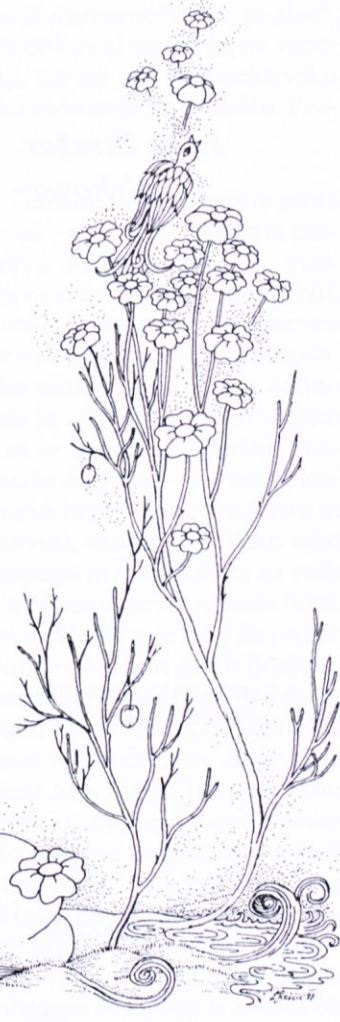
*Nocoj sem slišala ženo stokati
v porodnih bolečinah
in ob svitu je porodila dete.
Črnolaso dete.*

*In ti, Vladimir?
Koliko krikov novega rojstva
si mi obljudljal?*

*Je želja res le košček laži
odgriznjen od Resnice,
ki se izmika svetlobi?*

*Joči nocoj, Vladimir.
Joči zaradi mene in zaradi
svojega hrepenenja!
Naj ti solze polzijo
po kvadratnih ugrizih komarjev,
ki se ti zajedajo v kožo!*

*Ko boš zopet položil glavo
v moje naročje,
te bom ogrnila s tančico
teh slanih kristalov
in takrat boš vedel,
da pravzaprav nikoli
nisem odšla.*

Branimir Frlan **DISKO**

*Pogovor ob kavi.
Ropot in trušč.
Svetloba in sence.
Divjanje teles.*

*Rafali nejasnih glasov.
Barvni vrtinci.
Kaos vseh barv.
Kolorit omam v krvi.*

*Vino, liker, pivo in dim
goltamo s pohlepom pijancev.
Nekaj razbitih kozarcev,
nekaj opitih plesalcev.*

*Odhod.
Svež zrak.
Grem skozi mesto zaspano.
Brleče svetilke in most.
Domov grem prespat bolno noč.*

Iztok Stražar **KRIK**
Vrhovec

Mirno

skoraj otožno

dve veliki črki

na postaji

sredi skladišča

človeške

krvi.

ROJSTVO

*Rad bi se odel v zvezdo –
nekje nad obzorjem plava,
tam, kjer sije sonce
in sikajo golobi.*

*Rad bi objel luno -
ob peščeni kolibi je njen dom,
tam, kjer rastejo dišeče noči
in tekajo topoli.*

KAJ NAJ TI DAM?

*Kaj naj ti dam, dekle mojih sanj?
Rubine, zlata, jantarja smolo...
Nimam, ne maram tega...*

*Lahko pa ti dam:
veselje in srečo bezgovih vonjev,
glasbo valovanj žitnih poljan...*

LJUBEZEN

*Kako lačen sem njenih dotikov,
plahih pogledov, čarnih zadreg.*

*Kot peč atomskih sem vrenj:
v moji sredici obilje ljubezni gori.*

*O Bog, daj, da padem
v naročje njenih drhtenj.
Daj, da vstopim v tabernakelj
in posrkam napoj.*

Lucijan Reščič: TAM, KJER SIJE
SONCE, perorisba s tušcem, 1997

LITERATURA
Rast 5 - 6 / 1997

300

Brezobličnost naših priprav kot vedno napolnjuje ozračje ter vsak gib in besede, ki se srečujejo v omejeni svobodi prostora. Čutim, da zamujamo nekaj velikega: sedanji trenutek. Vse ostaja pred zaprtimi vrati naše zavesti in dejstvo, da se mi neznosno mudi, me obremenjuje bolj kot občutek svinčene utrujenosti ob koncu predolgega in prepolnega tedna, ki se še ni končal. Viktor reže kruh in vse bi utegnilo biti tako preprosto. V prostoru nas je menda pet ali sedem (ne vem natančno), zavese na oknih so zelo nepomembne in ne zmorejo zakriti mračnega dolgočasje marčevskega popoldneva prepozne zime. So dnevi, ki bi mi lahko tudi omare tega prostora spregovorile o življenju, danes mi nič ne povedo niti ljudje te gostoljubne hiše - govori mi le vseoblivajoči votli nič in kot tolikokrat že trmasto vztrajam in čakam, da utihne. Da, seveda bom še košček kruha in sir... in vroč čaj, seveda, in... Telefonirati moram.

- Dober dan; prijazni šefov glas me pozdravi kot vedno in kot z nekega drugega kotička galaksije. Katere podatke potrebuje? Samo to? Torej je za jutri vse dogovorjeno? Tudi Lucija že ve? Da, velja; najprej se bomo oglasili na letališki policiji.

V tem trenutku mi vsi prisotni prisluhnejo s presenečenimi pogledi, ki se odvrnejo od pogovora ob pomirjujoče obloženi mizi. Ne, ne vznemirjajte se, ne sledite klišejski domišljiji, saj ne gre za detektivsko akcijo, ampak za čisto navadno televizijsko snemanje na letališču. Protokol je pač protokol.

Zdaj sem doma, do jutra bom doma. Ženska, ki se imenuje moja mati, skriva v sebi neskončno mnogo besed - govori mi o zdravi prehrani; na televiziji je bila včeraj zanimiva oddaja o zdravju, vsak ponedeljek je, holesterol je grozno škodljiva stvar, so zopet poudarili, med morskimi sadeži ga je najmanj v hobotnicah in lignjih. Brezbarvno prijazna sem, iz iskrene navade in tudi iz neke drugačne hvaležnosti. Vseeno je dobro, da so vrata, ki jih lahko tudi zaprem. Kako čudno bitje je čas; moj rabelj in odrešenik hkrati je - še vedno je in v njem poteka glasba, predvsem glasba. Pripraviti se moram za jutrišnje snemanje, zelo pomembno je, najpomembnejše do sedaj - šef me je klical že včeraj. Spominjam se, da z neko mero zaskrbljene otožnosti in spodbudne pomenljivosti v glas. Saj pravim, vsakič je nekako tako in lahko bi narisala natančno krivuljo dogajanja in razpoloženj za vsak trenutek naših priprav. Zopet bom skušala povoziti sebe, morala bom. Ampak jaz vedno iščem človeka v človeku. Sicer pa je zdaj že pozno in vseeno mi je; dan se je že davno končal, prepuščam ga življenju.

Zopet je jutro in ne vem, kaj vstaja z menoj. Vsako jutro je stihija, ki traja do večera. Mala Marta in Kristijan mi skušata pomagati pri pripravi zajtrka, vsi ostali še spiyo. Nimam še občutka za minevanje minut: moram že hiteti ali je še dovolj časa? Jutranji čas je kot vmesni čas; na neki točki se odženeš, skočiš, startaš in čimpreje moraš nekam priti, točno nekam - le čemu? Kot vsako jutro se dolgodlaki maček zavzeto zapleta med mojimi gležnji in s tem učinkovito povečuje moj vmesni čas. Nikoli se ne razvezim zaradi tega, ne morem se; moje nejevolje bodo raje deležni ljudje, morda že kmalu po vmesnem času - skoraj vedno je tako in ne morem se izmotati iz te navade, ki mi daje občutek, da jaz nisem jaz, in je kot zapletanje mačjega telesa okoli

mojih gležnjev. Zazvoni telefon. Viktor je.

- Da, odpravljam se. Popoldne se oglasim, seveda, upam le, da se ne bo preveč zavleklo; danes je veliko dela... Saj bo, veš da... Pridem. Sedaj pa končno res grem. Pogledi Martinih in Kristijanovih oči ostanejo doma, zavidam jim.

Tu smo. Celotna snemalna ekipa bo vsak čas krenila na pot. Tehnične težave se kar vrstijo, za nekaj ur že odstopamo od načrtovanega urnika. Naša prva postaja je seveda letališče. Policija, varnostna služba letališča, pogajanja s priokusom prijazne arogance – vse to samo za posnetek pristanka ušivega letala iz Zürich, ki je najavilo zamudo, prišlo pa je prezgodaj in nas presenetilo še v eni izmed letaliških restavracij. Komaj smo ujeli zadnje trenutke njegovega pristajanja, a kaj več tako ne bi mogli, saj je dan neizprosno meglen in to, čemur pravimo sneg, počasi povzroča vedno več centimetrov svoje prisotnosti. Ura je menda dvanajst. Zelo hitro moramo nadaljevati pot in vijugastih, mokrih cest pred nami ni konca. Čutim, da se mi vse pravzaprav upira. Vse to, kar me je še pred nekaj tedni navduševalo in mi pomenilo izpolnitev nekih dolgo gojenih polzavednih sanj, mi sedaj polzi skozi prste mojih čustev in razpoloženj v naveličano in utrujeno realnost tega dne. Kaj se dogaja z menoj? Sem res samo še tekoči pepelnati utrip svojih žil? Brskam po kupu kaset med menoj in zasneženim vetrobranskim steklom močne mobilne avtomobilske celice. Morda me bo ta glasba pomirila. Ne znam živeti brez glasbe; v njej je naseljena tišina.

- Lucija, ko me ne boš mogla več prenašati, kar povej.

Ne vem, na kaj naj se naslonim. Na resnico? To ni noben odgovor; včasih ne vem, kaj je resnica. Vse se mi najbrž samo dozdeva in ne čudim se, da to vprašanje toliko zaposluje filozofe – tudi mene bo lahko še zmlelo. Toda sedaj smo prispeli na naš naslednji cilj. Okrogla neskončnost avtomobilskih gum se je ustavila in lahko odpnem varnostni pas – da, vsekakor mi nudi veliko varnost in dobro je zapenjati varnostni pas, ko si na poti k cilju. Kako silno preprosto.

Snemamo torej. Ne morem se zbrati...

- Stop! Še enkrat. Potrebujem nekaj minut, ni važno, če se mudi. Ni mi vseeno, kaj bo šlo v program, ne more mi biti vseeno. In ne buljite tako vame! Prosim, pošlji stran vse: režiserja, asistenta...vse. Dekoncentrirajo me.

Njihov svet zdaj ni moj svet. Tla pod menoj so samo nepomembna prisotnost kot toliko drugih prisotnosti in stvari. Takšno je pač delo na terenu. In skoraj polovico dneva že podajam roko brezžičnemu telefonu. Zopet potrebujem snemalno ekipo za jutrišnje snemanje. Končno je vzpostavljena zveza s hišo.

- Halo... Ekipo za jutri dopoldne? Ravno kar gledam v monitor pred seboj in razporejam delovne naloge... Samo trenutek. Težko bo, precej je zasedeno, a potrudil se bom, ker si to ti.

Hudiča, ne zato, ker sem to jaz, ampak zato, ker je to tvoja službena dolžnost! Še vedno sneži, a v tem belem, meglenem dolgočasju je vendarle nekaj barv. Spremljam to, kar med vožnjo beži mimo nas in ostaja zadaj, vendar je na mestu. Kmalu bo čas kosila, sledilo pa bo še zadnje današnje snemanje – intervju.

Lep, inteligenčen obraz priletnega moža in njegove prijazne, globoko sijoče oči, urejenost in blagohotnost že na samem začetku našega prihoda ustvarjajo prijetno ozračje. Oddahnem si in zopet imam

občutek, da je na svetu dovolj prostora za življenje sedanosti in za vse osi preteklega in prihodnjega. Hiša, v kateri smo, je urejena v vseh svojih detajlih, a brez kakršnegakoli prestiža. Kar z dvigalom gremo v zgornje prostore. Pogovarjala se bova, vendar pred objektivom kamere. Naj reflektorji ne motijo preveč...

Po nekaj uvodnih vprašanjih je pogovor oživel. Vedno je tako. Takrat šele človek pove to, kar je v njem, takrat šele pozabi na kamero in vso spremljajočo opremo ter se spomni sebe, svoje vsebine. Tu, v sanatoriju, kjer prebiva zadnja leta, je življenje preveč odmaknjeno. Pogreša ustvarjalno konfrontacijo in živahnejši utrip. Ob vsem, kar pripoveduje s preudarkom, že kar z neko trpečo počasnostjo, kot da z veliko natančnostjo in premislekom tehta besedo za besedo, se vedno bolj jasno zavedam občutka, da ta človek pravzaprav ne spada sem. Nekaj je v ozadju njegove življenjske zgodbe, nekaj, česar sicer nismo vedeli in po čemer nismo prišli povpraševati, vendar je v tem trenutku postala neizogibno težišče njegove pripovedi...

Imel je odgovorno politično službo v tujini. S svojimi diplomatskimi sposobnostmi in temeljito izobrazbo je bil za mesto, ki ga je zasedel, neprecenljiv in nenadomestljiv. Svoji službi se je posvečal z vso pozornostjo in znotraj tega je bilo načrtano vse njegovo življenje, vsa prihodnost. A v času njegovega službovanja v tujini je bilo v tej državi pomembno srečanje, ki je načrtalo koordinate vsem nadaljnjim političnim odločitvam. V skladu s svojo dosledno poštenostjo in nepreračunljivostjo se je zavzel za razumna stališča. Ravno to pa je bilo zanj usodno; sledil je bliskovit preobrat in njegova poklicna, profesionalna pot je bila dokončno sesuta in uničena, kot kakšna krhka papirnata konstrukcija.

Na trenutke je moč jasno opaziti, da se mu ob pripovedovanju roke pričenjajo tresti, da ga besede zapuščajo z neznosno težo svojega pomena. Prsti nervozno prijemajo in ovijajo elastiko mape, ki leži na mizi, oči nosijo žerjavico. Da, vse to ga že vse življenje močno obremenjuje, požrlo mu je živce, in zdaj je tu.

- Gotovo ni pametno, da sem vse to povedal; govorilo je bolj srce kakor pamet...

Še vedno govori, že dolgo časa. V roki, v kateri držim mikrofona, čutim bolečo utrujenost. Ne ganem se. Molče poslušam. Zaznam namig snemalčeve roke: zmanjkalo je traku v kaseti, nadaljevali bomo z rezervno... samo še trenutek... Teče!

Kljub vsemu se je trudil ohranjati človeškost in dostojanstvo ter presegati položaj, vendar je bilo to v vseh letih, desetletjih prenaporno – povozilo ga je, zbolel je. Sedaj, v tej samoti, veliko piše; raje piše kot govori in morda bo kaj tudi objavil... Pogovor zaključim z običajno, konvencionalno zahvalo, v meni pa ostaja kričeč molk. Novinarji včasih postanemo nehote tudi arheologi duš; nenadejano trčimo na točko, ki je v človekovi notranjosti sprožilec življenjske zgodbe, katere osupla priča postaneš, ko se razgrinja plast za plastjo pred teboj. Ne veš, kaj storiti, ko je ta zgodba v tvojih utrujenih rokah, zaprta v obliki sive škatle televizijske kasete.

Vračamo se, govorimo o marsičem, a v vsem je še vedno molk. Še en dan odhaja v rojevanje prihodnjega. Barve ostajajo, le tema se jim neslišno pridružuje. Jutri bomo vstali z novim svitom v novo pozabljenje tega, kar je za nami in se imenuje danes. Ali pa morda tudi ne... V hiši smo. Po neskončno belem hodniku se približujem vratom, za katerimi bomo pripravili intervju za objavo že v nocojšnji oddaji.

Zopet sem kot nekje izven realnosti. Večkrat se doživljam tako in vedno pač potrebujem nekaj, kar me spravi na trdna tla – tokrat je to vonj monitorjev in vse elektronske opreme za televizijsko montažo. Ne gre drugače, kot da se stvari lotim še tehnično. Vsa zgodba je vpeta le še v časovne kode in te so sedaj edina orientacija v njeni vsebini. V programu bo le nekaj površinskih, začetnih izjav – to je darilo javnosti. Jedro zgodbe ostaja, dokumentirano, materializirano z zapisi na traku; nekaj metrov elegantno spravljenega zapisa. Ostaja meni, v nekem drugem modusu bivanja, ne vem več, čemu. Na mizi zagledam telefon in to me spomni na mnoga minevanja časa in besed. Morda me tudi ničesar ne spomni; kmalu mi bo zopet vseeno in v meni ne bo drugega kot vprašanje in nemočno hlastanje v prihodnost. Z naglico odtipkam številko, iz slušalke mi odgovarja njena preprosta, znana melodija.

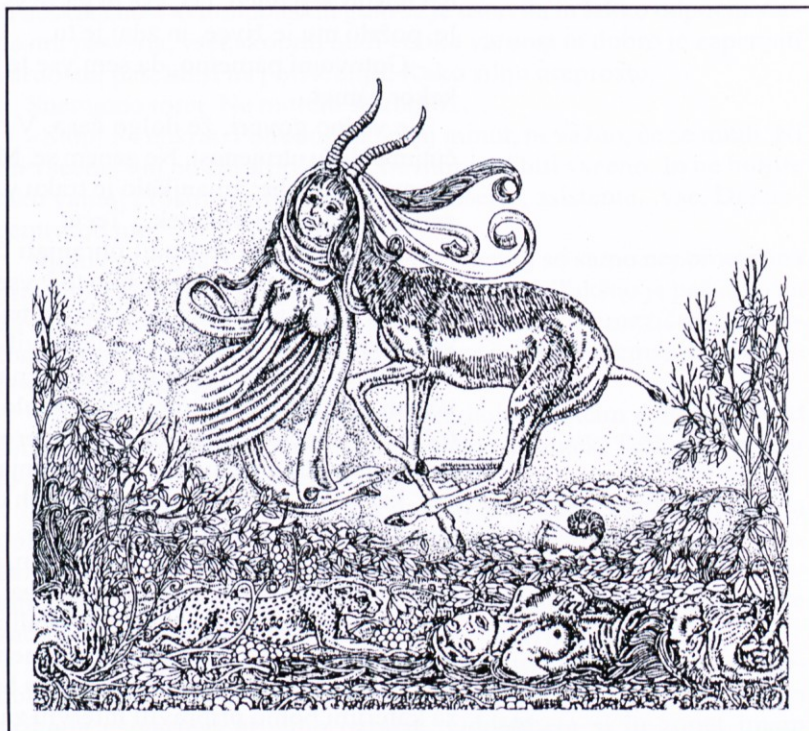
- Viktor. Si ti? Poslušaj, zavleklo se je bolj, kot smo pričakovali. Toda sedaj smo že čisto pri koncu; nočaj gre v oddajo. Prihajam, kmalu pridem... Nehaj, veš, da ne prenesem ironije. Ne, ni potrebno, da me čaka večerja, le glasba... Da: Rahmaninov, Jean-Luc Ponty ali Michael Kamen.

Presneto, zakaj si mi včasih zdiš tako daleč in te je več v odsotnosti? Zakaj ti moram prinašati odgovore, ko imam sama samo še vprašanja?

- Ne, ugasni televizijo; jaz na ekranu nisem jaz. Vsekakor prihajam, rekla sem, da kmalu pridem; veš, da vedno vozim prehitro.

Telefonska linija je zopet prosta... Še enkrat slepeča neonska dolgost hodnika, tokrat proti izhodu. Kdaj se bo končal današnji dan? Morda se sploh ne sme končati, a zunaj je že tema in v moji roki slutnja jutrišnjega dne.

Lucijan Reščič: TU V TEBI SPI, perorisba s tušem, 1992; ilustracija za pesniško zbirko Beg gazel Ivana Gregorčiča

Avgustovska sobota se je nagnila v večer. Velika žareča krogla se je počasi kotalila za rob visokega hriba nad vasjo, večerni mrak se je začel plaziti med hiše, danica se je že prižgala na nebu... Spokojni mir je tu in tam zmotilo le preletavanje ptic, posamezni klici, kot: Miha, domov! Primi ga, notri ga spravi! ko je sosed spet lovil žrebička. Kokoši so se v kurniku grohotaje umeščale na svoja mesta. Nekje je krava klicala gospodinjo, naj jo pride pomolst... Sosedov pes je bolj bevsknil kot zalajal in prve luči so se že prižgale. A vežna vrata so bila še nastežaj odprta. Ko se bodo zaprla še ta, bo vas spokojno zaspala. Nebo nad njo se bo posulo z zvezdami in nič ne bo zmotilo njenega miru.

Kako hitro mine vse lepo, sem vzdihnila. Pred mano je le še teden mirnega dopusta...

Nenadoma je vaško spokojnost zmotil presunljiv, boleč krik. Nekje z leve se je utrgal. Bilo je, kot bi nekdo vrgel kamen na mirno vodno gladino. Vznemirila se je in tresljaji so se naglo širili proti njenemu robu.

Prvi je na hišni prag stopil sosed Janez. Le za hip je postal, pa naglo stekel v smer, od koder je prišel krik. Potem so stekli drugi moški. Na las enako: Postavi se na prag, za hip postoji, kot lovec na sledi za divjadjo hitro oceni, se odtrga in steče. Brez besed. Naglo, kot da je treba hitro nekaj pogasiti. Umakniti. Zajeziti. Rešiti.

Nemir se je polastil tudi mene. Kaj se je zgodilo? Je konj brcnil Albina? Je krava nesrečno telila? Je zagorelo?

Vprašanje sem vrgla proti sosеду, ki je za trenutek stekel v svojo hišo in že spet tekel nazaj proti Mihljevim.

"Eh, kaj? Hudič je vse skupaj," je med tekom jezno zamahnil z roko, ne da bi me pogledal.

Zdaj smo tudi ženske in otroci začeli lesti skupaj. Previdno, kot v strahu smo se molče pomikali proti hiši, kamor so stekli moški. Iz varne razdalje smo napeto čakali in lovili glasove, ki so prihajali iz nje. Slišati je bilo prerivanje, kletev, jezno sopenje. Tudi ropotanje, kot da razmetavajo stole ali kaj, je bilo slišati. Vmes ženski glas: "Zverrina! Daj ga, prekletega!" Pa: "O, moj Jezus!" In spet kriki, a nobeden več tako presunljiv, kot je bil prvi.

Zdaj me je nekaj zloveščega še bolj povezal z vasjo. Tudi jaz sem napeto in nemočno čakala. Za nekaj trenutkov nas je razrahljal rešilni avtomobil, ki je naglo ustavil pred Mihljevimi. Dva moža v belem sta z nosili v rokah stekla po stopnicah. Ko so se odprla vežna vrata, je temo za hip osvetlil snop svetlobe in zagledali smo prerivajoče moške. Po koga so šli medicinci? Koga bodo prinesli? Še bolj smo se zbili tesno skupaj in kmalu nato napeto strmeli v nosila, ki sta jih previdno nosila moža v belem.

"Jezus, Angela!" je kriknila tista, ki jo je prva prepoznala.

Res je ležala tam razmršena, zabuhla od joka in napol razgaljena. Njena leva noga je bila povita vse do dimelj. Ni nas pogledala. Še obraz si je pokrila z dlanmi, kot da jo je sram pred nami.

"Oooh!" je zanihala vaška skupnost. Ženska ob meni se je pokrižala, kot da je Angela mrtva. Eden od mož je sedel v avto k Angeli, drugi za volan. Vžgal je motor, vključil sireno in naglo odpeljal. Še v hiši je za trenutek vse utihnilo.

Malo za tem so do nas dotipali žarometi policijskega avtomobila. Spet smo se razmaknili. Neka zlovešča skrb se nam je vedno bolj zarisavala v obraze. Kjer je policija, ni le nesreča. Je nekaj hujšega! Mrakobno ozračje nas je vedno bolj vleklo k hiši, iz katere je bilo kmalu spet slišati hudo prerivanje in preklinjanje: "Kurbe! Preklete kurbe! Vklenite kurbe!"

Ko so se vežna vrata spet odprla, sta policista pod roko vodila vklenjenega moškega. Bos, razpet in razmršen se jima je upiral, se trgal in sospel kot pobesnena zver. Iz njegovega jeznega obraza so bolščale krvavo podplute oči, ki so nas sovražno merile.

"Kaj je? Kaj zijate, kurbe?" Če bi mogel, bi se zagnal med nas, pa so ga držale močne roke, ki so ga grobo potisnile v zadnji del avtomobila. Potem sta se policista še enkrat vrnila v hišo, ne da bi se zmenila za nas.

Skupina se je počasi začela redčiti. Skrivnostnosti ni bilo več.

Zdaj vemo: Mož je prehudo obračunal z ženo. Oba bodo odpeljali, njo v bolnico, njega v zapor. Zdaj je treba otroke spraviti k počitku. Večerja je ostala na mizi in živina še ni zaprta. Le nekaj nas je še vztrajalo pred hišo.

Najprej so prišli moški, ki so stekli na pomoč. Potem policista, ki sta mimogrede rekla: "Konec je, gremo!" in se z vklenjenim Poldetom odpeljala iz vasi. Čez čas je nekdo na gnoj pred hišo pljusnil škafove vode. In potem je prišla Nežka, za katero še vedeli nismo, da je v hiši. Ona nam je še največ hotela in znala povedati:

"Polde je prišel po Gelo, pa ni hotela več nazaj. Tudi če jo ubije, ne gre, je rekla. On pa nad njo. Kar z gnojnimi vilami. Če ne bi poklicala na pomoč... Ubil bi jo. Jezus, lahko bi jo ubil," se je začela tresti. "Joj, kako je tekla kri! Glavno žilo ji je prebodel. Joj, kako je tekla kri! Še čudno, da ni izkravela!" Ujela je glavo v zgarane dlani in vsa zgrbljena od pravkar prestane groze kar čez vrt zavila proti svojemu domu.

"Kako je hudo, če človeku še tisto malo pameti, ki jo ima, pijača pobere. O, ljuba pamet, kako je hudo brez tebe!" je zdaj glasno vzdihnila tudi Micka in se potopila v temo. Za njo smo šli tudi vsi drugi.

Tista noč ni bila spokojna. Misel, da bi se lahko zgodil strašen zločin, nas je vznemirila bolj, kot bi nas najbrž smrt sama. Mislili smo na nesrečno Angelo in ugibali, kako se bo po vsem tem odločila.

"Nazaj bo šla, kaj pa naj drugega. Malo bo odsedel, se ohladil, ona pa tudi. Doma sta vendar dva otroka. Pa hiša, kmetija. Ne bo tako neumna, da bi pustila vse žulje! Treba je malo potrpeti. Se kdaj v jezik ugrizniti. Kadar se moški napije, se umakni. Počakaj, da se stregne. Drugi dan tako nobeden ne ve, kakšen je bil. Že zaradi otrok je treba potrpeti. Oni niso nič krivi. In kar je bog zvezal, naj človek ne razvezuje," je modrovala večina.

Posebno mlajše so razmišljale drugače. "Če bi drva sekal na njih, bi držale," jih je v imenu vseh naglas obsodila najbolj pogumna. "Jaz bi ga pustila! Za nič na svetu se ne bi vrnila!"

Kako se bo odločila Angela?

Vrnila se je že čez tri dni. Pripeljal jo je sin. Iz hiše je bilo spet slišati vpitje in ko je odhajal, je nekdo za njim jezno zaloputnil dver.

Drugi dan je nekdo pripeljal hčer. Ostal je zunaj in dolgo čakal. Menda njen fant. Zdaj je bilo iz hiše slišati jok. Pa se je tudi hči odpeljala brez nje. Torej se je prav odločila! sem se razveselila.

Dan za tem se je moj dopust iztekkel. Pravkar sem v potovalko spravljala svoje stvari, ko je Gela potrkala na vrata. Bila je bleda, utrujena,

Ivanka Mestnik
DRUGAČE? ZAKAJ DRUGAČE?

a jasnega pogleda.

"Saj veš, vas je majhna, pa se hitro vse razve. Hvala, da si se potegnila zame," je rekla, naslanjaje se na vrata. "Sem veliko mislila te dni. Tudi nate, ki se tudi nisi dala. Takole pravim: Dvoje rok imam in pri mami streho nad glavo. Bom že. Ni tako?" Čakala je na mojo potrditev.

"Gela, kaj pa otroka?" je s praga prednje hiše skoraj kriknila Micka. "Kaj pa obljuba, ki si mu jo dala? Kaj se boš, nesrečnica, primerjala z njo. Na kmetih je to drugače!"

Gela je za korak stopila proti njej in odločno uprla roke v bok.

"Drugače? Kako drugače? A tukaj ženske nismo ljudje? Kličeš na pomoč otroka? Odrasla sta. Šestnajst mi je bilo, ko sem šla od doma. Onadva jih imata že več. In tudi onadva imata roke in streho nad glavo. Kar se pa obljube tiče: dala sem jo treznemu človeku, ne surove-
mu pijancu. Ne grem več nazaj, pa če me nihče v vasi več ne pogle-
da," je trdo pribila.

Najraje bi jo objela.

Lucijan Rešič: SAMOTA, perorisba s tušem, 1985; ilustracija za zbirko poezije in proze Življenje ve za pot, ki je izšla kot posebna jubilejna številka Samorastniške besede

Lucijan Reščič: MEDVEDOVA SVADBA, akvarelirana perorisba, 1994
Ilustracija za pesniško zbirko V deveto deželo Severina Šalija

RAST – L. VIII.
ŠT. 5 – 6 (51 – 52)
OKTOBER 1997

II

REVIJA ZA
LITERATURO
KULTURO IN
DRUŽBENA
VPRAŠANJA

KULTURA

Le redkim upodabljajočim umetnikom, ki so jim takšne ali drugačne razmere onemogočile pridobitev formalne izobrazbe, uspe s prizadevnim in zavzetim ustvarjalnim delom preseči zgolj ljubiteljske okvire in se povzpeti na likovni Parnas. Mednje lahko brez dvoma uvrstimo tudi slikarja, grafika in predvsem ilustratorja Lucijana Reščiča. V svoji zgodnji mladosti se Lucijan ni niti zavedel niti slutil, da ima v sebi skrito nadarjenost za likovno izražanje, saj je bil njegov prvi stik z umetnostjo iz sveta glasbe. Naključje je hotelo, da se je kot prvošolček znašel v učilnici glasbene vzgoje v svojem rojstnem kraju (da je imel Šempeter pri Gorici že takrat glasbeno šolo, je pomenilo pravo redkost) in kot začaran poslušal zvoke violine. Dečkova zamaknjenost je vzbudila učiteljevo pozornost, ponudil mu je glasbilo in začela se je prva poskusna vaja, ki je potrdila Lucijanovo nadarjenost za glasbo. Na učiteljevo pobudo so ga brez odlašanja sprejeli v glasbeno šolo, kjer mu ni bilo treba plačevati šolnine, saj je petčlanska socialno šibka družina ne bi zmogla.

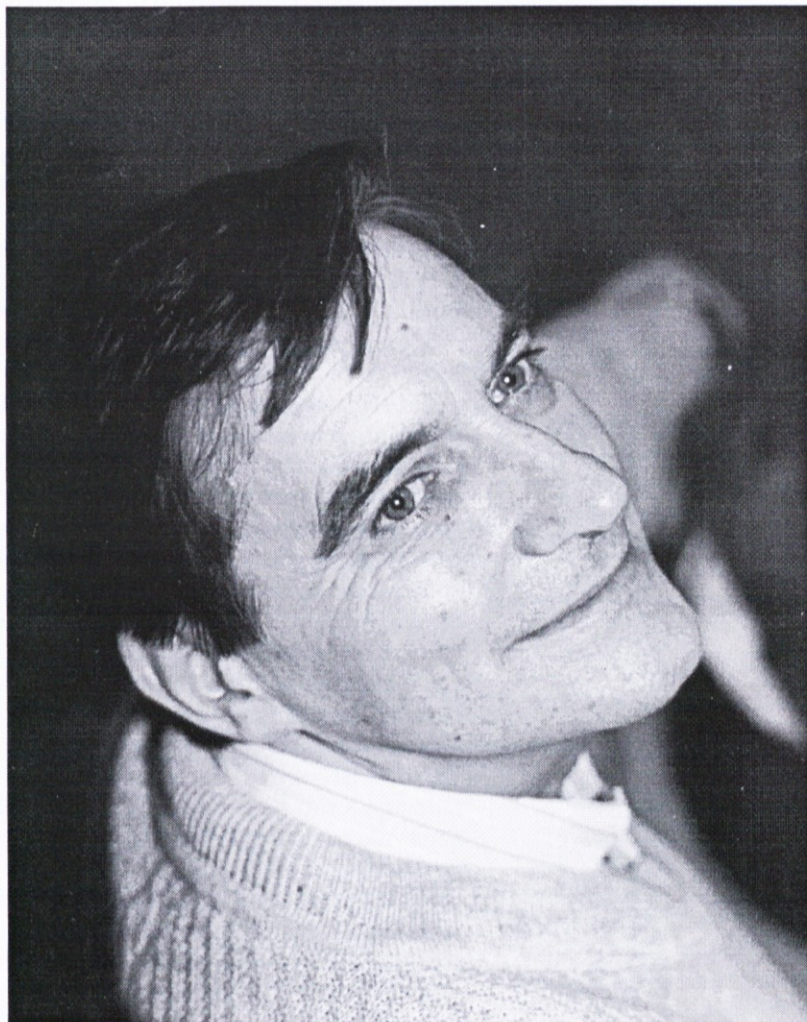
Lucijanova likovna nadarjenost je privrela na dan nekoliko kasneje, posredno s filmskimi predstavami, pravzaprav z večbarvnimi kričečimi plakati, ki so vabili na ogled filmov. Te podobe, narisane v slogu strogega realizma, so ga povsem prevzele in začel jih je kopirati in prerisovati. Med redkimi, če ne edini, ki se je takrat v Reščičevem rojstnem kraju ukvarjal z likovno dejavnostjo, je bil akademski slikar Vladimir Hmeljak, ki je znal prisluhniti mladim nadebudnežem in jim je na široko odprl vrata svojega ateljeja, kjer je bil Lucijan s sovrstniki deležen prvih korakov v svet likovnega ustvarjanja. Pod njegovim mentorstvom so otroci z navdušenjem oblikovali Mustrrove stripovske junake, priljubljeno trojico: Zvitorepca, Trdonjo in Lakotnika. Za svoje izdelke so na natečaju mladih talentov, ki ga je pripravil Pionirski list, prejeli tretjo nagrado. Po končani osemletki so Reščičeva dijaška leta tekla na tolminskem učiteljišču in preživljal jih je v skromni podstrešni sobici, kjer si je uredil slikarskemu ateljeju podobno bivališče in kot večina odraščajočih najstnikov, ki sanjajo o svoji prihodnosti, nihal med evforičnim navdušenjem in čustveno potrtostjo. Sanje o tem, da bo postal likovni umetnik, so zamrle takoj po končani srednji šoli, ko je bil prisiljen zaradi slabega gmotnega stanja sprejeti službo osnovnošolskega učitelja najprej v Oplotnici in nato v Lukanji. Pedagoško delo v odmaknjenih hribovskih zaselkih je neizprosno zahtevalo celega človeka. Celodnevnomu poučevanju so zvečer sledile utrujajoče priprave za kombiniran pouk, prostega časa, ki bi ga posvetil slikanju, pa je ostalo bore malo, bolje rečeno skoraj nič. Kljub temu pa likovno ustvarjalni duh v njem ni nikoli povsem zamrl.

Za Lucijana Reščiča in njegov poznejši slikarski razvoj je bilo zelo pomembno, da je med krajšim bivanjem na Čatežu spoznal slikarja naive Viktorja Magyarja. Njegova slogovno preprosta in vsebinsko bogata dela so ga navdušila in očarala. Znanstvo in kasnejše iskreno prijateljstvo s slikarjem Magyarjem je delno vplivalo, da je tudi Reščič zaplaval v vode naivnega slikarstva, kar je stopnjeval še zlasti po tem, ko je v trebanjski galeriji samorastniških likovnih ustvarjalcev spoznal skrivnostni svet slikanja na steklo.

Lucijan Reščič je vnet in dosleden zagovornik figuralnega slikarstva in v svojem dolgoletnem ustvarjalnem prizadevanju ni nikoli pristal

Jožef Matijević
LUCIJAN REŠČIČ

na manipulacijo s čistimi likovnimi prvini. Ker so ga lahko navdušile le izjemne abstraktne mojstrovine in ga nasplošno ta smer v likovni umetnosti ni nikdar docela prepričala, je svojo ustvarjalnost gradil na načelih pripovednosti in čiste ter dosledne risbe. Še zlasti pri ilustracijah, kjer gre za ponazoritev besedne umetnosti z likovnimi sredstvi, je avtor vidno poudarjal pripovednost kot temeljni pogoj za prepričljivo interpretacijo literarnega dela.

Lucijan Reščič; foto: Marko Kapus

Slikar, grafik in danes eden vodilnih slovenskih knjižnih ilustratorjev, Lucijan Reščič, se je rodil 26. junija 1946 v Šempetru pri Novi Gorici očetu Jožefu in materi Jožefi kot drugi izmed treh otrok. Osnovno šolo je obiskoval v rojstnem kraju in se po končani osemletki vpisal na učiteljsiše v Tolminu, kjer je leta 1965 uspešno opravil zrelostni izpit. Njegova velika želja, da bi študij nadaljeval na ljubljanski likovni akademiji, se ni nikoli uresničila, saj je prezgodnja očetova smrt bistveno poslabšala že prej šibko gmotno stanje v družini. Prošnjo za denarno podporo, ki bi mu omogočila nadaljevanje željenega študija, pa so mu za to pristojni ljudje brez utemeljitve gladko zavrnil. Doletelo ga je celo to, da mu je občinska skupščina v Novi Gorici, ki mu je v času šolanja v Tolminu nudila skromno dijaško podporo, izdala dekret in ga kot svojega zavezanca napotila poučevat v Medano

v Goriška Brda. Stvari pa so se zasukale drugače in pristal je na Štajerskem v odmaknjeni vasici Oplotnica na Pohorju, kjer sta v izjemno slabih razmerah skupaj poučevala s kolegico, s katero se je pozneje poročil. Od tu ga je pot vodila za nekaj časa na Čatež in potem v Trebnje, kjer živi in dela še danes. Od leta 1974 do leta 1977 je na tamkajšnji osnovni šoli vodil likovni in tehnični pouk in ob delu obiskoval Pedagoško akademijo v Ljubljani, oddelek za likovni pouk in knjižničarstvo. Intenzivno in zavzeto delo na trebanjskem kulturnem področju in predvsem lastne slikarske ambicije so zahtevale preveč časa, zato je opustil študij in sprejel službo samostojnega svetovalca za vzgojo in izobraževanje v KPD Dob pri Mirni. Po sedemnajstih letih državne službe se je odločil za svobodni poklic in se začel ukvarjati s knjižno ilustracijo in grafičnim oblikovanjem. Izkušnje na tem področju si je dolga leta pridobival kot član pripravljalnega odbora trebanjskega mednarodnega likovnega tabora samorastnikov pa tudi kot aktivni udeleženec teh prireditvev, kjer je za svoja likovna dela prejel priznanje in nagrade. Zadnjih nekaj let dela kot slikar in grafični oblikovalec v zasebnem podjetju Lorenci L v Trebnjem.

Čeprav se je Lucijan Reščič v obdobju, ko je bil mednarodni tabor likovnih samorastnikov v Trebnjem še živ in aktualen, zavzeto posvečal slikarstvu in je bil kar nekajkrat tudi aktivni udeleženec takrat pomembne in priznane likovne manifestacije, njegova uveljavitev na področju likovne umetnosti ni presegala lokalnih okvirov. Zaradi pretirane skromnosti in pomanjkanja slehernega občutka za lastno uveljavitev je njegova likovna ustvarjalnost ostala zaprta v lokalni krog majhnega slovenskega mesta, kakršno je Trebnje. Šele zavzeto in pospešeno ukvarjanje s knjižno ilustracijo je avtorju odprlo pot v slovenski likovni prostor. S kakovostnim delom je dokazal, da je vreden zaupanja založnikov in pomembnih založniških hiš, kot so Mladinska knjiga, DZS in Mladika, pa tudi med literati, ki so ga vabili k sodelovanju, srečamo znana imena pisateljev in pesnikov, kot so Svetlana Makarovič, Tone Pavček, Jože Snoj, Severin Šali, Franci Šali, Marjan Tomšič, Kristina Brenkova. Ilustriral je tudi Jurčičevega Desetega brata, natančneje Krjavljevo zgodbo, ko se je založba Mladika lotila domiselnega založniškega projekta in kot samostojno knjigo izdala z Reščičevimi ilustracijami opremljeno Krjavljevo zgodbo (besedilo je sestavni del petega poglavja našega prvega romana Deseti brat). Osebe, ki jih je ilustrator vključil v svojo likovno pripoved Krjavljene zgodbe, so stvarne in na ilustracijah fizično prepoznavne.

Nedavna velika pregledna razstava izvornih ilustracij Lucijana Reščiča v Dolenjskem muzeju v Novem mestu je nedvomno dokazala, da premore Dolenjska izvrstnega ilustratorja, ki se v svoji pristni izpovednosti in želji po estetskem ne prepušča sočasnim modnim trendom, temveč zna obogatiti zakladnico naše knjižne ilustracije s povsem svojimi in izvirnimi likovnimi interpretacijami, ki so jasen odraz njegove, povsem osebne ustvarjalne naravnosti. Reščič z enako vnemo ilustrira otroško in mladinsko literaturo kot knjižna dela, namenjena odraslim. Kljub temu pa se zdi, da dosega višjo umetniško raven v lirskem kot v epskem izrazu. Vrh njegove knjižne ilustracije brez dvoma pomenijo njegovi likovni prispevki k izdaji pesniških zbirk, saj ilustracija poezije že od nekdaj velja za zahtevno in težko upodobljivo snov. Reščiču uspeva v filigransko natančno risbo vtakati številne simbole in prispodobne, ki se vsakič skladno ujemajo z literarno predlogo.

Lucijan Reščič: NA VEČERNI POTI, perorisba s tušem, 1991
Ilustracija za pesniško zbirko Pesnik na večerni poti Severina Šalija

O PESNIKU SEVERINU ŠALIJU IN O CENZURI

Prispevek k novejši literarnozgodovinski raziskavi slovenske književnosti

Preden se zaprem v svoj hram, kot pravi Karel Destovnik - Kajuh, bi rad spregovoril o pesniku Severinu Šaliju. Sicer sem trdno prepričan, da bodo o njem še pisali, ker je bil pesnik in ker to zasluži, ne verjamem pa, da je še kdo cenzuro doživljal tako kot on in se z njo boril, saj je bil nekaj časa v ospredju našega kulturnega življenja. Naj ta prispevek dopolnjuje njegovo človeško podobo, predvsem pa podobo Slovence v času, ko je bilo biti Slovenec težko in ko je bila hkrati taka opredelitev zelo pomembna. O tem bi rad spregovoril z njegovimi besedami in hkrati opozoril na pomembno značajsko črto, ki se ni nikdar razkazovala ali zahtevala kake zasluge zase.

Prispevek pa naj bo tudi širše dopolnilo problematiki o cenzuri, ker jo premalo poznamo.

I

V mladosti sem se vedno navduševal in zagovarjal skupinsko delo, ker sem videl v tem mnogo prednosti za znanost. Navduševal sem se zanj tudi zato, ker te oblike dela nisem poznal, slutil pa sem, da je lahko silno pomembna. Spoznal sem jo, ko sem pripravljaj antologijo socialne poezije in poezije o evropskem odporu. Ta, po vrednosti izredno dragocena antologija, ni nikoli izšla. Sodim, da sem takrat dobil nekaj sivih las, kot pravimo. Ne bom govoril o podrobnostih, vprašljivi so bili roki, potem prevodi in še marsikaj. - Nekaj let pozneje so me spet pridobili za neko podobno zamisel. Ponudba je bila mikavna, v sebi sem jo nosil dalj časa, zato sem vanjo brez pomišljanja privolil. Takrat so bili rezultati presenetljivo uspešni. Zelo rad se spominjam prevajalcev Ivana Minattija, Andreja Arka, Ade Škerljeve, Branka Žužka... Eden izmed mojih sodelavcev tedaj je bil pesnik, prevajalec in urednik Severin Šali.

Prvič sem videl Severina Šalija v prvih mesecih okupacije 1941. leta. Udeležil sem se izredno odmevne recitacije (morda zaradi okupacije) v prostorih Ljudske knjigarne blizu škofije. Poslušalcev je bilo zelo veliko. Stali smo med policami za knjige, od zida do prodajnega pulta, medtem ko so prihajali recitatorji nemoteno iz ozadja skozi majhna vrata, na improvizirani oder. Svoja dela so brali Jože Krivec, iz knjige črtic *Dom med goricami*, dr. Stanko Kociper, odlomek iz romana *Goričanec*, ki je tudi prav tedaj izšel - prebranih odlomkov obeh se še dobro spominjam, zlasti so me prevzeli občuteni in iskreni Krivčevi spomini na mater, Haloze in Ptujsko goro, manj se spominjam Jožeta Dularja in, seveda, Severina Šalija. Uvodno besedo o nastopajočih je imel dr. Tine Debeljak. Takrat sem ga videl prvič in zadnjič.

Ko sem po toliko letih poiskal Severina Šalija v zvezi z mojo antologijo v prostorih Mladinske knjige, kjer je bil urednik, sem se spomnil tega srečanja. Pokazal sem mu originale pesmi, ki bi jih bilo treba prevesti. Spominjam se, da je na pobudo pristal in kljub res neugodnim rokom - bili smo sredi poletja, knjiga pa bi morala iziti kmalu jeseni - izbral prav tiste pesmi - in to po premisleku - ki so bile po mojem mnenju za prevajalca najtežje. Oddahnil sem si. Mislil sem, da mu bo treba prigovarjati in moledovati - oboje mi je bilo vedno zelo mučno, in ne vem, če sem bil pri premagovanju teh težav

vedno uspešen. Dobil sem vtis, da je Šali pri zahtevnih tekstih užival. Malo pomislekov je imel samo pri rokih za oddajo prevodov, vendar se je tudi tu strogo držal dogovorjenih datumov in jih celo prehitel. Vseh prevodov ni pošiljal hkrati, temveč postopno, kar mi je bilo zaradi pogovorov z založbo zelo všeč. Prevajal je z veseljem in z lahkoto in vem, da je veliko prevedenih pesmi imelo rimo. Take izkušnje so pomagale, da sem odločno spremenil mnenje o skupinskem delu. Pozneje sem se na Šalija obrnil še enkrat. Zato se še danes z veseljem spominjam tega časa in teh tovarišev, kar so mi v resnici bili. Zbližali smo se tudi drugače. Postali smo dobri delovni prijatelji. Naši stiki so postajali vse manj uradni. Šali mi je postal dober tovariš, na katerega sem se obračal, ker sem vedel, da se lahko zanesem nanj, in sva se spoštovala. Kot glavni urednik *Obzornika*, ki ga je izdajala Prešernova družba, sem ga spoznal še z druge strani. Moral sem poživiti delo, za sodelovanje sem se obrnil tudi nanj. Spoznal sem tudi, da ni bil zamerljiv in malenkosten. Še danes hranim nekaj njegovih pisem, bila so izredno stvarna. Pisal jih je človek, ki je bil dober delavec v najbolj plemenitem smislu besede in dober pesnik. Govoril je resno, vendar je bil vedno pripravljen misel obrniti na šalo - takega sem poznal jaz.

II

Ko smo mi še dozorevali in se iskali, si je Šali že odgovorno služil kruh. Najpomembnejši problem, ki ga je občutil kot urednik med okupacijo, je bila cenzura. Najprej italijanska, pozneje nemška in domobranska. Z njo se je srečal v svoji mladostni zagnanosti dokaj zgodaj. Marsikdaj pa je kot Slovenec sam lezel v njeno grozeče kolesje.

Cenzuro, s katero so utesnjevali svobodno slovensko misel, so uvedli italijanski okupatorji v t.i. Ljubljanski pokrajini, ki so jo zasedli kmalu po okupaciji.

O nadziranju slovenskega tiska govorijo že Navodila poveljstva 2. armade guvernerju cone v Ljubljani 14. aprila 1941 v zaupnem navodilu, v katerem sporoča, da bodo na območjih, ki so v okupacijski coni generala Benitta Fiorenuolija pri izvajanju funkcije guvernerja, ukrepali tudi v zvezi z nadzorom tiska.¹ Iz knjige *Fašisti brez krinke* (Uvodna beseda, str. 27) izvemo, da je v zvezi s cenzuro izdal urad za civilne zadeve generala Vittoria Ambrosia širša navodila za delo civilnih komisarjev, kot je bilo razdeljevanje italijanskih zastav hišnim gospodarjem, lepljenje slik italijanskega kralja in Mussolinija (s katerimi so prelepili zidove ljubljanskih ulic, zlasti v centru mesta), o uvedbi rimskega pozdrava v uradih in pozneje v šolah (kar se pa ni izvajalo ne pri profesorjih in ne pri dijakih), o pisanju Mussolinijevih gesel o fašizmu po zidovih in cenzuri vseh, tudi neitalijanskih časopisov (str. 27).

Po ustanovitvi visokega komisariata za Ljubljansko pokrajino je bil mimo upravnih služb ustanovljen tudi posebni urad za cenzuro - Ufficio stampa e censura, ki je bil vsa leta italijanske okupacije nosilec italijanske okupacijske in fašistične propagande. Vodil ga je italijanski novinar Carlo Tigoli in za njim Francesco Joanin (n.d., str. 39).

22. aprila 1941 poroča visoki komisar Emilio Grazioli v zaupnem poročilu o tisku... kaj je dotlej naredil na tem področju, da so sprejeli sklep o cenzuri dnevnikov, tednikov in mesečnikov, kar ga je zbudilo, saj je to dejstvo komentiral, da "so tukaj zelo številni". Dnevnik *Slovenec* in *Jutro* sta prinašala vse važnejše prispevke dvojezično, v slovenskem in italijanskem jeziku, za kar je dala pobudo okupacijska oblast. Slovenskemu tisku so dali navodila, kako naj pripravljajo oceno tiska in politično oceno urednikov,

¹ Tone Feren, *Fašisti brez krinke*, Dokumenti 1941-1942, str. 108, 109

2 n.d., str. 109 - 113.

3 France Koblar, Moj obračun, str.
147

4 Pismo dr. Bratka Krefta, 14. marca
1977

5 Ludvik Mrzel, Prežihov dvojniki,
Naši razgledi, 14. maja 1960, str. 212,
213

KULTURA
Rast 5 - 6 / 1997

hkrati pa Grazioli ni pozabil hvalisavo navesti, da so slovenski novinarji "popolnoma prostovoljno" pristopili k njegovim navodilom, kar je malo verjetno. Dokazi so drugačni.²

Večina Slovencev je kritično ocenjevala okupacijo, vendar do ustanovitve Osvobodilne fronte niso pričeli z odporom in iskali oblik, kako bi svoje nezadovoljstvo izrazili. Pomena okupacije kot nasilnega odvzema svobode so se kulturni delavci dobro zavedali. Zadostuje samo nekaj primerov: Juš Kozak in dr. France Koblar sta, v skrbi, da ne bi škodovala avtorju in založniku Slovenski matici, uničila oceno o Bevkovem romanu (psev. Pavle Sedmak) *Kaplan Martin Čedermac*. V oceni so bili politični poudarki, ki bi tokrat lahko škodovali pisatelju.³

Raziskave slovenskega kulturnega življenja doslej kažejo, da je italijanska cenzura prvič posegla v slovensko kulturno ustvarjanje dokaj zgodaj. Vtaknila se je v spored Slovenskega narodnega gledališča v Ljubljani in prepovedala uprizoritev *Kranjskih komedijantov* dr. Bratka Krefta. Prepoved je utemeljevala s tem, da s podobo igralko Suzane Marranesi žali avtor Italijanke, ki nikakor niso takšne.⁴ Vendar pa pripoveduje dr. Bratko Kreft, da so razumeli pravi pomen prepovedi in delo takoj nadomestili z delom drugega slovenskega avtorja. Pri tem jih ni motilo, da je bilo delo po nastanku starejše. *Kranjske komedijante* so nadomestili z *Učenjakom* dr. Frana Detele. Da pa bi omilili italijansko sovraštvo do slovenske kulture in gledališča in da ne bi že v začetku začeli vsiljevati svoj gledališki program dvomljive vrednosti, je Kreft v soglasju z Otonom Župančičem, Josipom Vidmarjem in dr. Francetom Koblarjem objavil v *Gledališkem listu* bibliografijo dotlej uprizorjenih italijanskih del v ljubljanski drami. Bibliografija, ki je bila na višini, naj bi vplivala, da bi ostalo slovensko dramsko gledališče suvereno tudi med okupacijo in da mu okupatorji ne bi vsiljevali dela dvomljive vrednosti. - Na odpor in neposlušnost pa opozarja tudi letak za predstavo *Učenjaka* 23. maja 1941, napisan je samo v slovenskem jeziku, čeprav je že tedaj veljal ukaz o obvezni dvojezičnosti.

Po vsej verjetnosti je visoki komisar Grazioli ustno podal okvirne vsebinske smernice o politični dopustnosti ob srečanju s slovenskimi novinarji. Govorjenje, da so "domači novinarji popolnoma prostovoljno pristopili k mojim navodilom", je hvalisavo, nepremišljeno in prikrievanje dejstev zaradi kariere, je značilno za 1941. leto.

Strožja pa so morala biti navodila na notranjepolitičnem področju, kjer so morali novinarji zagovarjati politiko okupacijske oblasti, poročati v smislu uradnih poročil, ki so bila včasih prav neverjetna in smešna. Proti lastnemu prepričanju so morali zagovarjati ravnanje okupacijskih oboroženih sil, nastopati proti boju za svobodo lastnega naroda, poročati v smislu njihove protipropagande o "nevarnosti brezbožnega komunizma" in nastopati proti posameznikom, kar je bilo marsikdaj v nasprotju z lastnim prepričanjem. Kljub Graziolijevem pomirjujočem zatrjevanju je moral biti odpor med novinarji že tako viden, da so ga občutili tudi Italijani. Zato so pričeli neprikrito groziti posameznikom. Ludvik Mrzel pripoveduje, da je bila v Ljubljani v zimi 1941 - 1942 "javna skrivnost, da imajo okupatorska oblastva seznam 'kulturnega boljševiszma sumljivih oseb'". Italijanom so ga naredili in izročili, kot pripoveduje, "v krogu 'Slovenskega doma', ki je bil že od vsega začetka žarišče kolaboracije". - Na sestanku z lastniki ljubljanskih časopisov in njihovimi glavnimi uredniki je visoki komisar Grazioli grozil s spiskom novinarjev, s katerimi je bilo potrebno obračunati, in kazal na predal, kjer je imel spisek shranjen. - Kot vemo, je grožnjo kmalu uresničil.⁵

K javnemu mnenju so prispevali tudi italijanski cenzorji, ki so bili pri pisanju prav neverjetni. Tone Ferenc poroča, da so cenzorji pošiljali svoje

propagandne prispevke v klerikalni dnevnik *Slovenec*, ki je bil zaradi značaja njihovih voditeljev najposlušnejši. Tako je Carlo Tigoli objavljaj prispevke o "uspehih" proti slovenskim partizanom - ti so jim povzročali na okupiranem ozemlju največ preglavic, in to v taki meri, da je 1943 Mussolini javno in odkrito grozil Slovincem z nasilnim preseljevanjem - genocidom, ki bi bil brez primere v zgodovini našega naroda. Bolj kot Slovincem, ki so poznali dejansko stanje, je bilo pisanje namenjeno prebivalstvu v Italiji, ki so potrebovali "zmage" svojega vojaštva. Tako je Tigoli sfabriciral nekaj prav klasičnih novinarskih rac, kot "da so prodirajoče italijanske čete prekoračile potok Iška". Slovenskim bralcem pa ni ostalo neznan, da so italijanske čete zasedle tudi "trdnjavi" Vič in Šiška in da so "potopile" v Ljubljani podmornico, vse to v času, ko sta na ljubljanskem gradu in na Nebotičniku aprila 1941 viseli - takrat sem to prvič videl - beli zastavi predaje! Pisanje je vzbujalo pri Slovincih posmeh in pomilovanje. Da je tako pisanje vsaj skrajno ustvarjalo v Italiji javno mnenje, ki Slovincem ni bilo naklonjeno, je razumljivo, kar dokazuje podatek, ki so mi ga pripovedovali taboriščniki. Tako so prve taboriščnike, ki so jih Italijani odgnali v Gonars (italijansko koncentracijsko taborišče v Padski nižini), sprejemalo prebivalstvo s sovraštvom in odporom. Pozneje, ko so spoznali, da so tudi sami žrtve fašizma, so z njimi sočustvovali in marsikatera žrtev med italijanskim prebivalstvom je pozneje nastala zato, ker so želeli zaščititi slovenske internirance pred Nemci.

Prezir do italijanske oblasti kaže nastop Akademskega pevskega zbora decembra 1941 v Ljubljani.

Kaže ga kulturni molk, zaradi česar so prenehale izhajati pomembne slovenske kulturne in druge strokovne revije, kar ni ostalo brez vpliva na odnos prebivalstva do Italijanov kot okupatorjev.

Več dokazov ignoriranja Italijanov imamo tudi pri Veselem teatru Boža Podkrajška. Ustanovili so ga v Ljubljani gledališki igralci, begunci iz Maribora. Take protiokupacijske teme so se pokazale že pri prvi predstavi. Ob ustanovitvi gledališča so na italijanski cenzuri Podkrajška dokaj nazorno poučili, kaj vse ni dopustno v politiki. Podkrajšek je to po svoje hudomušno in neustrašeno komentiral. Pod vplivom teh navodil si je zamislil nekaj uvod in opravičilo gledalcem za delovanje gledališča z dokaj zgovornim skečem. Predstavljal je srečanje dveh znancev, eden od njih je pred obrazom mahal z roko. Na vprašanje drugega, kaj počne, je dejal, da se otepa muhe. Podkrajšek mu je nasvetoval, naj le dobro pogleda, kaj ga obletava. Ko ga je še enkrat opozoril, je popravil svojo domnevo in povedal, da ga ne obletava muha, obad ali čebela, temveč osa. Sledil je Podkrajškov nauk: "*Ne delaj tega! Po osi tolči je sedaj prepovedano!*" Občinstvo je razumelo poanto, kar je dokazovalo ploskanje. To pa je bila tudi napoved, v kakšnem miselnem krogu se bodo gibale gledališke predstave.

Do večjega zapleta je prišlo spet pri moritatu o zgodovini čevljev na melodijo slovenske ljudske pesmi o dveh nesrečnih Italijanih. Italijani so morali pesem in melodijo poznati, saj so bili avtorji programa klicani neutegoma na zagovor. Seveda so se nanj temeljito pripravili. S Podkrajškom so odšli na cenzurni urad še Rudolf Golouh, gledališki igralec Vladimir Skrbinšek ter pravnik, pisatelj dr. Makso Šnuderl. Golouh, ker je dobro obvladal italijanščino, Skrbinška pa je vzel kot poznavalca širše problematike. S seboj so prinesli uverturo Offenbachove operete *Orfej v podzemlju in Slovensko pesmarico* Jože Glonarja, ki je bila tedaj v prodaji v ljubljanskih knjigarnah. Tu je bila v celoti objavljena slovenska ljudska pesem o dveh nesrečnih Italijanih. Argumenti so cenzorja zmedli, kljub temu pa je bila naslednja predstava o čevljih prepovedana.

Takih predstav, ki so kljubovalno mešale štrene in prizadejale probleme cenzorjem, je bilo več. Rekli bi, da so prav tekmovali s prispevki, ki so budili nacionalno zavest.

Do zapleta je spet prišlo pri skeču *Večer na vasi* Emila Smaska. Igralci so nastopili v slovenskih narodnih nošah. Že naslednjo predstavo je cenzura prepovedala. Zato so igralci namesto narodnih noš imeli v gumbnicah rože v slovenskih nacionalnih barvah. Ko pa so vedno sumničavi Italijani prepovedali še to, je vodstvo gledališča naročilo upravljalcem luči, da so usmerjali na oder reflektorje z belo-modro-rdečo svetlobo.

Niso pa odkrili smisel spevoigre Emila Smaska *Na planincah*, kjer so na melodije slovenskih narodnih pesmi dodali aktualno vsebino. Vodilno misel spevoigre poznamo: v slovenske planine se je pritepel meščan - vsiljivi Nemeč, ki se je začel prilizovati slovenski planšarici. Pred nevarnim vsiljivcem sta jo rešila pastirja, ki sta, potem ko sta ga pregnala, zapela: "Mi smo fantje, vsi pastirji, vsi v planince pojdemo!", kar je pomenil poziv za odhod k partizanom. Poslušalci so ga razumeli, tudi to je dokazoval aplavz, ki ga je moral Podkrajšek, v strahu pred Italijani, prekinjati z jalovim izgovorom, da se približuje policijska ura in da naj zato dovolijo igralcem nadaljevati spored. Človek dobi vtis, da so v izzivanju in nepokorščini do italijanskih okupacijskih oblasti v Veselem teatru prav tekmovali.

Prepovedali so tudi obliko, ki se je ohranila iz predvojnih operetnih predstav. Prinašala je marsikatero bridko resnico iz vojnih dni. Avtorja teh aktualnih satiričnih verzov sta bila Smiljan Samec in Niko Štritof, pel pa jih je Drago Zupan.

Vse to je dokaz, da so morale italijanske okupacijske oblasti, kljub navidezni zavesti zmagovalca, skrbno spremljati javno mnenje med prebivalci.

Posebno poglavje v boju s cenzuro pomeni glasba, kjer so zaradi premajhnega poznavanja cenzorjev zmagali vedno glasbeniki. Cenzura verjetno ni predvidela strokovnjaka za to področje. Zato se je zadovoljila le s prepovedjo, kaj ni dopustno. Prepovedano je bilo izvajati glasbena dela angleških in pozneje ameriških glasbenikov. Vendar pa se orkester Veselega teatra pravil ni držal. Adamič in njegov orkester sta pazila, da so vedno igrali šlagerje, ki so jih ljudje poznali iz radijskih oddaj, dokler jih okupatorji niso prepovedali tako, da so pobrali radijske sprejemnike. Pač pa je Adamič iz previdnosti v najavah avtorski agenciji spreminjal imena resničnih avtorjev in menjaval naslove izvajanih skladb, za avtorje pa je navajal italijanske komponiste. S tem pa ni utrpel škode nihče, med vojno so vse avtorske pravice zamrle.

Glasba je bila pomembna tudi takrat, kadar so bila besedila cenzurirana, tedaj je glasba poudarjeno dopolnjevala prepovedano besedilo.

Pretežek za cenzorsko pamet, oziroma na kaj takega niso računali, je rebus grafika Ela Justina *Prešernova neznana prijateljica*. Njegov konec - prispevek je izšel dvakrat - je bil objavljen mesec dni po uboju slikarja Hinka Smrekarja v Gramozni jami 2. novembra 1942. Justin je nameraval prispevek objaviti na dan mrtvih, ker pa v nedeljo časopis ni izhajal, je nadaljevanje objavil v ponedeljkovi številki *Jutra*. Prispevek je zaključil z izvirno in zgovorno vinjeto v spomin ustreljenega Smrekarja. Kot pripoveduje Filip Kumbatovič, prikazuje "skromno krsto, ki je zabita z enim samim surovo stesanim plohom". Nad njo "se zgrinja prelomljena SMREKA, čez napisan trak z besedo 'konec' pa leži prelomljena črka R - dokaj lahko umljiv rebus Smrekarjevega imena." ⁶

Sicer pa so morali cenzorji nekaj slutiti. Pazili so tudi na obvestila v dnevnem časopisju, zavedajoč se, da bi pri bralcih budili nezadovoljstvo. - Ko so ustrelili kot talca Vinka Košaka, je policija z obvestilom o ustrelitvi

7 124. številka Jutra je izšla 20. maja 1943, 125. pa je zopet izšla 5. junija 1943

8 Lojze Tršar, Resnica izpod okupatorjeve cenzure, Dogovori, 15. septembra 1987, str. 8

sporočila: ni vznemirjenja. Ko pa sta pisatelj in novinar Davorin Ravljen in Stane Ravnikar objavila obvestilo, da bo v spomin ubitega Toneta Tomšiča - po vojni razglašena za narodnega junaka - maša zadušnica v frančiškanski cerkvi na obletnico njegove smrti 21. maja, so Ravnikarja in Ravljena zaprli, dnevnik *Jutro* pa potem nekaj dni ni izšel.⁷

Primeri pa so bili še hujši. Po zaslugi aktiva novinarjev, vključenih v Osvobodilno fronto (točneje, v aktiv kulturnih delavcev), so objavili v *Jutru* v nadaljevanjih nekaj provokativnih reportaž. Novinar Boštjan Žagar je, po pripovedovanju Davorina Ravljena, objavil v *Jutru* prispevke o jugoslovanski vojski, ki so omaloževali okupatorja, kritizirali organizacijo jugoslovanske armade in demoralizacijo. 27. in 28. maja pa so objavili prispevek *Vojni dnevi na Hrvaškem* Vita Kraigherja (podpis V.K.). Pod šifro "u" pa je Žagar s Tonetom Janežičem vtihotapil podlistke iz sovjetskih in drugih vojnih poročil, tako 10. avgusta 1941 poročilo o nemških izgubah. Take novice so vzbudile pozornost cenzure in nezadovoljstvo visokega komisarja Graziolija, ki je jeseni 1941, po uradnem obisku konzula Nezavisne države Hrvatske, novinarjem zagrozil, da jih bo postrelil kot talce.⁸ - Zato, verjetno, tudi že omenjena grožnja Ludvika Mrzela.

Takih smelih objav resnice pa poznamo še več.

III

A vrnimo se k Severinu Šaliju!

Bil je urednik v založbi Ljudske knjige in urednik Slovenčeve knjižnice, založbi, ki je skušala nuditi socialno varnost tistim tiskarskim delavcem, ki bi jih drugače z odpustom močno prizadeli. S podobnim namenom je bila pri Narodni tiskarni ustanovljena založba Dobra knjiga.

Pričakovali bi, da se bodo Italijani vmešavali v program založbe. Vendar je Šali to zanikal, ne da bi ga za to vprašali. Verjetno so se zaradi splošne izobrazbe in intelektualne stopnje zadovoljevali s tistimi italijanskimi imeni, ki jih je v program uvrščalo uredništvo in niso "pravzaprav nikoli resneje" zahtevali, da morajo v Slovenčevi knjižnici ponatiskovati prevode fašističnih pisateljev. Tega se je uredništvo tudi izogibalo. Verjetno jih je zadovoljevalo že to, da so posegali po italijanski slovstveni klasiki (Grazia Deleda, Silvio Pelico). V založbi so se za natis iz italijanske književnosti - često naključno - odločali sami. Tako so uvrstili v program tudi slepega pisatelja Salvaneschija, ki je živel v času fašizma, vendar ni bil fašist. Pri tem jim je dajal podporo cenzor profesor Umberto Urbani, ki je bil naklonjen umetniškemu in nepolitičnemu programu.⁹

Pri zbiranju gradiva za študijo *Slovenska kultura v obdobju okupacije in narodnoosvobodilnega boja*, sem profesorja Urbanija bolje spoznal kot naklonjenega Slovencem. Tedaj sem pregledal tudi uvode v knjige Slovenčeve knjižnice, za katero je napisal marsikateri knjigi potreben uvod Šali. Zanimiva je ugotovitev, da Šali ni mogel krotiti svojih svobodoljubnih misli, medtem ko pri drugih piscih besedil, npr. pri dr. Tinetu Debeljaku, ni bilo tako. Zelo je pazil, da ne bi prizadel cenzure. - Med prvimi njegovimi uvodi sem se ustavil ob spominih Silvia Pelica *Moje ječe* v prevodu Andreja Budala, Šali pa je napisal knjigi predgovor in ga takole zaključil: "*Silvio Pelico je s svojim življenjem pokazal, kako naj človek ostane miren, kreposten in dober, tudi ko se je hudobni svet in usoda sama zarotila zoper njega in ga ščuvala k hudobiji in maščevanju. Njegov spominski napis 'Moje ječe' je preživel vse njegove žaloigre in speve in slovi še danes, ker je v njem preprosto, a silno učinkovito in prepričevalno izbrušen najzlahtnejši biser človeškega srca - dobrota in velika požrtvovalna ljubezen do domovi-*

9 Pisna izjava Severina Šalija, 12. junija 1990

ne." Temu zaključku je Šali dodal: "*s čimer bo učitelj tudi nam.*"¹⁰ Ob tem dopolnilu se je cenzor Neri ustavil in zahteval v rokopisu pregled celotnega prevoda. Verjetno se je urednik izgovarjal, da je bilo tako v rokopisu.

Pisal sem mu, razložil, kako sklepam in ga prosil za odgovor. Odgovoril mi je ljubeznivo in obširno, potrdil je mojo domnevo in pisal o težavah, ki so potem sledile "... *In prav ta odstavek je nekdo nesel na nos Neru. Cel halo. Knjiga je namreč že izšla. Pohitel sem k Urbaniju - kako naj rešimo to zadevo. Ker je bil moj 'dopis' seveda z drugačno ortografijo in drugačnim črnilom, mi je profesor dal nasvet: On bo že malo zavlačeval pri šefu, mi pa naj najdemo nekoga, ki bo našel ustrezeni papir in znal ponarediti tudi Budalovo pisavo.*" Zato je Šali poiskal v tiskarni človeka, ki je znal posnemati pisave, dobil papir, ki je bil podoben onemu, ki ga je uporabil Budal, prepisal nanj prevajalčev uvod s Šalijevim dostavkom, nato pa so prepis izpostavili julijskemu soncu, da je bil videti "starinski", in dopisal letnico nastanka prevoda in predgovora. To je potem Šali odnesel Urbaniju, ki je za predstojnika napisal komentar in pojasnil, da je prevajalec Budal s tem mislil Italijo, katere državljani so kot primorski Slovenec bil. Tako so se izognili težavam, ki so bile med okupacijo za založbo in urednika lahko neprijetne.¹¹

To pa Šalija ni izučilo. Še v istem letu je sledil predgovor k povesti Janeza Jalna *Trop brez zvoncev* (Severin Šali, *O pisatelju*, str. 4), kjer se je neposredno obrnil na bralca. Zapisal je: "... *Iz nje naj vam znova zaživi lepota naše zemlje, ki je ne smemo pozabiti*" (podčrtal E.C.). Prepričanje je temeljilo na slovenstvu in ni priznavalo trenutnih nasilnih ozemeljskih prilastitev. Sklepam, da so cenzorji spremno besedo le površno prebrali, zato je ostala za Šalija brez posledic. Povest *Trop brez zvoncev* je bila tedaj ena izmed najbolj branih knjig, dosegla je izjemen uspeh. Izšla je v vrtoglavi nakladi 40.000 izvodov.

Italijanski okupatorji, ki so Slovincem v t.i. Ljubljanski pokrajini slovesno obljubljali ob prevzemu avtonomni značaj, so si od vsega začetka načrtno prizadevali čimprej uničiti slovensko podobo dežele. Temu je mnogo prispevala cenzura, ki je posegala v ves, celo strogo verski tisk. Ko bi morala v *Bogoljubu* iziti podoba menda sv. Nikolaja in pod njim podpis "zavetnik *preganjanih*", so Italijani, ki so prav tedaj v Ljubljanski pokrajini množično pošiljali Slovence v internacijo v Gonars, Padovo, Renicci, Rab in drugam, zaslutili past, rekli bi, da se je oglasila slaba vest, in so objavo preprečili oziroma je bila za njih sporna.

Pri taki cenzorski vnemi je prihajalo celo do smešnih situacij. Tudi eno izmed njih mi je pripovedoval pesnik Šali, ki jo je povzročil. Dogodek, kljub vsej neresnosti ni bil prav nič smešen, Italijani so ga jemali silno resno. Pozimi 1942 je založba Ljudska knjiga oglašala v *Slovincu* svojo knjigo o vrtnarstvu in sadjarstvu. Hoteli pa so, da bi bil oglas tudi učinkovit in izviren. Zato so naprosili Šalija, "*naj da kak verz za uvod, na vrh oglasa*". Šali je prošnji ustregel. Ni se domislil nič drugega kot verz iz narodne pesmi: *Stoji tam vrtec ograjen...* Na Šalijevo nesrečo je oglas izšel prav tisto jutro, ko so ogradili Italijani Ljubljano z bodečo žico. "*Nastal je cel vrag!*" je pripovedoval o dogodku Šali. "*Dr. Odar, Košiček, ravnatelj knjigarne, ravnatelj tiskarne, urednik Slovenca, stavec in seveda jaz smo morali na italijansko komando, češ da je to bilo napisano nalašč zaradi te žične ograje.*" In konec - čeprav težko, so se "*komaj zmazali*". "*Nero se je drl na nas, grozila je huda stvar.*" Ob pomoči profesorja Urbanija so "*nekako dokazali, da se nikomur še sanjalo ni, da bomo 'ožičeni' in da je oglas bil že najmanj teden dni pred izidom v tiskarni*". Na Šalijevo srečo je kmalu prišel nov cenzor, ki se v uredniško politiko ni vtikal.¹²

Lucijan Reščič: HVALNICA VEČERU, perorisba s tušem, 1991
Ilustracija za pesniško zbirko Pesnik na večerni poti Severina Šalija

13 Pisna izjava Severina Šalija, 23.
januarja 1989

14 Tone Ferenc, n.d., str. 76

15 Pisna izjava Severina Šalija, 12.
januarja 1990

16 Emil Cesar, Slovenska kultura med
okupacijo in narodnoosvobodilnim
bojem 1941 - 1943 (1996)

Poročal je tudi o delu cenzorjev. Cenzor za leposlovje je bil že omenjeni Umberto Urbani, profesor na tržaški univerzi. Šali se ga je spominjal kot ustrežljivega, znal je slovensko in hrvaško. "*Včasih smo mu nesli 'kuverto', saj je bil slabo plačan. Tudi njegov prvi šef (ne spominjam se priimka) je bil v redu, drugi je bil bolj pasji, vendar smo z njim po zaslugi Urbanija dobro vozili.*"¹³

O podkupljivosti italijanske okupacijske administracije mi je pripovedovala tudi Nada Kraigher, ko sva se pogovarjala, na mojo pobudo, o njenem avtobiografskem romanu *Pet temnih, svetlih let*, ker sem želel izvedeti kaj več o nastanku romana. Kraigherjeva govori v njem tudi o Urbaniju. Podkupljivost omenja tudi dr. Tone Ferenc. Tako piše, da je Protivohunski center vojaške obveščevalne službe - Servizio Informazioni Militare - SIM, vodil v pozni jeseni 1942 karabinjerski stotnik Annaeleto Onnis, označuje pa ga kot "precej podkupljiv častnik".¹⁴

Po besedah Severina Šalija so bili posebni cenzorji za gledališče, kjer so imeli "več težav".¹⁵ Čeprav teh konkretno ne poznamo, si jih po nekaterih dejstvih¹⁶ lahko predstavljamo. Z njimi so imeli opraviti dr. Bratko Kreft, dr. France Koblar, nekaj časa Josip Vidmar, Oton Župančič in njegov krog, Pavel Golia in drugi, predvsem igralci.

IV

Bridko je spoznanje, da se niso razmere spremenile niti po 1943. letu, ko je prevzela cenzuro domobranska policija. Prepovedali niso samo knjig, npr. dr. Vladimira Bartola *Alamut*, seznam prepovedanih del bi bil dolg, temveč tudi posamezne tekste v slovenskih šolskih berilih. Tako je Prosvetni odsek pri šefu pokrajinske uprave v Ljubljani (generalu Rupniku) 3. oktobra 1944 IV. št. 3454/3 razposlal ravnateljstvom srednjih, meščanskih in ljudskih šol, mestnemu poglavarstvu (prosvetnemu oddelku), okrajnim glavarstvom, pokrajinski šolski založbi in Učiteljski tiskarni okrožnico, da se brez odobritve smejo uporabljati naslednja šolska berila in čitanke, vendar da "je treba pred rabo odstraniti iz njih... navedene sestavke". Spisek, ki ga navajajo brez obrazložitve, je zgovoren in obtožujoč: iz D drugega slovenskega berila (v oklepaju je stran objave): France Bevk: Pojmo spat (str. 12), Bajka o mesecu in zvezdah (str. 45), Bisagarjev osliček (str. 80), Otroci plešejo pri kresu (str. 83), Mile Klopčič: Otrok se poslavlja od igrač (str. 14), Prva domača naloga (str. 16), Strojevodja (str. 78); iz tretjega slovenskega berila: France Bevk: Stražnji ognji (str. 94), Igo Gruden: Pomladanska (str. 92), Anton Ingolič: Špela (str. 48), Kosci (str. 31), Gori (str. 113), Josip Ribičič: Razgovor (str. 10), Šest Josip: Tine ve, kaj se spodobi (str. 110), Venceslav Winkler: Zemljevid (str. 61); iz četrtega slovenskega berila France Bevk: Polž (str. 53), Turki (str. 90), Sveta Barbara (str. 128), Mile Klopčič: Mary se predstavi (str. 81), Kako sem se spoznal s svetom (str. 107), Juš Kozak: Črna smrt (str. 96), Josip Ribičič: Mati (str. 106), Vsakdanji kruh (str. 112), Stanko Vuk: Višarska Mati božja (str. 75); iz Slovenske čitanke za 1. razred srednjih in meščanskih šol: Mile Klopčič: Tri otrokove želje (str. 32), Tone Seliškar: Na dirkališču (str. 72), Bratovščina Sinjega galeba (str. 89); iz Slovenske čitanke za 2. razred srednjih in meščanskih šol: France Bevk: Gozd in voda (str. 14), Anton Novačan: Volk (str. 72); iz Slovenske čitanke za 3. razred srednjih in meščanskih šol: France Bevk: Tat (str. 87), Mile Klopčič: Mary se predstavi (str. 36), Juš Kozak: Črna smrt (str. 25), Ivan Tavčar: Slovensko je govoril (str. 48); iz Slovenske čitanke za 4. razred srednjih in meščanskih šol: Anton Novačan: Herman Celjski (str. 6) in iz Slovenske slovstvene čitanke 5 - 8 sestavke: Fran Al-

breht: Veter (str. 335), Igo Gruden: Perice na Savi (str. 354), Anton Ingolič: Pri kožuharju (str. 384), Mile Klopčič: Mary se predstavi (str. 375), Alojzij Kraigher: Tomo (str. 356), Miško Kranjec: Dobri ljudje (str. 382), Anton Novačan: Meja (str. 362), Prežihov Voranc: Uk (str. 381), Tone Seliškar: Pretrgana popisnica (str. 377).

Upraviteljstva oziroma ravnateljstva bi morala poskrbeti, da se vsi ti prispevki odstranijo tudi iz knjige, ki so bile last učencev oziroma dijakov. Odlok je po naročilu prezidenta Rupnika podpisal načelnik prosvetnega oddelka Franc Ločnikar. Tako so bili iz beril odstranjeni izrazito pedagoški teksti izjemne vrednosti, tudi taki za odraščajočo mladino, ki jih je bilo tedaj v slovenskem mladinskem slovstvu malo. (Bevk: Tat, Seliškar: Bratovščina Sinjega galeba, Na dirkališču) in to samo zaradi tega, ker so bili njihovi avtorji partizani ali somišljeniki narodnoosvobodilnega boja; ker so bili v nemških koncentracijskih taboriščih, izgnanci ali tudi tisti, ki so storili ta "greh", da so pribežali iz nemškega okupacijskega ozemlja na ozemlje pod upravo zahodnih zaveznikov. Zelo zanimivo je, da so dali na spisek prepovedanih del tudi prispevek dr. Stanka Vuka, za katerega danes sprenevedavo trdimo, da so ga ubili "neznanci", ali Antona Novačana, ki je iz Beograda pobegnil k Angležem, in Antona Ingoliča, obetavnega pisatelja s Ptuja, ki so ga z družino pregnali v enem izmed prvih izgnanskih valov 1941. leta v Srbijo. V času, ko je še vedno veljala prepoved slovenskega jezika in slovenske knjige na Štajerskem in Gorenjskem, so se slovenski domobranci, namesto da bi se borili tudi za slovensko knjigo in jo razširjali, "šli" politiko. Niso pregnjali le slovenskih pisateljev, ki so obsojali kolaboracijo, iz berila so celo vrgli prispevek Ivana Tavčarja *Slovensko je govoril*, da ne bi pri mladini budil narodno zavest! Šlo je za politično stremuštvo in željo po absolutni oblasti in obračunu z drugače mislečimi, ki se je najbolj zgovorno pokazala na kulturnem področju. Šlo je za eno izmed oblik brezobzirnega in sistematičnega čiščenja vseh rojakov, ki so mislili drugače. Žal le, da je bilo teh zelo veliko.

Pod nemško okupacijo Ljubljanske pokrajine so na videz prevzeli oblast v pokrajini Nemcem lojalni Slovenci. Obstajal je tudi dvojni cenzurni urad, enega so vodili Nemci, drugega slovenska domobranska policija. Nemški je deloval na drugi strani vladne palače, vodil pa ga je kočevski Nmec Jože Seppe. Šali ga je takole predstavil: "... *dobro je govoril slovensko in je pod odsluženjem vojaškega roka v jugoslovanski armadi dobil čin narednika.*" Podatek je pomemben. Ohranil ga je v lepem spominu ali kot pravi: "*Z njim je šlo laže kot pod Italijani.*" Ker je Seppe pred vojno kot Kočevjar živel v Sloveniji, je dobro poznal slovenske strankarske zdrahe in razmere, o katerih je imel svoje mnenje. Ni jim bil naklonjen in jih je obsojal. Že na začetku je odkrito izrekel Šaliju bridko ugotovitev, "*da je proti sleherni izdaji (natisu), ki bi zbujala mržnjo med ljudmi, saj je je že tako preveč.*"

Strankarsko opredeljevanje je obsojal tudi drugi cenzor Frank, tudi kočevski Nmec, ki je prav tako govoril tekoče slovensko. Dejal mu je: "*Tako malo vas je, pa se boste še po knjigah spuščali v sovraštvo.*"¹⁷

Podobno so sodili o tem vprašanju tudi nekateri tedanji uredniki slovenskega tiska v katoliških vrstah, kar je bilo toliko bolj presenetljivo in zato toliko večje vrednosti, ker so bili kleriki, ki niso soglašali s tedanjo politiko - tudi cerkvenih - oblasti na Slovenskem. V uredniški politiki Slovenčeve knjižnice je prevladovala zmerna, nevtralna politika. Njen urednik je bil župnik Zabret, ki se je vrnil kot izgnanec iz Srbije in bil "*docela mojih misli*", kot ga je predstavil Šali. Taki založniški politiki sta bila naklonjena tudi "*šefa založbe dr. Odar in generalni, duhovnik Košiček.*"¹⁸ Nevprašan je o njih sodil: - Sodba velja za knjižno politiko med italijansko

17 Pisna izjava Severina Šalija, 12. junija 1990

18 Isti vir

19 Duhovnik Franc Glavač, že kot dijak član skrajne desnice in urednik glasila *Mi mladi borci*, pozneje pa urednik revije *Katoliška akcija* in njen ideolog. Kot urednik *Slovenca* je vodil idejno in notranjepolitično rubriko; bil je italijanski ovaduh in gestapovski agent. (vir: Franček Saje, *Belogradizem*, str. 84, 123)

20 Pisna izjava Severina Šalija, 23. januarja 1989

21 Isti vir

22 Mira Mihelič, *Ure mojih dni*, Spomini, str. 120

okupacijo in pozneje v obdobju nemške okupacije in slovenskega domobranstva: "Nikoli niso zahtevali, da izdamo kake fašistične avtorje, ne v založbi, ne v Slovencevi knjižnici, ali domače domobranske stvari, kot so zahtevali nekteri naši (Glavač).¹⁹ Pri tem so imeli popolno zaslonbo pri predsedniku našega celotnega podjetja dr. Odarju in generalnemu ravnatelju hiše Jožetu Košičku (oba duhovnika, kot je bil duhovnik tudi 'slavni Glavač')." ²⁰

Da je bilo res tako, kažejo podatki: pri založbi Naša knjiga so med okupacijo izdali knjigo novel Franceta Bevka in prevod A. de Saint- Exupéryja *Veter, pesek in zvezde* v prevodu Edvarda Kocbeka. Tako Bevk kot Kocbek sta bila partizana in v narodnoosvobodilnem boju imela pomembno vlogo. "Vendar," kot pripoveduje Šali, "ni bilo nobenih sitnosti zaradi tega".²¹

Pričevanje o tem, kako se je godilo slovenski knjigi pod slovenskimi domobranci, so zelo poučna. Sicer je domobranska oblast za kulturni praznik 28. marca podeljevala knjižne nagrade in to poudarjala. O tem, kako nespoštljivo so ravnali domobranci s slovensko knjigo, pripoveduje Mira Miheličeva. Domobranska policija je ob njeni aretaciji zaplenila in odpeljala njene knjige in knjige njenega strica, politika v kraljevini Jugoslaviji, dr. Alberta Kramerja, ki je stanoval pri njej, nato pripoveduje: "... *Te so odpeljali in jih nakopčili na dvorišču policijskih zaporov in ko je nekoč Dagner, znana ljubljanska lahkoživka in hči nekdanje učiteljice Šumijeve, ki je imela dobre zveze s policijo, prišla k znanemu Duši (prav: Duschi - op. E.C.), jo je vprašal: 'Haben sie schoene Bücher gern?' Imate radi dobre knjige? Izberite si, kar vam ugaja. Pa ni vzela nobene, povedala je neki moji znanki, da so na dvorišču policaji igrali s knjigami nogomet.*" Pisateljica Miheličeva nato zagrenjeno in prizadeto ugotavlja: "*Tako se je moja in stričeva knjižnica izgubila kdo ve kam, v jarke, v blatu, v sovraštvo...*" ²²

Tudi cenzor Seppe je bil "odločno na naši strani". Po Šalijevih besedah je tudi nasprotoval izdaji "dveh ali treh pesniških zbirk domobranskih pesnikov ali kakim drugim domobranskim izdajam, češ, če se bo kdo usajal... takoj sporočiti njemu... Boj je bil le z nekaterimi domačimi, ki so hoteli imeti protikomunistične, belogradistične avtorje v zbirki." S svojimi zahtevami niso uspeli niti v času, ko je bil urednik Šali, niti ne pozneje, ko je prevzel uredništvo župnik Zabret. Uspeli so samo pri *Zborniku zimske pomoči* 1944. leta.

Delo uslužbencev nemškega cenzurnega urada moremo ocenjevati kot zmerno, pretehtano in bolj naklonjeno Slovincem kakor delo njihovih italijanskih predhodnikov. Da je res tako, ga ilustrirajmo še z nekaterimi znanimi dejstvi: Urednika domobransko-nemške propagandne zamisli o *Zborniku zimske pomoči* (Winterhilfe) Božidar Borko in dr. Tine Debeljak sta vključila v *Zbornik* tudi sodelovanje Otona Župančiča, vendar k njemu nista šla sama, za posredovanje sta, po njuni sodbi, izbrala "nevtralca" Severina Šalija. Župančičeve pesmi je v rokopisu prebral cenzor Fink, ki je imel pripombe glede naslova. Svoje pomisleke je povedal urednikoma Borku in Debeljaku, ki pa sta se zgovorila na Šalija, ki ni imel pri publikaciji, razen posredništva, nobene vidnejše vloge. Ker je Fink poznal slovenski odnos do Koroške, je poklical Šalija in mu sporočil, da pesem zaradi spornega naslova (*Gospa Sveta*) ne more iziti. *Gospa Sveta* je na ozemlju, priključenem tretjemu rajhu. Zato je nasvetoval, naj vrstni red besed v naslovu zamenja (*Sveta Gospa*), na kar je Šali, v želji, da pesmi izidejo, načelno pristal. Obvestiti je moral Župančiča, ki pa v popravek ni privolil. Pesmi je dal nov, zgovornejši naslov *V brezglasje*. Pač pa je v pesmi ime kraja zamenjan v *Sveta Gospa*, kar bralec pri branju lahko opazi.

Nekaj o Župančičevi reakciji v zvezi z objavo pesmi, kjer je kazal pes-

23 Ob pripravah Zbranega dela Boga Flandra - Klusovega Jože sem dobil v roke tudi dvoje pisem Otona Župančiča uredništvo Zbornika zimske pomoči. Doslej pisem v pesnikovi korespondenci nisem zasledil. Ali sta se izgubili?

24 Evgen Lovšin Rod in mladost Otona Župančiča, str. 208

nik svojo suverenost nad samovoljo cenzure, izvemo iz zapisa Evgena Lovšina. Verjetno je Župančič urednikoma *Zbornika* sporočil svoje pogoje, vendar o tem Šali ni bil obveščen, ker o tem ne govori. Razgovori so potekali med Župančičem in obema urednikoma, Borkom in Debeljakom.²³ Iz Lovšinove pripovedi izvemo, da je bila prav taka objava pesmi, kot jih je napisal, za Župančiča zelo pomembna. Uveljavljal je svojo voljo in se je ni pustil vzeti. Z oddajo prispevkov za *Zbornik* je namerno odlašal in poslal "svoj Trizvok" na veliki petek ali kot pripoveduje Lovšin, "zadnjo minuto". Težav s cenzuro se je Župančič dobro zavedal, zaradi česar je menil: "*Radoveden sem, kaj bodo z njo napravili. Prav radoveden, predobra je, da bi jo zavrgli, a na svetlo jo dati jim ne bo lahko...*" - Za objavo je, verjetno, postavil pogoj: ali objavijo vse tri pesmi ali pa naj vse tri zavrnejo. Bojazen je bila odveč.²⁴ Urednika, ki sta si želela Župančiča med sodelavci, sta naredila vse, da so pesmi izšle.

Podobno kot pri Župančiču je nasvetoval cenzor Frank tudi pri Šalijevi pesnitvi *Spev rodni zemlji*, kjer je moral, z isto motivacijo kot Župančič, spremeniti verz:

Od Slovenskih goric do morja, od Triglava do Kolpe, problematična sta bila Slovenske gorice in Triglav. Zato je verz spremenil.

Vse kaže, da so bili stiki Severina Šalija z nemškim cenzurnim uradom dobri, da so se skozi delo in sodelovanje stkale tudi osebne simpatije. Tako bi sodili tudi po tem, kar je Šali vedel o privatnem življenju cenzorjev Finka in Seppeta.

Njuna reakcija je bila upravičena. Obtožujoč dokaz so objave Severina Šalija, ki sledijo.

Tudi pri Šalijevega imenu so si delali "črne pike", pri tem pa morda vrstni red ni natančno tak:

Kot pripoveduje, je dobil prvo "črno piko" ob izidu romana Franceta Novšaka (verjetno romana *Globoko jezero*, izšel je 1944. leta), o čemer pripoveduje: "*Ko je knjiga izšla, me je poklical 'slavni' policist Hacin, me zmerjal na žive in mrtve in grozil in grozil s taboriščem. Ko me je nekako le izpustil, sem šel povedat Franku. Zdaj je bil Hacin revež. Frank ga je zmerjal na žive in mrtve, kaj se vtikuje v stvari, ki ga nič ne brigajo, saj je knjigo dovolila cenzura.*"²⁵

Drugo "piko" si je prislužil z "nezgodo" z Otonom Župančičem, kar smo omenili.

Končno pa je bila tu tudi Šalijeve pesniška zbirka *Srečanje s smrtjo* in v njej pesem *Pastirica*, kjer je tudi tale verz:

*Jaz bom pod zvezdami spala,
noč mi odejo bo tkala,
vôde uspávanko pele,
njive med klasje me vzele,
zarje me bodo čakale,
venec slovesni mi dale!*

Prisiljeno so v njej iskali skrito politično ost in jo našli. Po njihovem mnenju je bila pesem partizanska, čeprav je zbirka izšla v založbi Naša knjiga kot darilo naročnikom ob novem letu 1943. A tudi v *Spevu rodni zemlji* se je našel v lastni preobčutljivosti sporni verz, ob katerem so se ustavili. Tak verz je bil:

Ogenj praskeče. Mrliči vpijejo. Tožijo Kajnove žrtve.

Zato je moral Šali v delovno taborišče v Postojno,²⁶ eno izmed kazenskih delovnih taborišč v tedanji Ljubljanski pokrajini.

Morda še, kako je do izida *Speva rodni zemlji* prišlo. Nastanek mi je Šali takole opisal: Pri Zimski pomoči so hoteli izdati neko Jakčevo sliko, zato

25 Pisna izjava Severina Šalija, 23. januarja 1989

26 Pisna izjava Severina Šalija, 12. februarja 1970

27 Pisna izjava Severina Šalija, 23.
januarja 1989

so Šalija naprosili za "kakah 14 vrstic pesmi", ki naj bi bile natisnjene na štirih straneh. Začel je pisati in "kar na lepem je nastal cel spev. O, še boljše, sta rekla Debeljak in Borko, bomo natisnili v posebni izdaji". Natisnili so ga v 5000 bibliofilskih izvodih s podpisom avtorja.²⁷

Oceni *Speva* sta izšli v kulturnih rubrikah *Slovenca* in *Jutra*, kar ni ostalo skrito nemškemu oficirju, komandantu taborišča v Postojni. Šali pripoveduje o nadaljnjih dogodkih. Ti so značilni in bridki: "Komandant našega taborišča, nemški oficir, me je poklical in rekel. 'Moj sodelavec v pisarni me je opozoril, kaj piše o Vas. Ali imate Slovenci res toliko pesnikov, da nam jih vaši ljudje pošiljajo jarke kopat? Zvečer se odpeljite v Ljubljano. Bo že vam kak železničar v Postojni posodil kapo in bluzo, pa kladivo, vem, da se tako dela, in ko bo... prišla na vlak naša kontrola, izstopite in udarjajte s kladivom po kolesih. V Ljubljani prespite, ne doma, ampak pri kakih znancih, zjutraj se pa oglasite pri Franku na cenzuri, bo že on uredil stvar.' No, prišel sem srečno v Ljubljano, se naslednji dan oglasil pri Franku, ta me je s pismom in posebnim priporočilom poslal k šefu organizacije Toth v Delavski dom. Prijazen starejši civilist me je sprejel, počastil s kavo, nato pa pred mano raztrgal moj karton. 'Tako, sedaj lahko spite doma, nemška policija vas ne bo iskala.' Franku sem se šel zahvalit za posredovanje. Vprašal me je, kdo me je poslal v Postojno. 'Kociper in Jeločnik, ker nisem hotel napisati pesmi ob nekakšnem Rupnikovem jubileju, rekel sem jim, da take pesmi ne znam napisati.' 'A, to so čajarji in šnopzarji tamle čez ulico. Jih že poznam!'

Potem mi je Frank še naročil, naj mu prinesem seznam kulturnih delavcev, ki kopljejo jarke v Postojni, v Polju pri Ljubljani in v Ribnici." Nato končuje: "Že čez nekaj dni so se vrnili v Ljubljano I. Mrak, Ravljen, Cevc, E. Justin in še nekateri, ki se jih trenutno ne spomnim."²⁹

Komentar?

K vsemu temu ni potreben.

Zdaj počiva Šali v čudoviti dolenski pokrajini, od katere se ni nikdar povsem ločil. V pokrajini ob vijugasti in zasanjani Krki, ki zna z barvo gladine in skrivnostnim šepetom govoriti tistemu, ki to razume. Počiva in se razgleduje po obsijanih gričih Gorjancev, ki z zamoklimi gozdovi sanjajo skrivnostne pravljice; med Trško goro s prijaznimi zidanicami, zaobljenim ljubenskim hribom in Straško goro v ozadju. Pesnik je to pokrajino doumel. Njegovo življenje je bilo kljub vsemu ena sama, lepa in občutena pesem. Mnogi ne poznajo tako lepega in bogatega življenja.

S toplotno mislijo se ga spominjam in blagrujem za to bogastvo življenja v pesmi.

Tudi meni ga je dal.

Vladimir Lamut: SEVERIN ŠALI, 1951

Lucijan Reščič: MED NIHANJEM IN PADCEM, perorisba s tušem, 1991
Ilustracija za pesniško zbirko Pesnik na večerni poti Severina Šalija

MIRAN JARC IN DOLENJSKE NOVICE

Miran Jarc je v obdobju med obema svetovnjima vojnama zagotovo ena osrednjih osebnosti slovenske literature. To je mogoče reči kljub žalostnemu dejstvu, da še vedno ni doživel priznanja, ki ga za slovenske literarne ustvarjalce pomeni uvrstitev v temeljno domačo leposlovno zbirko Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev. Trditev velja tako po merilu količine ustvarjenih leposlovnih del kot - kar je seveda pomembnejše - po njihovi izrazni moči in pomenu, ki jim ga priznava slovenska literarna zgodovina. Ta ga običajno uvršča v dva periodizacijska 'predalčka'. Za potrebe šolskih beril je najzanimivejše njegovo zgodnje ustvarjalsko obdobje, ki si po periodizacijskih merilih slovenske slovstvene vede zasluži oznako ekspresionizma. Kasneje, v tridesetih letih, pa njegova literatura dobiva poteze t.i. nove stvarnosti, saj se tedaj idejno in oblikovno nekoliko 'umiri' ter prične v svoje pisanje zajemati tudi - prej odsotno - motiviko vsakdanje družbene stvarnosti. Za vso njegovo literarno dejavnost je značilno, da uteleša predvsem idejno-racionalne prvine literarnega dela. Pristanje na nihilizem in poskusi njegovega preseganja, ki gredo predvsem v smer zavestnega pokoravanja tradiciji in sprejemanja življenja kot enega od pretakališč/vozlišč razumsko nedoumljive vesoljne energije, ga nedvomno uvrščajo med poglobitve slovenske nosilce t.i. moderne lirike.

¹ Biografske podatke sem povzel po zapisih Boga Komelja (Pred 80 leti se je rodil Miran Jarc) in Jožeta Škufce (Partizanjenje in smrt Mirana Jarca), objavljenih v Dolenjskih razgledih 1980.

Miran Jarc se je rodil 5. julija 1900 v Črnomlju.¹ Njegovo otroštvo je potekalo v znamenju selitev, saj je očeta sodniška služba večkrat vodila na nova delovna mesta po slovenskih krajih. Tako so Jarčevi v Miranovih otroških letih živeli še v Višnji Gori, od tam pa so prišli v Novo mesto. Tu je obiskoval osnovno šolo in kasneje (v letih 1910-1918) tudi gimnazijo (maturiral 24. junija 1918). Po očetovi upokojitvi se je družina preselila v Mestni Log pri Ljubljani. Ker slednja tedaj še ni imela univerze, se je vpisal na zagrebško, ko pa je bila 1919. leta ustanovljena tudi ljubljanska univerza, se je vrnil v Ljubljano, kjer je študij nadaljeval. Končal ga ni, saj se je moral po očetovi smrti zaposliti. Zato je opravil abiturientski tečaj in se zaposlil kot bančni uradnik. Kmalu je ostal še brez matere. Po dolgem prijateljevanju in ljubezenskem hrepenenju (katerega dokaz je množica ohranjenih pisem - nekatera so bila tudi že objavljena) se je leta 1934 poročil s svojo sestrično in se preselil v majhen kraj Krtina. Rodili sta se jima dve hčerki.

Med okupacijo se je Jarc vključil v delo ljubljanske Osvobodilne fronte, a je bil kmalu (menda 28. junija 1942) aretiran ter določen za internacijo v italijansko delovno taborišče Gonars. Vlak z interniranci pa so pri kraju Bistra prestregli partizani in večji del ujetnikov rešili. Jarc je tako odšel v gozd, kjer so ga vključili v delo kulturniške skupine. Dobil je partizansko ime Janez Suih. Prej v vojski ni bil nikoli, saj ga je avstrijska naborna komisija med prvo vojno prav zaradi suhosti ocenila za nesposobnega za vojaško službo. Kaže, da je bila zanj usodna prav ta slabotnost. Po razpoložljivih pričevanjih med obsežno italijansko ofenzivo na območju Kočevskega Roga ni zmozel hitrega tempa pri poskusu preboja napadalčevega obroča. Partizani so ga na njegovo prošnjo skrili v neki zemeljski luknji, odkoder se je menda kasneje

pridružil še nekemu drugemu osamljenemu borcu. Med tavanjem po planoti Pugled sta naletela na italijansko enoto, ki je nanju streljala in Mirana Jarca pri tem ubila. To naj bi se zgodilo 24. avgusta 1942. Njegov grob še danes ni ugotovljen.

Omenil bi še nekaj za spoznavanje njegovega duhovnega ustroja verjetno koristnih biografskih dejstev. V šolskih letih se je mladi Jarc zelo zanimal za fiziko - celo tako zelo, da je skupaj s še enim sošolcem v Novem mestu ustanovil Fizikalno društvo ter se ukvarjal z idejo o izdajanju fizikalnega časopisa (zanimivo: kot dodatek bi - za zagotovitev večjega števila bralstva - objavljali literaturo Karla Maya). Poskušal je narediti tudi teleskop. V gimnazijskih letih pa ga je zelo vleklo tudi v politiko: menda se je znal zaradi nje (imel se je za liberalca) spreti tudi s siceršnjimi prijatelji.

Od umetnosti ga je najprej pritegnila glasba. Oče mu je omogočil pouk violine in že kmalu je igral tudi v orkestru. Poskusil se je tudi v skladateljstvu (uglasbil je Gestrinovo pesem Prepelica).

Učil se je francoščine, češčine in hrvaščine, ob stiku z ruskimi ujetniki v novomeškem zaledju (med prvo svetovno vojno) pa tudi ruščine.

Spomnim naj le še na njegovo dolgo in iskreno prijateljevanje z znamenitim slovenskim likovnikom Božidarjem Jakcem. Upati je, da bo javnosti kdaj dostopna tudi njuna dolgoletna in zelo obsežna korespondenca.

Literarna zgodovina Jarčevo ustvarjanje običajno razmejuje kar na podlagi treh izdanih pesniških zbirk, ki pomenijo tri postaje njegove umetniške poti. Vsako od njih je avtor zastavil kot nekak zaokrožen, organsko rastoč in idejno sklenjen organizem. Poezija, zbrana v teh zbirkah, z iskanimi, a zato preciznimi pesniškimi prijemi ponuja vpogled v proces spreminjanja pesnikovih pogledov nase in na svojo (tako intimno najbližjo kot tudi globalno-kozmično) okolico, nam razgalja premike v razvoju/zorenju svetovnega nazora.

Celovit pregled Jarčeve literature seveda ne more obiti tudi formalnega spreminjanja, ki je celo zelo opazno, kljub temu pa je ob tem opusu verjetno mogoče brez strahu zapisati, da je v njem ves čas v ospredju predvsem vsebina, znotraj te pa v prepletu snovno-materialnih, afektivno-emosivnih in miselno-idejnih prvin, poglobitno/dominantno mesto prav gotovo pripade slednjim. Jarčeva literatura je vse-skozi predvsem pozoren, do zadnje strune napet miselni lov, ki pa se spet nikoli ne uspe do konca usmeriti v objektivno analizo pesnika obdajajoče stvarne družbe; od prvih začetkov do prezgodnje umolknitve ostaja prisluškovalec lastnih in sploh človekovih najtišjih globin. (Tudi) kadar lirske subjekte nadomešča z drevesi (drevo je njegov posebno priljubljen motiv-simbol), mu gre le za izrekanje človekovega položaja v svetu, za iskanje njegove resnične umestitve v ogromnosti stvarstva ter s tem človekove bivanjske osmislitve. Celo tedaj, kadar njegovo pero zadene ob konkretno socialno problematiko, ob prebujajoče se družbenoprevratno vrenje, ne more odločno zavzeti socialno angažiranega položaja in se brezkompromisno postaviti v bran te ali one politične opcije, ampak vse to dogajanje motri z nekako 'oddaljene', 'univerzalne', 'nadulčne' in nadideološke perspektive - ter od tu vztraja v brskanju po globljih skrivnostih človekovega bivanja. Tako Jarc v času, v katerem se nemajhen krog njegovih pisateljskih kolegov vključuje v politično-ideološko akcijo, oznanja spoznanje o človekovi kajnovski krivdi ter vse bolj prepričano išče poti v vdano idilično sožitje s pramaterjo Zemljo.

O Miranu Jarcu marsikaj pove tudi njegovo informatorsko prizadevanje o prej na slovenskem literarnem prizorišču neznanih ali le malo uzaveščenih tujih avtorjih: v tridesetih letih se je trudil Slovincem predstaviti in približati D. H. Lawrencea, že leta 1931 pa je k nam prinesel tudi eno prvih informacij o Franzu Kafki, o katerem je v 7.-9. številki DS objavil dokaj obširen in kajpada afirmativen esej.

Jarčevo pisateljsko delo sega na področja vseh treh literarnih zvrsti. Najmanj je zastopana dramatika, pa čeprav je imel sam za svoje najvažnejše delo prav izdelek s tega področja: troje niti ne do zaključka privedenih ter tudi ne nujno dogajalno povezanih fragmentov, poimenovanih po središčni figuri, Vergeriju. Poleg Vergerija sodijo v dramsko vrsto še v literarni zgodovini visoko cenjeni Ognjeni zmaj (enodejanka v verzih) in tri druge enodejanke iz dvajsetih let, nekaj (povečini v rokopisu ostalih in menda nikoli uprizorjenih) lutkovnih igrice za otroke ter 'skeč' iz okupacijskega življenja.

Mnogo več je poezije in - predvsem kratke - proze. Količinska primerjava pokaže, da sta ga obe zvrsti privlačili s približno enako močjo. Literarna zgodovina pa ga bo v spominu vendarle ohranila zlasti kot pesnika, saj njegovo pripovedništvo le redko dosega za dobro prozo potrebno epsko širino in je konec koncev tudi vsa usmerjena v 'pedagogično' urejevanje sveta. Teme so iste kot v sočasni liriki - in tako je večino Jarčeve proze mogoče brati (predvsem) kot dodatno osvetlitev problemov, s katerimi se ubada v poeziji.

O odnosu do lastnega ustvarjanja je Zinki 22. januarja 1919 napisal tole: "/.../ jaz ne uživam poezije le čustveno, ampak s kriticizmom lastnega duha motrim in presojam. Ne dam preje pesmi iz rok, dokler ni od vseh strani popolna in taka, kakeršne ni nikedo pred menoj napisal." Ta strogost pa se v podvojeni meri kaže pri selekcioniranju pesmi za knjižne zbirke, ko je trezno in neprizanesljivo v končni izbor sprejel zgolj tiste in toliko pesmi, da je lahko s njimi poetično izpovedal zaključeno spoznavno misel, oz. ekonomično, pa še vedno dovolj povedno, razgalil proces svojega nazorskega zorenja.

Zgodnje objave

2 V Knjižnici Mirana Jarca, ki hrani del Jarčeve zapuščine, so mi pri iskanju prijazno pomagali, vendar se je pokazalo, da med njihovim gradivom rokopisnih zvezkov, v katerih je menda zajeta vsa pesnikova zgodnja literarna bera, ni. Prav v tem času pa poteka široko zasnovan projekt natančne registracije vse Jarčeve ostaline, ki vključuje tudi gradivo v zasebnih zbirkah.

3 V zborniku, ki je izšel ob praznovanju 250-letnice novomeške gimnazije, je Album žal označen za izgubljenega.

Miran Jarc je v literaturo vstopil zelo intenzivno. Potem ko se je nekako sredi gimnazijskih let njegovo zanimanje od fizike preusmerilo k leposlovju, se je pisanja lotil skrajno resno. Petre poroča, da smemo imeti za njegov prvi ambicioznejši literarni poizkus potopis potovanja v Trst, kamor ga je nekoč s seboj vzel oče. Sicer pa naj bi Jarc v začetku leta 1916 že prepisal vse svoje dotodanje literarne izdelke; in teh se je menda v dobrem letu dni nabralo za štiri zvezke, kar da skupaj kar 542 rokopisnih strani. Gre za pesmi in predvsem za kratko prozo.²

V ilegalnem dijaškem listu Album, ki so ga leta 1915 na pobudo in pod uredniškim vodstvom Antona Podbevška ustanovili na novomeški gimnaziji, je menda objavil pesem Domovini.³ Po istih navedbah naj bi ga še istega leta na javno literarno prizorišče sprejeli dve glasili: Ilustrirani glasnik (kjer pa ni objavljal lastnih izdelkov, ampak prevode nemških trivialnih domovinskih črtic - nepodpisano, celo brez navedb avtorskih imen, v marginalni rubriki Dogodbe) ter "list s podobami za slovensko mladino" Zvonček. V slednjem je menda izšlo nekaj njegovih zgodnjih črtic, ki pa jih je očitno podpisoval s psevdonimom, saj njegovega imena na straneh te revije ni. Komelj piše tudi o objavah v Teden-skih novicah, vendar pa niti tam nisem našel ne Jarčevega imena ne

inicialk ali psevdonomov, za katere se bolj ali manj zanesljivo ve, da jih je uporabljal (Vladimir Logar, A. Razpotnik, Tihomir). Je pa mogoče nekaj objav, ki naj bi bile njegove, najti v Dolenjskih novicah. Kot piše Komelj, je v tem časniku od jeseni 1916 do prodora v osrednje slovensko literarno časopisje (1918) izšlo nekaj njegovih črtic (podpisano ali pod začetnicama), poročilo o šolskem izletu v kartuzijski samostan Pleterje, nekaj pesmi in neke vrste odprto pismo na bojišču ranjenemu prijatelju.

Zanimivo je, da je Jarc te svoje zgodnje objave pozneje nekako zamolčal. Tako je v pismu svoji bodoči ženi Zinki (22. januarja 1919) kot svojo prvo objavljeno pesem omenil Večerni pogovor, ki mu jo je leta 1918 v Ljubljanskem zvonu priobčil tedanji urednik, pesnik Oton Župančič (in se menda o njeni miselni globini ter "jezikovni usmerjenosti" tudi zelo laskavo izjasnil). Molk o zgodnejših objavah najverjetneje pomeni, da jih je sam Jarc štel za začetniške, sebe (kasnejšega) kar nevrede literarne poizkuse, vrh vsega pa mu najbrž bralstvo lokalnega časopisa niti ni predstavljalo 'prave' javnosti. Kasneje, že v letu 1918, se je Jarc v Dolenjskih novicah oglasil vsaj še dvakrat: obakrat v vlogi gledališkega kritika, ob ljudskih postavitvah gledaliških priredb Jurčičevih Domna in Desetega brata.

16. novembra 1916 so Dolenjske novice na strani 136 (celoletno oštevilčenje) objavile pesem Narodna, pod katero stojita začetnici J.M.. Če se je mogoče zanesti na Komeljev zapis⁴, je nemara prav to sploh prvi Jarčev javni pesniški nastop - čeprav sam v že omenjenem pismu bodoči ženi o objavah pred vstopom v LZ molči, in seveda tudi brez upoštevanja pesmi v (ilegalnem) šolskem literarnočasopisnem projektu. No, resnici na ljubo je treba reči, da avtorstvo te pesmi ni empirično dokazano oz. da obstaja celo precejšnja verjetnost, da Komeljeva trditev ne drži. Začetnici namreč lahko pripadata vsaj tudi Janku Muhi. Dolenjske novice so 21. februarja 1918 objavile zapis o smrti vojaškega častnika Janka Muhe, kjer je zapisano, da so »črtice z bojišča s podpisom J.M.« njegove. Pesmi članek ne omenja. Tako podpisanih črtic je do leta 1918 še nekaj, pesmi pa nobene več. Janko Muha je danes javnosti povsem neznan, saj ga ni mogoče zaslediti v nobeni literarnozgodovinski preglednici, prav tako pa ga ne pozna niti doslej objavljeno Gradivo za dolenski biografski leksikon, ki ga pripravlja prof. Karel Bačer. Ve se le, kar je o njem zapisano v omenjeni osmrtnici: da je bil pred 15. januarjem 1915, ko je bil vpoklican v avstrijsko vojsko, učitelj v Ajdovcu pri Žužemberku, da je »mladino uril v narodnem petju« in da je bil tudi čebelar. Po smrti so mu Dolenjske novice v drugi polovici 1918. leta kot podlistek objavljale dnevniško besedilo Iz dnevnika slovenskega častnika v svetovni vojni.

Narodna je tradicionalno oblikovana pesem z nekoliko baladnim vzdušjem. Prične se s kratkim dialogom: prvi glas (verjetno dekletov/ljubičin) vpraša moškega (fanta ali pa morda sina), zakaj že odhaja. Kam gre, izvemo iz kratkega, odločnega in pomirjajočega odgovora: kliče ga domovina, s fronte bo pa že poslal pozdrave. Takoj nato nas pesnik prestavi v prizor slovesa: žalostna mati in objokana nevesta prosita za pisma, odhajajoči pa jih obljudi. Potem pa doma na pošto zaman čakajo: odšel je pojoč, pa kot da ga je pogoltnila "temna noč". In čez čas, "nekoč", sredi noči nekaj zapoje in potrka na okno. "Stari mož" takoj ve, za kaj gre:

*Ta zvok prišel je iz daljin,
pošilja ga vaš mrtvi sin,
to zadnji je njegov spomin!*

4 Bogo Komelj v članku, v katerem se je spomnil osemdesetletnice Jarčevega rojsta, piše: »Do 4. XII. 1916 so mu Dolenjske novice tiskale črtice: Begunci, Iz časov mobilizacije, Skrita klet, V kraškem skalovju, prevod v nadaljevanjih Vojna in smrt in še pesem Narodna.« Pod vsemi navedenimi naslovi stojita začetnici J.M.. V doslej zbrani Jarčevi zapuščini te pesmi ni.

Pesmi se seveda pozna, da je nastala sredi groze vojne, ki jo je Miran Jarc sicer preživel v zaledju (zaradi izjemne suhosti je bil spoznan za nesposobnega za vojaško službo), a se ga je brez dvoma ob novicah z bojišč in odhajanju njegovih prijateljev tudi tu grenko dotaknila. Snov je zajel v neposrednem življenju, ki je potekalo v znamenju pričakovanja novic s fronte, sporočil o najdražjih, ki so morali nanjo. Naslov (Narodna) ne preseneča, prav tako ne izbira baladne oblike. Obravnava pač trpljenje, tematično vzdušje, ki je zajelo ves narod. In to 'narodno' tematiko je mladi pesnik tudi sporočil v maniri 'narodne', ljudske pesmi: v petih štirivrstičnicah (ki so v začetku trikrat zaporedno rimane, le v zadnjih dveh kiticah se rima nekoliko 'pokvari' - čeprav ne v škodo ritma). Za dodatno aluzijo na 'narodno', ljudsko pesem je poskrbel avtor že v samem uvodu, saj prvi verz zaradi besedice "nocoj" in jamskega šesterca asociira na ljudsko "Nocoj pa, oh, nocoj!". Obe pesmi sta povezani tudi motivno: v obeh gre za slovo ob fantovem odhodu v vojsko.

Ali lahko v Narodni ugotovimo kakšno izrazito politično (morda nacionalnopreredno) idejo? Najbrž ne: mladi vojak odhaja v boj s pesmijo na ustih, niti ne pomisli, kako bi se klicu "cesarja, domovine" izognil; ženske povsem pasivno jočejo, od moških nastopi le "stari mož", v čigar besedah pa tudi ni nikakršne posebne revolte. Pesem torej ne zveni kot politično-ideološki protest, pesnik je v njej le resigniran opazovalec žalostnega dogajanja. Lastnost, ki se je Jarc ni otresele niti pozneje, ko je skozi ekspresionistične napetosti prešel v okvire t.i. nove stvarnosti - in ki je ni povsem preselel niti tedaj, ko se je v partizanih trudil pisati bodrilno borbena poezijo.

Nemara je zanimiv tudi način, na katerega se Narodna sklene. Avtor vanjo ne pripusti prozaičnega vojaškega (pisemskega) obvestila o smrti, niti žalostne novice ne sporočijo fantovi preživeli tovariši. Le skrivnostno (pa za iracionalno odprtemu duhu slutenjsko prepoznavno) trkanje na okno in pesem v temni noči... Že v teh verzih je (bilo) mogoče zaslutiti pesnika, ki bo ostal vse življenje odprt skrivnostnosti, zaumnosti (zgolj mimogrede: Komelj poroča, da v novomeškem duhovnem in družabnem življenju pred prvo svetovno vojno in med njo mistificem ni bil neznanka).

V Komeljevih spominih na Mirana Jarca je zapisano, da so Dolenjske novice mlademu literatu objavile nekaj črtic in "skoraj vsak teden" kako pesem. A pesnikovega imena ali njegovih začetnic, razen seveda pod pravkar predstavljeno pesmijo, v letnikih 1916-1918 ne najdemo. Zdi pa se, da so njegove še vsaj tri, podpisane s "Tihomir". Takšen sklep omogoča Komeljeva trditev, da je Jarc tako podpisal januarja 1917 v istem časniku objavljeno odprto pismo v vojni ranjenemu (in duševno obolelemu) prijatelju.⁵ Torej gre najverjetneje Miranu Jarcu pripisati še pesmi: Narodna (ne gre za iste verze kot zgoraj) na str. 172 (18. januarja 1917), Molitev na str. 173 (25. januarja 1917) in Na pot na str. 180 (1. februarja 1917).

Druga Narodna je motivno-tematsko sorodna prvi. Zopet gre za bolečino nad vojno usodo, ki je ločila bližnja si srca. Tokrat pesem spregovori le o dekletu, ki mu "je hudo", ker je moral njen ljubi med vojake. O njegovi usodi na "gališkem" bojišču sprašuje veter. Ta pa s svojim molkom potrdi slutnjo o fantovi smrti. A ne le tema, podobna je tudi zunanja oblika obeh Narodnih: spet beremo štirivrstičnice (le da so tu samo tri). Tudi rima je zaporedna. Avtor spremeni le metrično shemo: jamb je zamenjan z amfibraham (naglasno šibka pozicija je na

5 O tem v članku ob osemdesetletnici umetnikovega rojstva beremo: »Prijatelju Tonetu Pucu, s katerim je zelo rad šahiral in ga je imel tako rad kot Jakca, je napisal črtico Bol in jo s psevdonomim Tihomir poslal v objavo Dolenjskim novicam, ker je zvedel, da je prijatelj Puc zbolel na živcih in se zdravi na Studencu.« (str. 11) Omenjena črtica je izšla v dveh nadaljevanjih: 5. 4. 1917 Bol (prijatelju - rezervistu) in 12. 4. 1917 Oblaki, oblaki, ponosite me v daljino... (Prijatelju - mučeniku).

medbesednih mejah dvakrat nerealizirana; tj. dvakrat umanjka naglasno šibki zvok, a ritem zaradi tega ne trpi, saj se 'primanjkljaj' nevtralizira z medbesednim premorom; enkrat pa je na izpostavljenem mestu verznega začetka šibka pozicija okrepljena - kar izpostavi pomensko 'težko' besedo "kaj dela on na gališki planjavi").

Na frontno morijo je vezana tudi tridelna Molitev, ki edina izmed v Dolenjskih novicah objavljenih Tihomirjevih pesmi ni pisana v štirivrstičnicah. Prežema jo misel o krivdi, pokori in odpuščanju: ideja o krivdi samozadovoljnega, na Boga pozablajočega človeka. Razmišljanje je izvedeno na za Jarca značilen način. Po snov spet poseže v vojno. Ta je neusmiljeno prizadela dekle, ki je ostalo tako brez očeta kot brez fanta. Pa to dekle v svojem trpljenju ne preklinja oblastnikov ali zle sreče - poklekne pred božje znamenje, zavedajoč se svoje krivde: v srečnih dneh se pač ni zmenila za večni opomin, ki ga predstavljajo obpotna božja znamenja. V njej zraste spoznanje, da je (tudi) prav ona sama kriva, da je moral v boj njen oče in da ji na bojišču umira fant. Zavest krivde je tako globoka in strašna, da Križanega ne zaprosi za milostno varstvo obeh svojih moških, ampak zahlepi po usmiljenem odpuščanju zase (za ta svoj greh).

Dekle iz pesmi je seveda simbolična metonimija vsega človeštva, vse sodobne civilizirane družbe. Pesnik je prepoznal vojno in njene strahote za kazen za človeški napuh, za civilizacijsko občutje samozadostnosti, za odklon od bogaboječe ponižnosti. In ponudi nam tudi rešitev: poklekniti, skloniti glavo!

Zadnja od treh s "Tihomir" podpisanih pesmi v Dolenjskih novicah nosi naslov Na pot. Čas objave je praktično isti (pesem je izšla le teden po Molitvi in dva po drugi Narodni), zato nas nekoliko preseneti, da si je tokrat pesnik izbral povsem drugačen ambient. Beremo o mladeniču na poti iskanja sreče: bela cesta, sladke nade, žarko sonce, petje ptic, cvetje ob poti - niti sledu o kakšni vojni, smrti! Zadnja kitica pa vendarle ostane nekako odprta - zaradi skrivnostnega "klic/a/ z gora", ki ga fant zasliši sredi vse te kipeče življenjske radosti:

*Tam z gora je klic priplaval
in donel čez dol in plan
in mladenič je zaznaval,
da mu vstaja novi dan.*

Kaj pomeni ta "klic z gora"? Gre za (dodatno) potrdilo pravilnosti fantove odločitve za odhod v mesto?

*Stopil je na belo cesto
v srcu polno zlatih nad
vriskal je, ko šel je v mesto
svojo srečo si iskat.*

Glede na Jarčev sicer negativni odnos do civilizacije, ki jo najočitneje predstavlja prav mesto, je takšno razumevanje zelo malo verjetno. "Klic z gore" očitno predstavlja neko važno spremembo v fantovem življenju. In od tu lahko razmišljanje krene vsaj v dve smeri (obe se zdita kar enako obvezujoči, čeprav sta si pravzaprav diametralno nasprotni!). Je ta "klic" soroden tistemu iz prve Narodne: je torej klic "cesarja in domovine"? Prihaja "z gora", na oni strani (realnih) gora pa pač leži cesarsko mesto. V tem primeru bi "novi dan", v katerega (v)stopa fant, najbrž pomenil slutnjo novih, najverjetneje z vojaško suknjo povezanih, vsekakor pa za njegovo nadaljnje življenje usodno pomembnih dogodkov. Če na obe pesmini neznanki gledamo

tako, jo lahko navežemo na prejšnjo: kakor prej dekletu, se zdaj temu fantu razbijejo visokoleteči načrti. Z nekaj interpretativnega poguma bi se dalo v bran takšnemu videnju postaviti tudi nerodno 'naivno' rimo "nad - iskat" v prvi kitici (seveda gre za asonanco, ki pa je vpeta v sicer regularni sistem rim): rekli bi, da tako 'brezskrbno naivna' rima ustreza naivni brezskrbnosti fantovih sanjarij o sreči v mestu!

No, lahko pa v sintagmi "klic z gora" damo večji (in konkretnije razumljen) poudarek "goram" - ter jih imamo za metonimično ponazoritev narave, 'nature' in s tem 'narurnega' življenja. "Klic z gora" bi tako lahko pomenil: klic po naravnosti, spodbudo za sprejem pozitivnejše alternative mestni "sreči", ki jo je fant hotel najti v začetku pesmi. V tem primeru bi šlo torej Jarcu za razreševanje spora med civilizacijo in 'narurno' preprostostjo - kar pa pesem spet približa prejšnji in v njej obravnavanemu problemu človekove krivde.

Štirih pesmi, o katerih je tekla beseda, ne zasledimo niti v rokopisni zbirki Skrivnostni romar, ki jo je Miran Jarc leta 1921 poslal ljubljeni Zinki. Zvezek omenjam, ker predstavlja nadvse koristen vir informacij o nastanku velikega števila umetnikovih zgodnjih pesmi. V kazalu so namreč vsi naslovi opremljeni z letnico in krajem nastanka ter mestom revialne objave - če je seveda do nje dotlej že prišlo. Dejstvo, da zgornjih pesmi iz Dolenjskih novic tukaj ne najdemo, postavlja Komeljevo trditev, da se za inicialkama J.M. in psevdonomom Tihomir skriva Miran Jarc, pod vprašaj. Je pa spet res tudi, da gre tudi v primeru tega rokopisnega zvezka za pesniški izbor - da je torej marsikaj gotovo ostalo v predalu; nemara tudi v Dolenjskih novicah objavljene verzifikacije. Prav v tej zbirki pa najdemo neizpodbiten dokaz Jarčevega avtorstva (še) ene pesmi. V prvem delu prinaša pesem Jesen, o(b) kateri piše, da je nastala leta 1917 in bila objavljena v Dolenjskih novicah ter v literarni reviji Književni jug. V dolenjskem časniku pesem s tem imenom zaman iščemo, jo pa - nespremenjeno - prepoznamo pod drugačnim naslovom: Ob tihi vodi. Izšla je 15. novembra 1917, pod njo pa je podpisan Vladimir Logar.⁶

Pesem pomeni premik od empirične neposrednosti zaledne vojne motivike v sfero rafiniranega občutenja narave. Novo je že to, da se v vlogi središnega junaka pesmi pojavi del stvarnega sveta: reka. Gre torej za neke vrste predmetno pesem, ki jo je v svetovno poezijo v drugi polovici devetnajstega stoletja z vso prepričljivostjo uvedla postromantika. Tudi občutje te Jarčeve pesmi je primerljivo s postromantičnim: poetična idealiteta je iz neposrednosti človeške duše prenesena v sfero nekoliko skrivnostne stvarnosti. Svet preplavlja bolečina, ki jo veter vpleta v krošnje nizkih starih vrb:

*Ves svet samoten je in zapuščen;
nebo nad njim tak težko in tak tuje.*

Vendar pa ta bolečina le ni edina resnica sveta; tista druga, nemara odločilnejša pa tudi odrešujoča, se skriva v sanjah, ki jih kljub morečemu ozračju še vedno sanja »tihotna reka«. In to so sanje o življenju ter lepoti, saj tudi v tej poznojesenski sivini ostajajo enake, kot so bile »v večerih majevih nekoč«. Kljub kataklizmični teži vojnih strahot, spričo katerih je človek izgubil zaupanje v višjo, transcendentalno smotrnost obstoja svojega sveta (»nebo nad njim tak težko in tak tuje«), pesnik verjame v lepoto našega najglobljega bistva.⁷ Neuničljiva moč hrepenenja mu je očitno zagotovilo, da bo zlo slejkoprej premagano. Zaupanje v dobro ustvarjajočo notranjo lepoto na poseben način odraža tudi zunanja podoba pesmi. Zanj je sedemnajstletni pesnik izbral pre-

6 V Književnem jugu je pesem izšla leta 1919, na strani 517. Še vedno se je imenovala Ob tihi vodi, objavljena pa je bila pod pesnikovim praviim imenom.

7 S podobnimi pričakovanji se konča tudi že omenjeno odprto pismo' na bojišču ranjenemu in duševno obolelemu prijatelju, ki je bilo v Dolenjskih novicah objavljeno v dveh nadaljevanjih 5. in 12. aprila 1917 pod imenom Tihomir. (Morda je mogoče tudi v tej sorodnosti iskati potrditev Komeljeve trditve, da je Tihomir Jarčev psevdonom.)

prosto štirivrstično rimano kitico prešernovske metrične strukture (izmenjavanje pravih jambskih desetercev in enajstercev), dodatno pa jo je oplemenitil še s kar nekaj asonancami (»se ujame vanje«, »reka spleta«) in aliteracijami (»bolesti polno pesem«, »reka spleta skrivne sanje«, »ves svet samoten je«, »nebo nad njim tak težko in tak tuje«, »voda še valuje«). Vse skupaj tudi 'navzven' ustvarja podobo dostojanstveno mirnega in estetskega sporočila o trdoživosti človekovega hrepenenja.

Ko se je v citiranem pismu dotaknil umetnostnega dogajanja med mladimi Novomeščani, je Jarc samozavestno zapisal: "Par nas je tovarišev iz 'Novomeške' generacije, ki bomo začrtali v literaturi novo pot." Do takšnega dosežka pa vodi le trdo delo, in tega se je tedaj devetnajstletni mladenič jasno zavedal: "Rečem ti pa, da ne vem, če se je kedo toliko pečal z umetnostjo, kot se mi. In če zna človek združiti znanje, inteligenco z lastnim talentom, potem nastane iz tega biser, ki ga je pa seveda še marsikje treba očiščevati, piliti. /.../ Jaz - če nikjer - mislim pri umetnosti silno resno. Umetnost je meni vse, je meni element, brez katerega bi usahnil. Radoveden sem, kaj bo v tem oziru pokazala bodočnost."

In ko je njegovo poezijo pohvalil Oton Župančič, pesnik, ki ga je Jarc nadvse cenil, se je mladi umetnik (do)končno prepričal o svojih sposobnostih. Zdaj je psevdonime opustil in z velikimi koraki stopil na pot javnega pesniškega samorazgaljanja.

V pregledu zgodnjih pesmi je bilo moč hitro ugotoviti, da v njih prevladuje konkretna (iz vojne, v glavnem zaledne, vsakdanjosti črpana) motivika. Vse dogajanje, vsi miselni poudarki, vse je tu vezano na tragedijo vojne morije. Določen premik v 'nekonkretnost', odprtje interpretacijske širine pa predstavlja (že) predzadnja pesniška objava v Dolenjskih novicah. Že s pesmijo Na pot se je tako Jarc simbolično odpravil 'na pot' abstraktizacijske nadgradnje neposredno doživete vsakdanjosti, kar je v naslednjih letih (nekako vse do zaokrožitve prve zbirke) predstavljal konstanto vse njegove lirike. A četudi je v naslednjih letih težil k abstraktizaciji oz. vsaj k simbolizaciji ('razzemeljskosti') svojega motivnega pesniškega sveta, je vendarle ostajal miselno, torej idejno jasen - njegova poezija je vedno pripovedovala, vedno si je prizadeval s preciznim izborom izraznih sredstev povedati neko resnico o svetu. Po svojem bistvu je pač Miran Jarc mislec/premišljevalec - ter s tem tudi oznanjevalec (kar gre gotovo nekoliko v škodo lirične pristnosti njegove poezije). Vse njegove vidnejše pesmi so bile, še posebno v ekspresionističnih letih, napeto izgovorjene svetovnonazorske trditve ali pa odgovorov zahtevajoči kriki.

Pesmi, o katerih govori prispevek

Pesmi so prepisane iz Dolenjskih novic z vsemi pravopisnimi pomanjkljivostmi vred. O vzroku le-tih si seveda ne upam presojsati, saj je do njih lahko prišlo tudi zaradi stavčeve površnosti.

NARODNA

(DN 1916; podpis J.M.)

»Zakaj že greš nocoj?«

»Zdaj moram iti v boj!

Me cesar, domovina kliče.

Poslal pozdrave bom čez griče!«

»O, veter, povej mi!« mu deklica pravi,

kaj dela on na gališki planjavi?«

*»Pa piši kaj, pa piši kaj!«
»Bom že, bom že, vsak teden vsaj!«
In šel od doma je pojoč
odpotoval v temno noč
a pisal ni še nič domov
odkar zapustil je očetov krov.
In ko so bili zbrani vsi
v majhni kočici nekoč,
udarilo na okno je,
zapelo je v temno noč.
»Ta zvok prišel je iz daljin,«
razlagal jim je stari mož,
»pošilja ga vaš mrtvi sin,
to zadnji je njegov spomin!«*

NARODNA

(DN 1917; podpis Tihmir)

*Čez daljno poljano vetrček piše,
V sobi si deklica solzice briše
In žalostno srce ji tolče močno
ko njega ni več, ji to je hudo.
In mati žalostna vsa,
nevesta je zaplakala:
mogoče on tudi kot marsikedo
je padel zadet na črno zemljo.
A veter molči in veje v neznano
in deklica vidi v duhu prostrano
planjavo, ki sanja v noči in spi,
Med padlimi tudi njen dragi leži.*

MOLITEV

(DN 1917; podpis: Tihomir)

I

*Kolikokrat sem mimo Tebe šla,
mimo Tebe Kristus na križu
ko sem vsa vesela bila,
ko nisem gorja še poznala
ko sem se srečna smehljala.
V dalji tonila vas je v mrak,
jaz pa od dela šla sem domov
od nekod: glas večernih zvonov...
Ti pa na križu
neskončna boleost,
ki je vpila od zemlje do zvezd...
In takrat te nisem poznala.*

II

*Zdaj pa klečim pred Tabo - Gospod,
usmili se me in odpusti mi vse!
Glej, moj oče je moral v boj
na bojnem polju umira fant moj...
Zdaj, ko je nesreča prišla
klonem glavo pred Tabo Bog
usmili se me o Gospod! —*

III

*Ona sama ob križu - vsenaokoli mrak...
Njen razgovor z Bogom že končan je
Njegov obraz, poln trpljenja šepeta:
odpuščanje! —
Večerna zvezda je zatrepetala skozi zrak.*

NA POT

(DN 1917; podpis: Tihomir)

*Stopil je na belo cesto
v srcu polno sladkih nad
vriskal je, ko šel je v mesto
svojo srečo si iskat.
Solnce žarko je sijalo,
ko je stopal v širni svet.
Petje ptic ga je spremljalo,
klanjal se mu je vsak cvet.
Tam z gora je klic priplaval
in donel čez dol in plan
in mladenič je zaznaval,
da mu vstaja novi dan.*

OB TIHI VODI

(15. 11. 1917; podpis: Vladimir Logar)

*Uspavana od nizkih starih vrb,
ki z vetrom, kadar se ujame vanje -
bolesti polno pesem zaječe,
tihotna reka spleta skrivne sanje.
Ves svet samotni je in zapuščen;
nebo nad njim tak težko in tak tuje.
A kot v večerih majevih nekoč
v akordih tajnih voda še valuje.*

KAJ JE OZNAČEVALO IME GURCHEUULT LETA 895?

Toponim Gurcheuelt je bil prvič zapisan v listini iz zgodnjega srednjega veka, to je leta 895. Zatem ga ne zasledimo dobrih 250 let (madžarski vpadi ipd.). Toponim se je ponovno pojavil v poznejšem srednjem veku leta 1154 in pozneje v številnih listinah ter v mnogih različicah ter se končno ustalil kot nemško ime Gurkfeld za polje ob reki Krki ali slovensko Krško polje in kot nemško ime za današnje mesto Krško. Na splošno pa se sodi, da ime Gurcheuelt iz leta 895 pomeni prvo omembo gospostva, gradu in naselbine Gurcheuelt oziroma sedanjega mesta Krško.

Slovenski toponim Krško polje se je kot ime ravnine oziroma polja prvič pojavil pisno v besedilu Valvasorja (1689) kot Kersku pale (najbrž pule), toponim Krško pa v eni pisnih različic leta 1584.

Vendar natančnejša razčlemba zapisa in zgodovinskih okoliščin v času, v katerem se je prvič, to je leta 895, omenilo Gurcheuelt ali slovensko Krško polje, zbudi določen dvom o tem, ali toponim pomeni tudi gospostvo, grad in naselbino ali pa je toponim le ime za ravnino in posest na njej. Podobno je podvomil že Cevc (1977), ko je zapisal: "Je mar na kraju poznejšega gradu ali mesta res stal dvorec že ob koncu 9. stoletja? Ali pa se listina z dne 29. novembra 895, s katero kralj Arnulf podeljuje svojemu fevdniku Valtunu poleg drugih posestev tudi posestvo (predium) onkraj Save (ultra fluvium Sowam Gurcheuelt), nanaša na širše območje Krškega polja?" Ta razprava se nanaša prav na to vprašanje in na osnovi sekundarnih ter terciarnih zgodovinskih in drugih virov poskuša najti odgovor na gornjo dilemo oziroma na vprašanje, ali omenjeni zapis in ime pomenita prvo omembo današnjega mesta Krško ali ne oziroma kaj je toponim takrat označeval.

Imena Gurkfeld, Krško polje in Krško

Kot je že omenjeno, je toponim Gurcheuelt prvič zapisan v listini iz zgodnjega srednjega veka, to je leta 895, in to kot oznaka za posest na desnem bregu Save. Iz besedila listine ni mogoče sklepati, ali je pod omenjenim imenom mišljeno tudi gospostvo, grad in naselbina, kajti ne eno in ne drugo se v listini z istim imenom ne omenja. Zatem toponima ni najti več do leta 1154, ko so v listinah zabeleženi krški gospodje, ministeriali grofov Bogenskih, Bertold Krški ali Pertholdus de Gurcheuelt in njegov sin Valter Krški ali Walterus de Gurcheuelt ter kasneje številni drugi Krški. Iz dikcije teh zapisov, kakor o njih piše Mlinarič (1977), je že mogoče sklepati, da je v tem času že obstajalo gospostvo z gradom. Sam grad pa se v virih prvič omeni leta 1189 (Smole, 1982). Kaže, da je bilo v razdobju od leta 970, ko so Franki v mejni marki po madžarskih vpadih spet vzpostavljali svojo oblast in posest, do leta 1189, ko se je po 250 in nekaj letih ponovno omenilo Gurcheuelt, vzpostavljeno krško gospostvo in zgrajen grad. Oba sta prevzela ime Gurcheuelt, omenjeno v listini iz leta 895, ker je njihova posest, ki so jo v imenu grofov Bogenskih upravljali, očitno bila na ravnini Krško polje. Ker so se takrat navadno pod gradom oblikovale naselbine, je tudi ta sprejela ime gospostva Gurcheuelt.

V številnih listinah iz poznega srednjega in novega veka je prvi

1. Gurcheult, Gurcheult, Gurchwelt, Gvrkeuelde, Gurkfelde, Gurkeuelde, Gurkenveld, Gurkkeuelde, Gurkevelde, Gurevelde, Gurkvelde, Gurchveld, Gurkenuelde, Guokueld, gurkeuelde, Gurchveld, Gurkvld, Gurgveld, Gurekfeldt, Gurkhfeld, Gurkfeld

2. Kdaj je nastalo krajinsko ime Krško polje, je mogoče le ugibati. Bezljaj (1956) sodi, da se je ime Krka (Gurk) razvilo iz antične korkoras (grško). Sočasno pa meni, da izvor imena verjetno ni niti antičen niti praindoevropski, ampak paleoevropski. Torej je morda zelo, zelo staro tudi ime Krško polje za ravnino in je frankovsko ime posesti Gurcheult le prevod nekega starejšega imena.

zapis Gurcheult zapisan v več kot dvajset različicah¹, dokler se v zadnjih stoletjih ne ustalili različica Gurkfeld v pravilni sodobni nemščini v raznih uradnih virih in zemljevidih. Gurkfeld je bilo uradno ime za mesto Krško še med zadnjo vojno pod nemško okupacijo.

Leta 1584 se je najbrž prvič pojavilo ime Kerschko (Koropec, 1977), nato Kersko in Krsko (Valvasor, 1689) ter na avstro-ogrskem vojaškem zemljevidu iz leta 1913 (na podlagi karte iz leta 1894) zraven imena Gurkfeld tudi Krško (z majhnimi črkami). Torej je slovensko ime Krško živo že najmanj 400 let. Mogoče pa je domnevati, da so prebivalci mesta domačini imenovali naselbino in mesto s slovenskim imenom že prej, vendar verjetno kot prevod nemškega imena, torej Krško polje.

Nemški toponim Gurkfeld (in njegove različice) oziroma slovenski Krško polje, kakršna sta v rabi za ravnino, bo prikazano posebej. Medtem ko se je nemško ime Gurkfeld za naselbino, grad in mesto končno ustalilo in ohranilo, se je slovensko ime Krško polje za naselbino, če je teza v prejšnjem odstavku sprejemljiva, spremenilo tako, da se je skrajšalo na prvi del imena, torej na Krško z njegovimi že omenjenimi različicami. Po eni strani se je ime lahko spremenilo iz povsem praktičnih govornih razlogov. Po drugi strani pa je najbrž za prebivalce in meščane slovenskega izvora sčasoma postalo nelogično, da se mesto slovensko imenuje Krško polje. Ne leži namreč na nobenem polju, ampak je razpotegnjeno na ozki obrežni polici med reko Savo in obrežnimi hribi, torej v soteski, točneje, pred izhodom iz savske soteske. Ta se namreč šele pod starim mestom odpre in razširi v polje. Druga nelogičnost je bila, da ima mesto krajinsko ime polja ob reki Krki, ki je po zračni črti oddaljena približno 10 km, mesto pa leži takorekoč na Savi. Sodimo, da so to bili pravi razlogi, da je bila iz imena naselbine oziroma mesta Krško polje (prevod iz Gurkfeld) izpuščena beseda polje in je ostalo kot ime samo beseda Krško (Kerschko, Kersko, Krsko).

Zemljepisni oris ravnine Krško polje v preteklosti in danes

Ravnina Gurk Feld ali Gurkfeld oziroma Krško polje je zanesljivo pridobila svoje ime po reki Krki, saj ni nobene druge smotrne razlage.² Sodeč po nekaterih zemljevidih (Trampller, 1900), je bilo in je danes ime za ravnino, ki se v glavnem razprostira ob spodnjem toku Krke v delu od Otočca do Kostanjevice na obeh straneh reke, v delu spodnjega toka od Kostanjevice do Krške vasi pa zajema v glavnem ozemlje med Krko in Savo. Ta isti prostor medvojni Zemljevid Dravske banovine in obmejnega slovenskega ozemlja označuje z imenom Krško polje, najnovejša Pregledna šolska karta Slovenije (1996) pa z imenom Krška kotlina. Polje obsega ravno ozemlje na vseh straneh do črte prehoda ravnine v Posavsko hribovje na severni strani in v Gorjance na južni strani. Njegov sestavni del je tudi velik in edinstveni močvirni ravninski hrastov gozd Krakovo, v katerem prevladuje vrsta hrasta dob (*Quercus robur*). Ta gozd nekako deli poljedeljske in obdelovalne površine polja na dva dela. Tako Valvasor (1689) loči St. Barthlmäfeld ali (po krajnsku) Sentiernerisku pule in Gurck Feld (ali po krajnsku) Kersku pale (najbrž pule) ter posebej opisuje Krakauer Wald ali Crocau Wald (po kranjsku) Krakauo (so še druge zgodovinske različice teh imen). Takšna neformalna delitev na dve polji pa tudi združeno ime Krško-šentjernejsko polje, se prečita v srednjeveških

virih in sliši tudi danes, verjetno zaradi številnih upravnih reorganizacij ali zaradi natančnejše označitve območja, kjer leži zemljišče, naselje, objekt ipd. Na večini starejših zemljevidov pa to območje ni označeno z nobenim imenom.

Obseg Krškega polja (Gurk Feld in Gurkfeld) po Tramlerju (1900)

Izvedenke iz Krka in Gurk

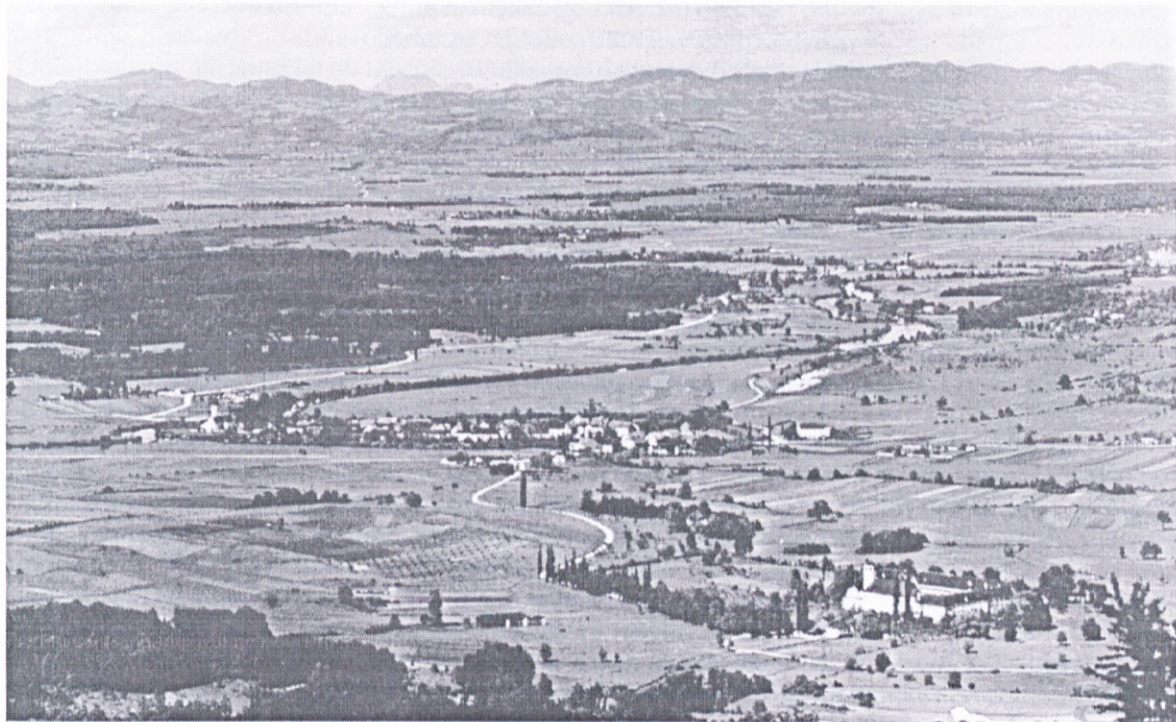
Nekdanje nemško krajinsko ime Gurcheuelt ali Gurk Feld ali Gurkfeld je nedvomno izvedeno iz Gurk, nemškega imena reke Krke. Slovensko ime Krško polje pa je izvedenka iz slovenskega imena iste reke Krke, kajti Gurk je nemški nadomestek za slovensko Krka (Bezljaj, 1956). Kako je verjetno nastal toponim Krško, je razvidno iz enega prejšnjih poglavij.

Podobno so iz imena Krka izvedeni še nekateri toponimi. Enako ime kot reka nosi naselje Krka pod izviro reke. Nadalje so iz te besede izvedena imena podzemne jame Krška jama na samem izviro reke, nadalje naselij Krška vas nekaj nižje od izvira in Krška vas dober kilometer nad izlivom. Podobno so izvedeni iz nemške Gurk oziroma slovenske Krka hidronimi na avstrijskem Koroškem, naselju Gurk - Krka, Gurktal - Krška dolina in Gurktaler Alpen - Krške Alpe. Na Madžarskem pa so imena naselij izvedena iz madžarske različice imena Kerka.

Gledano zgodovinsko, je za naselje Krška vas pri izviro Valvasor (1689) zapisal Kerschka vas, jožefinski zemljevid (1763-1787) pa Kertschka vas. Po drugi strani pa je v zgodovinskih virih Krška vas kakšen kilometer pred izlivom v Savo v srednjeveških listinah in novejših virih (zemljevidih) omenjena z različnimi imeni, in sicer: "In Insula" ali slovensko "na Otoku" v urbarju kostanjeviške cisterce leta 1290 (Mlinarič, 1977; 1987); "zu dem Werdelin" v urbarju istega samostana okrog leta 1290 (Mlinarič, 1987); Gorschka vas leta 1582 (Koropec, 1977); Munkendorf leta 1718 (Mlinarič, 1977); D. Munkendorf - Kr. Kerschka vass (Slovenija na vojaškem zemljevidu, 1763/1787); Munkendorf (Kerschka vas v oklepaju) na avstro-ogrskem zemljevidu iz leta 1913. Razlaga in povezava teh imen je težka. Ime "in Insula" je mogoče razložiti s tem, da je bila ta vas samostanska posest ali vsaj njeno središče (morda pristava) na otoku Krke, ki sicer (bržkone mnogo manjši) obstoja še danes. Podobno je z imenom "zu dem Werdelin", ki verjetno izhaja iz korena sodobne nemške besede Werter, ki slovensko pomeni rečni otok pa tudi rečni polotok. Podoben je izvor

3. Meniška vas blizu Dolenjskih Toplic je tudi bila samostanska posest. Leta 1540 je omenjena kot Minichsdorf, pozneje se navajajo različice tega imena. Leta 1903 pa je na zemljevidu zapisano ime Münichsdorf in po letu 1918 Meniška vas.

imena za srednjeveški trg Gutenwerd sedanji Otok, Wörndl sedanji Otočec, Rudolfswert današnje Novo mesto idr. Gorschka vas je zanesljivo predhodnica ali različica od Kerschka vas in Krška vas. Munkendorf pa pomeni, da je bilo naselje ali vsaj njegov del last menihov, torej nekakšna Meniška vas.³ Munkendorf pa se je pozneje ustalila kot deformirana naslednica tega imena.

Fotografija dela Krškega polja med spodnjo Krko in Savo (pogled z Gorjancev): levo Krakovski gozd, v ospredju kostanjeviški klošter in Kostanjevica na Krki; foto: F. Rabuse, okrog 1930

4. Podoben ali manjši okljuk ali rokav Save je bil pod Staro vasjo pri Vidmu. Začel se je približno pod hribom Libna, zavil proti severu skoraj do naselja Stari Grad, kjer se je obrnil proti jugovzhodu in izlil v Savo v Vrbinu. V zemljevidu je vrisan še leta 1921, danes ga ni več. Po jožefinskem zemljevidu (1763-1787) je bila Sava od Krškega do Brežic en sam klobčič rokavov, slepih rokavov in strug, tako da je skoraj nemogoče na tem zemljevidu slediti oziroma opredeliti, kaj je glavno korito oziroma struga reke.

5. Stritar (1977) sicer piše, da je bilo pristanišče Noviodunum zasuto pred 1500 leti, torej okrog leta 500. Vendar to najbrž ne pomeni, da je izginil tudi savski rokav. Pristanišče po propadu mesta pač ni bilo vzdrževano.

Domnevni obseg posesti Gurcheult in Krškega polja leta 895

V letih razcveta in propada rimsko-keltskega upravnega središča Municipium Flavium Latobiorum Noviodunum od 2. do 4. stoletja po n. š. je bilo v njem rečno pristanišče ob tedanjem rokavu reke Save (Kastelic, 1977). Rokav se je odcepil od glavne struge nekje pod Leskovecem in tekel proti točki približno na sredini med današnjima naseljema Veliko vasjo in Drnovim. Tu v bližini je danes ob suhem bivšem rokavu Save zaselek z značilnim imenom Beli Breg, kjer se je rokav obrnil proti vzhodu in nadaljeval proti Noviodunumu, današnjemu Drnovemu. V nadaljevanju je, sodeč po nekaterih virih, tekel mimo današnjega naselja Brege (značilno ime) in Mrtvice (značilno ime) in mimo naselij Vihre ter Skopice proti Brežicam. Po oznakah na kartah Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763 - 1787 pa je mogoče domnevati, da rokav od naselja Mrtvice dalje ni tekkel proti severovzhodu v smeri ponovne spojitve s strugo Save, ampak v smeri proti jugovzhodu in se pri Račji vasi izlil v Krko.

O tem, kdaj in kako hitro je rokav Save mimo Noviodunuma prirodno ali umetno izginjal oziroma izginil, je vsaka ocena nezanesljiva. Lahko je izginil hitro⁴, lahko pa postopoma in počasi⁵. Zanesljivo je, da je bil leta 1570 pri Drnovem še ribnik, v katerem je krško gos-

postvo imelo pravico loviti krape (urbar krškega gospostva 1570; citat po Koropec, 1977). Ribnik je bil ostanek nekdanjega rokava in približno na tem mestu je še danes močvirnat svet. Če je bil leta 1570 pri Drnovem še ribnik kot ostanek rokava Save, je povsem mogoče, da je bil rokav leta 895, torej 700 let prej, še tekoč ali vsaj njegovi veliki ostanke. Iz imen naselij Beli Breg, Brege (Rayn, 1358) in Mrtvice (Mertvitz, 1353) je prejkone mogoče domnevati, da so bila ta naselja takrat še ob tekočem (morda bolj ozkem in plitvejšem) rokavu. Slejkoprej pa je treba upoštevati tudi, sodeč po kartah Slovenija na vojaškem zemljevidu, da je Sava od Krškega do Brežic delala takratne številne oključke, rokave in slepe rokave ter da je bil ta del reke reguliran na današnjo praktično ravno strugo šele po letu 1870.

Po drugi strani pa je treba tudi upoštevati, da je bržkone že v tistem času pa tja do 12. stoletja potekala meja med Kranjsko in Hrvaško (Slavonijo, Ogrsko) po grebenu zahodnih Gorjancev do Sv. Jere (Trdinov vrh), kjer se je obrnila proti severu, in vodila mimo Šentjerneja do Krke, ki jo je dosegla nekje pri Drami oziroma Otoku (Gutenwerd). Nato je potekala po Krki do Save in po njej do Sotle. Šele v 12. stoletju so Spanheimi iz svojih posesti na Dolenjskem in iz svojega oporišča Landestrost - Kostanjevica potisnili mejo s spodnje Krke globoko v Žumberk, nekako do črte Oštrc - Bregana (Miklavčič, 1966; Bučar, 1995). Na tem osvojenem ozemlju so osnovali posesti kostanjeviškega cistercijskega samostana in gospostev Sicherberg in Sicherstein. (Približno ob istem času so gospodje Višnjegorski potisnili tedanjo mejo s Hrvaško z zahodnega grebena Gorjancev globoko v Belo krajino in Žumberk). Torej je povsem možno, da so imeli leta 895 za posest "... ultra Sowam..." ali "... onstran Save..." ravnilo onstran rokava Save mimo Noviodunuma in ne vso ravnino onstran glavne struge Save. Ravnina onstran rokava Save pa se je, upoštevaje mejo Kranjske s Hrvaško na spodnji Krki, raztezala približno med črto od današnjih naselij Drama - Velika vas - Drnovo - Skopice - Krška vas na severni strani in črto od naselij Krška vas - Gazice - Brod - Kostanjevica - Drama na južni strani ali z drugo besedo na Krki oziroma na meji s Hrvaško. Na prostoru, ki je bil malo prej zamejen, je bil in je še danes Krakovski gozd, za katerega se ne ve, kdo si ga je takrat lastil, vendar je verjetno sodil k "predium Gurcheuelt". (Mnogo pozneje so se za večje ali manjše pravice v tem gozdu, sečnja za drva in gradbeni les, žirjenje, lov idr., potegovali in izborili kostanjeviško gospostvo in meščani, kostanjeviška cisterca, pleterska kartuzija, krško gospostvo in meščani, gospostvo Thurn am Hart ali Šrajbarski Turn, raško gospostvo in bržkone še kdo.)

Kaj je bilo na ozemlju ali otoku med glavno strugo Save in njenim rokavom mimo Noviodunuma, je mogoče le ugibati. Je bil prodat, kmetijsko kultiviran, sploh naseljen? Danes sta na tem sorazmerno velikem prostoru le zaselek Petrovce in naselje Žadovinek. Pred dvesto letoma pa je bila le ena pristava in naselje Skopice, če upoštevamo smer rokava proti Račji vasi.

Iz vsega povedanega bi bilo mogoče sklepati tudi, da so za posest Gurcheuelt in ravnino pod imenom Krško polje (Gurkfeld) leta 895 imeli območje, ki je obsegalo sorazmerno majhno površino med rokavom Save proti Noviodunumu, koder je pač takrat tekkel, in Krko, najverjetneje na njeni strugi od današnjega naselja Drama do Račje vasi pod pogojem, da so imeli za Arnulfovo oziroma Valtunovo posest tudi gozd Krakovo.

Ali je Gurcheuelt leta 895 ime za gospostvo, grad in naselbino ali za ravnino oziroma posest ob reki Krki?

V darilni listini frankovskega kralja Arnulfa fevdniku Valtunu leta 895 piše v citatu, izvzetem iz listine, naslednje: " ... in Marchia iuxta Sowam tres regales mansus, quod Richenburch dicitur et aliud predium ultra Sowam fluvium Gurcheuelt noncupato..." ali slovensko: ... v Marki ob Savi se podarijo tri kraljevske kmetije, ki se imenujejo Rajhenburg (današnja Brestanica), in druga posest onstran Save Krško polje...". So še drugi prevodi, ki se bistveno ne razlikujejo od navedenega, so pa tudi zapisi, ki omenjeno latinsko besedilo razumejo drugače. Takratna latinščina je bila latinščina tistega časa in še posebno vsakega pisarja. Zato in zaradi zmerom na novo ugotovljenih zgodovinskih podrobnosti in okoliščin je mogoče danes kakšno besedo, besedno zvezo ali zapis prevesti in razumeti različno, kar omogoča drugačne smeri razmišljanja, povezave in presoje.

Če se razčleni prejšnji iz listine vzet zapis v latinščini, s tem seveda ne trdimo, da ga drugi razlagalci niso, ostalo besedilo listine za to razpravo ni važno, ugotovimo naslednje. V prvem delu zapisa je darovnica razmeroma natančna in konkretna, saj podari tri kraljevske kmetije gospostvu Richenburch, kmetije, ki so tačas bile očitno oblikovane in dejavne na bolj ali manj hribovitem območju severno od Save, na današnjem širšem Kozjanskem. Da je šlo za obsežnejšo posest, govori tedanji red, po katerem je kraljeva kmetija obsegala 50 ha. Del imena omenja tudi grad (utrdbo), "-burch". Torej celovito fevdalno gospostvo.

Drugi del zapisa pa je zelo splošen in navaja le "posest onstran Save Krško polje". V njem se ne omenja nobene kmetijske enote (kmetije), nobenega gradu in nobene naselbine. Že zaradi te razlike in značaja imena je mogoče razmišljati o tem, da toponim Gurcheuelt ali Krško polje pomeni širše ozemlje ali območje, ki ima naravo ravnine oziroma polja. Arnulf ga je podaril Valtunu bržčas tudi zato, da ga uredi in organizira v duhu tedanjega časa, to je, slej ali prej uvede hubni sistem kmetovanja, ki je bil tačas že precej razvit v zahodnih frankovskih deželah in so ga do neke mere verjetno predstavljale na našem prostoru omenjene tri kraljevske kmetije. Tako je mogoče razmišljati še zaradi naslednjih zgodovinskih okoliščin. Po opustošenju Noviodunuma se je prebivalstvo tega upravnega središča in spremljajočih naselij preseljevalo in večidel odselilo delno v Italijo in delno v okolico na bolj ali manj vzvišen svet na obrobju Gorjancev na južni strani in na obronke Posavskega hribovja na severni strani polja. Tu je bilo bolj varno pred vpadi, prehodi, pustošenji in naselitvami barbarskih ljudstev, ki so potovala, se premikala in pustošila v glavnem po ravninah in dolinah ob večjih vodotokih, kot npr.: Vzhodni Goti (na začetku 5. st.), Huni (okrog l. 450), Langobardi (druga polovica 5. st.), Slovani (konec 6. st.), Obri (prehod 6./7. st.), Bolgari (prva polovica 9. st.) in Madžari (prehod 9./10. st.). Zato je bilo Krško polje konec 9. stoletja verjetno razmeroma slabo naseljeno, brez delujočih kmetij, polkmetij in brez večjih naselij idr., torej bolj ali manj zapuščeno in neobdelano ozemlje. Tudi Koropec (1977) piše, da so do začetka 12. stoletja Hrvati in Ogrji vdirali in pustošili preko mejnega pasu v nemško cesarstvo in so bila obmejna ozemlja spremenjena v puščavo. In Krško polje je bilo v obmejnem pasu. O nenaseljenosti ali slabi poseljenosti polja takrat, to je okrog leta 900, govori tudi to, da se

naselja med spodnjo Krko (Kostanjevica - Krška vas) in Savo prvič omenjajo razmeroma pozno, to je med letoma 1145 in 1290, torej približno ob istem času kakor krško gospostvo in njegovi prvi ministeriali. Ta prva naselja so, kakor navaja Mlinarič (1977), Naklo (apud Nakla, 1145), Župeča vas (in villa ad Sanctum Alexandrum, 1274) in Krška vas (in Insula, 1290). Številna nadaljnja naselja se potem omenjajo prvič v 14. in 15. stoletju ter še kasneje. Seveda pa to ne pomeni, da omenjena prva naselja niso obstojala že nekaj prej, podobno kakor je krško gospostvo verjetno nastajalo med letoma 970 in 1154. Listin od takrat najbrž ni, ker niso bile izdane, saj so se gospostva in naselja v tistem času podeljevala tudi ustno, podobno kakor trške in mestne pravice, ali pa niso ohranjene.

Ob povedanem pa je treba upoštevati še naslednje. Latinsko besedo "predium" je mogoče prevesti ne le kot zemljišče in posest, ampak tudi kot pristava (Bradač, 1956). Z besedo in pojmom pristava ali dvor je mogoče prevajati različice iz stare nemščine Maierhof, Mairhöffl, Meyerhof, Maierhove, Meyerhove ipd. (Mlinarič, 1977; 1987). Njihov ostanek je pogosta slovenska sposojenka in toponim Marof. V frankovskem času omenjene različice pomenijo poslopje ali več gospodarskih zgradb, odkoder so potekale kmetijske dejavnosti (obdelovanje polj, njiv ipd.) in kjer so bile organizirane druge gospodarske dejavnosti (hlevi, reja živine, zbiralnice pridelkov ipd.). Pristave ali dvori so bili središče pridvornih (dominikalnih) posesti tudi še pozneje (Koropec, 1977). V frankovskem času je pristavo ali Mayerhof vodil Maier, ali Mayer, ali Meyer, ali Mair (slovenska sposojenka je majer), to je pooblaščenec zemljiškega gospoda za to dejavnost. Pozneje je bil to oskrbnik ali Verwalter pa tudi najemnik pristave (Pachter) (Bahlow, 1991).

V zvezi z agrarnim razvojem na slovenskem ozemlju v srednjem veku Baznik s sod. (1970) piše naslednje. Razvoj kmetij ali hub in s tem tudi naselij (selo - vas) je bil tesno povezan z razvojem gospostev na slovenskih tleh. Ob uvajanju pridvornega gospodarstva je bilo uvedeno najprej obdelovanje zemlje s tamkaj naseljenimi nesvobodnjaki. Največji razcvet pridvornih gospodarstev med Franki je bil v 9. stoletju, potem pa se je razvoj usmeril v sistem hub (kmetij) in vasi v okviru zemljiškega gospostva. Torej je bilo verjetno zaradi slabe poseljenosti Krškega polja na prehodu v 10. stoletje na tem ozemlju zastavljeno najprej pridvorno gospodarstvo in je hubni sistem že takrat zaostajal v primerjavi z zahodnimi frankovskimi deželami in celo z ureditvijo na levem bregu Save (kraljevske kmetije). Reforma v smeri hubnega sistema pa je, kot kaže, zaradi madžarskih vpadov in drugih obmejnih težav tudi pozneje še dodatno kasnila.

Zato, da je "predium Gurcheuelt" mogoče razumeti tudi kot pristava ali dvor pridvorne posesti na Krškem polju, govori tudi to, da je ob današnji cesti Krško - Kostanjevica (14 km) približno na sredi te razdalje naselje z imenom Pristava, nemško Mairhöffl (1570) (Mlinarič, 1987)⁶. Morda je bila prav tu nekje tudi v frankovskem času "predium Gurcheuelt ultra Sowam" ali slovensko "pristava (dvor) pridvornega gospodarstva Krško polje onstran Save" kot središče posesti in izhodišče za razvoj hubnega sistema na tej ravnini. Morda je pridvorno gospodarstvo takrat sodilo pod rajhenburško gospostvo, saj se, kot že zapisano, v listini ob toponimu Gurcheuelt ne omenjata niti grad niti naselbina, pač pa grad Richenburch.

Po propadu rimskega cesarstva in po vpadih barbarskih plemen so Franki osvajali slovenske dežele in podeljevali fevde. V darilni listini

6. Podobnih še nedavnih in tudi tedanjih pristav ali marofov (so tudi toponimi Marof) je bilo na Slovenskem veliko. V bližini omenjene Pristave je tudi danes še eno naselje Pristava (v bližini Podbočja) na desnem bregu Krke, nemško zum Maierhove (1291), Mairhöffl (1625) in Pristauiza (1771) (Mlinarič, 1987). Na kartah Slovenija na vojaškem zemljevidu izpred 200 let je označenih in zapisanih še veliko pristav ali Mayerhofov in podobnih imen.

frankovskega kralja Arnulfa fevdniku Valtunu leta 895 se omenja tudi posest Gurcheuelt, vendar v tej zvezi ne tudi gradu in naselbine z enakim imenom. Na ravnini ob spodnji Krki, ki so jo prejšnji prebivalci v glavnem zapustili, se je najprej osnovalo pridvorno gospodarstvo s pristavo ali dvorom, ki je sprejelo Gurcheuelt, ki je morda nemški prevod še starejšega imena ravnine Krško polje. To pridvorno gospodarstvo je takrat najverjetneje sodilo k rajhenburškemu gospodstvu, ki je bilo podeljeno fevdniku z isto listino. Razvoj pridvornih gospodarstev v hubna, ki so bila tačas v drugih frankovskih deželah na pohodu, na tem prostoru prekinajo madžarski vpadi. Šele po porazu Madžarov pri Augsburgu leta 955 se je zaradi redke poseljenosti polja najprej ponovno vzpostavilo (okoli leta 1000) pridvorno gospodarstvo in pozneje v 12. stoletju postopno uvajal hubni sistem, vendar z gradom, naselbino in ministeriali krškimi gospodi, takrat v okviru krškega gospodstva grofov Bogenskih, pri čemer so vsi prevzeli ime pridvorne posesti in pristave iz leta 895 - Gurcheuelt. Po spoznanju prebivalcev oziroma meščanov slovenskega izvora, da se naselbina (trg, mesto), ki je privzela ime gospodstva Gurcheuelt, v prevodu imenuje Krško polje, leži pa ne na polju, ampak v savski soteski, da se imenuje po reki Krki, ki je 10 km daleč, medtem ko je naselbina umeščena na bregu Save (značilno obrežno mesto), se slovensko ime skrajša na Krško. Sklepati je torej mogoče, da toponim Gurcheuelt, omenjen leta 895, ni prva omemba naselbine (trga, mesta) Gurkfeld oziroma Krško, ampak omemba pridvorne posesti in njene pristave ali dvora na ravnini ob reki Krki, verjetno v okviru rajhenburškega gospodstva.

VIRI

- Bahlow H 1991. Deutsche Namenslexikon. Goudrom Verlag, Bindlach
Bezljaj F. 1956. Slovenska vodna imena. SAZU, Ljubljana
Blaznik P. s sod. 1970. Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog. I. zvezek. Agrarno gospodarstvo. SAZU, Ljubljana
Bradač F. 1966. Latinsko - slovenski slovar. Državna založba Slovenije, Ljubljana
Bučar F. 1995. Kostanjevica na Krki in njena imena. Rast (VI) 7/8, 549
Ceve E. 1977. Kulturni spomeniki v Krškem in okolici. Zbornik Krško skozi čas, Krško
Čepič Z. in sod. 1979. Zgodovina Slovencev. Cankarjeva založba, Ljubljana
Florjančič Janez Dizma, pl. Grienfeld 1744. Zemljovid Kranjske. Reprint. Slovenska knjigarna, Ljubljana
Grafenauer B. 1965. Zgodovina slovenskega naroda. I. Državna založba Slovenije, Ljubljana
Kastelic J. 1977. Spodnje Posavje v starem veku. Zbornik Krško skozi čas, Krško
Koropec J. 1977. Krško v obdobju velikih kmečkih vstaj. Zbornik Krško skozi čas, Krško
Koropec J. 1982. Brestanica z okolico in Brestaniški do 17. stoletja. Zbornik Brestanica, Brestanica
Kozler P. 1853. Zemljovid kranjske dežele. Reprint, Ljubljana
Mackensen L. 1983. Deutscher Wörterbuch. Vohling Verlag, Köln-Wien-Zürich
Miklavčič M. 1966. Premik kranjske meje ob spodnji Krki v 12. stoletju. SAZU, Razprave. Hauptmanov zbornik, Ljubljana
Mlinarič J. 1970. Kostanjeviško gospostvo po urbarju iz l. 1625. Dolenjski kulturni festival, Kostanjevica na Krki
Mlinarič J. 1977. Krško in njegova gosposčina v srednjem veku. Zbornik Krško skozi čas, Krško
Mlinarič J. 1987. Kostanjeviška opatija 1234-1786. Galerija B. Jakac, Kostanjevica na Krki
Rajšp V., Ficko Majda. 1966. Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763-1787. 2. zv. Izdaja ZRC SAZU in Arhiv RS
Smole Marija. 1982. Graščine na nekdanjem Kranjskem. Državna založba Slovenije, Ljubljana
Trampler J. 1900. Mittelschul-Atlas. VI. Aufl., Wien
Valvasor J.V. 1689. Slava vojvodine Kranjske. Reprint Krajec, Novo mesto, 1878/79.
..... Zemljevid slovenskega ozemlja. Matica slovenska, Ljubljana, 1921.
..... Zemljevid Dravske banovine in obmejnega slovenskega ozemlja. Učiteljski dom, Maribor
..... Atlas Slovenije. 1986. Mladinska knjiga in Geodetski zavod Slovenije, Ljubljana
..... Slovenija. Pregledna šolska karta. Geodetski zavod Slovenije, 1996.

ŽUPNIJSKA CERKEV V ŠENTRUPERTU

Do leta 1497

1 Prispevek predstavlja predelano različico avtorjeve razprave Šent-ruperška župnijska cerkev v sred-njem veku, objavljene v zborniku *Župnija Šentrupert: zgodovinske osnove 1993: 1393–1993*, Šent-rupert 1993, str. 85–97, in prispev-ka v katalogu velike razstave v Narodni galeriji v Ljubljani *Goti-ka v Sloveniji*, Ljubljana 1995, str. 70–71, 111–112.

2 Franc KOS: *Gradivo za zgo-dovino Slovencev v srednjem veku*, 4, Ljubljana 1920, p. 233 (št. 462).

3 Janez HÖFLER: *O prvih cerkvah in pražupnijah na Slovenskem. Prelogomena k historični topo-grafiji predjožefinskih župnij*, Ljubljana 1987, str. 33–37.

4 France M. DOLINAR: *Prošti novomeškega kapitlja: 1493–1993*, str. 7–13; Božo OTOREPEC, Listine o ustanovitvi novomeškega kapitlja (1494–1509), *Dolenjski zbornik 1996*, Novo mesto 1997, str. 33–45.

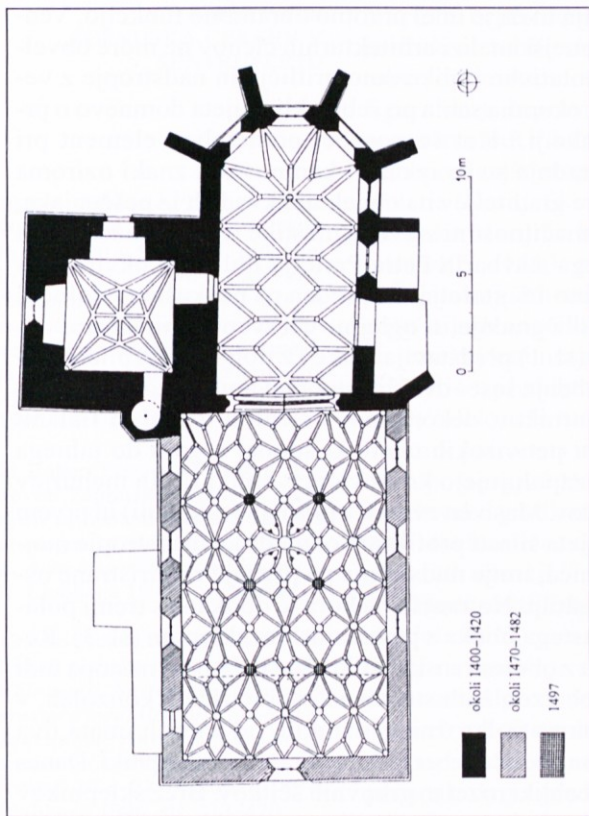
5 Johann VRHOVEC, Die Pfarrkirche St. Ruprecht in Unter-Krain und ihre Restaurierung, *Mitteilungen der K. K. Central - Commission zur Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denk-male*, XXVIII, Wien 1902, str. 63–72; Ivan STEKLASA: *Zgodovina žup-nije Šent Rupert na Dolenjskem*, Ljubljana 1913; Jože GREGORIČ, Stavbna zgodovina kapiteljske cerkve v Novem mestu, *Kronika slovenskih mest*, IV, Ljubljana

Župnijska cerkev sv. Ruperta v Šentrupertu letos praznuje 500-let-nico dograditve cerkvene stavbe. Znano je, da gradbeni proces ni tra-jal le eno ali nekaj let, ampak s presledki skorajda celo 15. stoletje. To pomeni, da so se v Šentrupertu desetletja menjavale generacije kam-nosekov, zidarjev, slikarjev, tesarjev in drugih obrtnikov ter številnih lokalnih veljakov in faranov kot naročnikov in plačnikov. Da vsa ta prizadevanja naših prednikov in pomemben jubilej ne bi šli neopaženo mimo nas, bomo v pričujočem prispevku na kratko orisali razmeroma zapleteno stavbno zgodovino od začetkov do leta 1497 in hkrati os-vetlili umetnostnozgodovinski pomen cerkve, zlasti v času pozne go-tike v Sloveniji.¹

Cerkev sv. Ruperta se v arhivskem gradivu prvič omenja leta 1163², vendar več okoliščin kaže, da moramo njene začetke, predvsem pa nastanek pražupnije, iskati že v sredini 11. stoletja. Oporo za to dajeta predvsem patronicij in podatek, da je leta 1044 tamkajšnje posest s središčem na gradu Škrljevo (Chrilouua) njena dotedanja lastnica Hema Breško-Seliška podelila svoji cerkveni ustanovi v Krki na Koroškem.³ Na podlagi listine iz leta 1163 je mogoče sklepati, da je bila župnija v tem času med najpomembnejšimi na tem območju, saj je imel tega leta oglejski patriarh Ulrik II. (1161 - 1182) v cerkvi (*apud Crilog in ecclesia S. Ruberti*) kapiteljsko posvetovanje z navzočnostjo uglednih škofov in župnikov.

Vendar ti dogodki kot tudi ostalo arhivsko gradivo 13. in 14. stolet-ja za stavbno zgodovino in njeno današnjo podobo niso posebej pričevalni. Šele dogodki proti koncu 14. in v 15. stoletju so se odrazili na cerkveni stavbi. 28. decembra 1393 je oglejski patriarh Janez s po-prejšnjim papeževim dovoljenjem podelil patronatske pravice nad župnijo grofu Hermanu II. Celjskemu, spretnemu fevdalcu in pomem-bnemu mecenu. Toda ambicije Celjanov žal niso trajale dolgo časa. Po smrti zadnjega celjskega grofa leta 1456 je vse posesti in pravice podedoval Habsburžan, cesar Friderik III. Ta je župnijo na prošnjo tedanjega župnika Jakoba Auerspergerja (1474 - 1499) inkorporiral leta 1493 ustanovljenemu kolegiatnemu kapitlju v Novem mestu, pri čemer je župnik Jakob, od leta 1480 arhidiakon na Dolenjskem, postal tudi prvi novomeški prošt.⁴ S tem se je pomen župnije formalnopravno precej zmanjšal, vendar pa je bil v naslednjih stoletjih večkrat novoimenovani prošt poprej šentruperški župnik.

Cerkev je zaradi svoje arhitekture in nekdanje veljave pritegnila pozornost številnih raziskovalcev že zelo zgodaj⁵, vendar so šele naj-novejše raziskave cerkvene arhitekture nakazale natančnejši stavbni razvoj. Pokazalo se je, da je današnja cerkev pravzaprav rezultat vsaj treh gradbenih faz, ki so se zvrstile v 15. stoletju. Prva in hkrati naj-pomembnejša je zajela gradnjo prezbiterija s šestimi oporniki, pritličje in prvo (mogoče tudi drugo) nadstropje zvonika, stopniščni stolpič na severni ter vzhodno ladijsko steno z opornikom na južni strani. Obseg natančno določajo arhitekturni členi z vsemi svojimi stilnimi karak-teristikami. V literaturi je bilo večkrat izraženo mnenje, da je zvonik

Sl. 1: Tloris cerkve (risal Bojan Zaletelj - iz dokumentacije ZVNKD Novo mesto)

Sl. 2: Zunanjščina cerkve (iz kataloga Gotika v Sloveniji, Narodna galerija 1995)

Sl. 3: Pogled v prezbiterij (iz kataloga Gotika v Sloveniji, Narodna galerija 1995)

Sl. 4: Detajl oboka v ladji (iz fototeke ZVNKD Novo mesto)

1937, str. 22; France STELE, Gotske dvoranske cerkve v Sloveniji, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, XV, Ljubljana 1938, str. 1–42; Emilijan CEVC, Parlerjanske maske v okolici Ptuja, *Ptujski zbornik* 1953, Ptuj 1953, str. 54; Emilijan CEVC: *Srednjeveška plastika na Slovenskem: od začetkov do zadnje četrtine 15. stoletja*, Ljubljana 1963, str. 164; Emilijan CEVC: *Gotsko kiparstvo*, Ljubljana 1967 (*Ars Sloveniae*), str. XIX; Ivan KOMELJ, Položaj gotskega stavbarstva na Dolenjskem, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. v. V-VI, Ljubljana 1959, str. 340–347; Ivan KOMELJ: *Gotska arhitektura*, Ljubljana 1969 (*Ars Sloveniae*), str. XXII–XXIV; Ivan KOMELJ: *Gotska arhitektura na Slovenskem: Razvoj stavbnih členov in cerkvenega prostora*, Ljubljana 1973; Marko MARIN, Topografija sakralnih prostorov v šentruperski župniji, *Župnija Šentrupert: zgodovinske osnove 1993: 1393–1993*, Šentrupert 1993, str. 9–15.

6 Zazidana pravokotna odprtina na severni zunanji strani drugega nadstropja zvonika, levo od šilaste okna, sicer kaže na neko posebno funkcijo, najverjetneje na povezovalo z nekdanjim obzidjem okoli cerkve, vendar ni mogoče trditi, da pripada prvi gradbeni fazi.

7 E. CEVC 1953 (op. 5), str. 54.

8 Václav MENCL: *Česká architektura doby Lucemburské*, Praha 1948, str. 85, 142–144. Václav MENCL: *České středověké klenby*, Praha 1974, str. 60–81.

9 Prim. Dobroslav LIBAL: *Praha středověká*, Praha 1983, str. 293.

starejši od prezbiterja in da je imel prvotno obrambno funkcijo. Vendar ta teza po nadrobnejši analizi arhitekturnih členov ne more obveljati, saj tudi reprezentativno oblikovano pritličje in nadstropje z velikima profiliranima oknomama sama po sebi izključujeta domnevo o prvotni obrambni funkciji.⁶ Kot še posebej pomemben element pri določanju obsega gradnje so se izkazali kamnoseški znaki oziroma lastnoročne signature graditeljev na obdelanih kvadrnih iz peščenjaka, ki skupaj s stilnimi značilnostmi stavbne plastike iz kroga nasledstva znamenitega praškega stavbarja Petra Parlerja določajo okvirni čas gradnje v prvo četrtino 15. stoletja. Še preden pa poskušamo določiti natančnejši čas začetka gradnje, si oglejmo cerkveno arhitekturo.

Tlorisna zasnova (sl. 1) predstavlja cerkev z dolgim prezbiterijem-korom, ki ga zunaj obdaja šest - dvakrat stopnjevanih in zgoraj diagonalno prirezanih opornikov, dekoriranih s slepimi trilisti in fialami (sl. 2). Stene predira pet visokih oken, ki spodaj segajo do talnega zidca. Vrhove oken zapolnjujejo krogovičja v obliki ribjih mehurjev ter trilistov ali štirilistov. Masiven zvonik v pritličju (zakristiji) in prvem nadstropju zaznamujeta šilasti profilirani okni, drugo nadstropje majhno pravokotno okence, tretje nadstropje pa prehaja iz štiristrane osnove v osmerokotni stolp. Notranjščina kora je obokana s tremi polami zvezdasto-rombastega oboka s petosminskim sklepom (sl. 3). Rebra klinastega profila z obojestransko polkrožno palico, ki nastopa tudi v zakristiji, slonijo ob vzdolžnih stenah na geometričnih konzolah, v sklepnihih stranicah pa na polkrožnih služnikih, od katerih imata dva figuralna kapitela. Vsa stičišča reber so bila okrašena s sklepniki. Danes so ohranjeni le tisti v obliki rozet in grbovnihih ščitkov. Brez sklepnikov je le štiridelni zvezdasti obok v zakristiji, vendar sloni na figuralnih konzolah, ki predstavljajo verjetno angela in Marijo iz Oznanjenja ter angela muzikanta. Od nekdanj obsežnejše stavbne plastike sta se ohranila še močno poškodovana sedilija v južni stranici kornega zaključka ter figuralna konzola (ali kapitel) v kasneje predelani slavoločni odprtini.

Iz obsega prve gradbene faze je razvidno, da je bila cerkev enotno zasnovana, torej tudi ladja, čeprav je v prvi fazi niso dokončali. Namesto nje so se morali začasno zadovoljiti še s staro, verjetno še romansko ladjo, kar je bilo pri velikih gradnjah v srednjem veku zelo pogosta praksa. Pomembno pa je, da so v tej gradbeni fazi vendarle zgradili vzhodno ladijsko steno z vogalnim opornikom. Le-ta pomeni, da je bila cerkev že od vsega začetka zasnovana kot v celoti obokana prostornina, ki bi z izrazito vzdolžno usmeritvijo dovoljevala le dvoladijski obočni sistem. Vzore za načrtovano rešitev moramo nedvomno iskati v češki arhitekturi oziroma v produkciji stavbarja Petra Parlerja in njegovega kroga, o čemer pričata predvsem obočna shema kora in provinienca stilnih prvin stavbne plastike, na katero je prvi opozoril E. Cevc.⁷ Za primerjavo so posebej zgovorne ž. c. v Milevskem z enakimi razmerji talne ploskve in zvezdasto-rombaste obočno shemo iz okoli leta 1390 (najstarejšo te vrste) ali katera od starejših vzornic, kot sta samostanska cerkev v Tronu ali cerkev Sv. Duha v Pragi.⁸ Vendar slednji dve še zaznamuje križnorebrasti obočni sistem. Stavbna plastika z očitnimi elementi mehkega sloga, zlasti konzola angela v zakristiji, pa se tesno opira na figuralni okras depozitarija Tynske cerkve v Pragi iz zadnje tretjine 14. stoletja.⁹

Še zgovornejšo so primerjave s štajerskimi primeri v okolici Ptuja (Hajdina, Ptujška Gora, začeti še pred letom 1400), kamor so prišli

10 Robert PESKAR 1993 (op. 1), str. 90–91; Samo ŠTEFANAC, Arhitektura ok. 1400 v Sloveniji: problemi in predlogi, *Gotika v Sloveniji. Nastajanje kulturnega prostora med Alpami, Panonijo in Jadranom*, Akti mednarodnega simpozija Ljubljana, Narodna galerija, 20. –22. oktober 1994, Ljubljana 1996, str. 98–99.

11 Robert PESKAR, O stavbni zgodovini župnijske cerkve v Trebnjem in njenem mestu v razvoju poznogotske arhitekture v Sloveniji, *Acta historiae artis Slovenica*, II, Ljubljana 1997 – v pripravi

12 Ivan STOPAR, Mojster Hans Melfrid in Celjska delavnica, *Gotika v Sloveniji. Nastajanje kulturnega prostora med Alpami, Panonijo in Jadranom*, Akti mednarodnega simpozija Ljubljana, Narodna galerija, 20. –22. oktober 1994, Ljubljana 1996, str. 413–420.

13 Nad današnjim obokom ni opaziti sledov morebitnega ravnega lesenega stropa. Vidne so le manjše odprtine, ki pa bi lahko bile tudi od odrskih tramov.

umetniki neposredno iz Parlerjeve stavbarnice. S ptujskogorsko skupino jo družijo ne toliko stavbni tip kot posamezni stavbni členi (enaki profili reber, oporniki, motiv skrajšanega okna nad sedilijami in stilni značaj figurallike), čeprav šentruperški obok z množico sklepnikov, ki jih poznamo tudi v koru mariborske stolnice (ok. leta 1400), predstavlja že naprednejšo stopnjo, ki je postala standard šele v drugi polovici 15. stoletja (Kranj, Škofja Loka)¹⁰. Zanimivo sliko kažejo tudi primerjave s celjsko Marijino kapelo (ok. 1400) in samostansko cerkvijo v Pleterjah (1407 - 1413, posvečena leta 1420), ki poleg Ptujске Gore predstavljata najpomembnejši donaciji celjskega grofa Hermana II. Čeprav ti po stilnih značilnostih bolj ustrezata dunajski arhitekturi, ni slučaj, da je nekaj kamnosekov z omenjenih in nekaterih drugih sočasnih gradbišč (Žiče, pred letom 1400; zvonik v Trebnjem, prva četrtina 15. stoletja)¹¹ delovalo tudi v Šentrupertu, kjer je imel znameniti Celjan kot imetnik patronata nad župnijo gotovo veliko besed pri izboru izvajalca. Upoštevač Hermanove gradbene podvige (knežji dvor v Celju) in arhivsko gradivo je Ivan Stopar izrazil domnevo celo o obstoju enovite stavbarnice, celjske delavnice, ki naj bi izpolnila večino Hermanovih naročil.¹²

Četudi se zdi izhodišče šentruperških kamnosekov bliže ptujskogorski delavnici, nam v vsakem primeru vlogo grofa Hermana nazorno ilustrira osrednji sklepnik v prezbitariju z njegovim grbom, ki je pomemben predvsem zaradi datacije prve gradbene faze. Sestavlja ga namreč grb Ortenburžanov (tri peruti), ki so ga Celjani po pogodbi skupaj z nasledstvom dobili leta 1418, ko je ta družina izumrla. To pomeni, da je gradnja gotovo tekla tudi še v drugem desetletju 15. stoletja.

Po dozidavi prezbitarija po letu 1418 je bila najbrž prva gradbena naloga dokončanje zvonika in začete ladje. Vendar se zdi, da je kljub tedanjemu ugodnemu položaju župnije do nadaljevanja gradnje prišlo šele po sredini stoletja, v času župnika Ivana Harerja (1450 - 1474) ali Jakoba Auerspergerja (1474 - 1499). Za določene gradbene aktivnosti posredno govorita dva podatka. Prvega posreduje gotski zvon z letnico 1474, drugega pa prinaša listina o posvetitvi velikega oltarja in podelitvi odpustkov leta 1482. Kot kaže, so morali v tej fazi dokončati zvonik in ladijsko lupino v današnjem obsegu, pri čemer so nekoliko zmanjšali okna v sklepnih stranicah prezbitarija in s tem poenotili njihove spodnje nivoje z novimi okni v vzdolžnih ladijskih stenah (kasneje so okna v ladji spodaj zazidali oziroma predelali v strelne line). Da so okna v prezbitariju delno zazidali še pred letom 1497, pričajo fragmenti fresk (danes sneti), ki so bržčas delo slikarja ladijskega oboka iz tega leta. Vendar je ladijska lupina, ki so jo mogoče v notranjščini začasno prekrili z ravnim lesenim stropom¹³, dobila dokončno podobo šele v času obokanja leta 1497, saj je, kot kažejo kamnoseški znaki, glavni portal gotovo sočasen z obokom. S tem se sicer odpira vprašanje, ali ni mogoče obok in celotno ladijsko lupino z izjemo vzhodne stene izvedla ena stavbarska delavnica. Toda zoper to govorijo kamnoseški znaki, ki jih razen na portalu in slopih oboka na ostenjih oken in zahodnih vogalnikih ne zasledimo. V času okoli 1470 - 1482 je torej verjetno nastala nečlenjena vzdolžno usmerjena ladijska zunanja lupina, katere vzdolžni steni predira šest visokih, z bogatimi krogovičji členjenih oken, ki so jih kasneje zaradi turške nevarnosti predelali, zahodno pročelje pa manjše tridelno okno in preprost šilast portal, ki pa je, kot rečeno, šele iz časa obokanja ladje.

Letnica nad portalom pove, da so vzdolžno usmerjeni ladijski del leta 1497 modernizirali v triladijsko dvorano (sl. 4). Obočna shema, sestavljena iz osemrogelnih zvezd, ob stenah počiva na figuralnih konzolah v obliki angelov in moških figur, v sredini pa raste iz treh parov oktogonálnih slopov, ki prostor delijo v tri enakovredne ladje. Rebra klinastega profila z obojestranskim žlebom rastejo iz slopov brez cezur, pri čemer so vsa sečišča reber - tudi pod pevskim korom - dosledno okrašena s sklepniki v obliki svetniških figur, rozet in grbovnihi ščitkov. Enovit zvezdasti obok z zabrisanimi mejami obočnih polj predstavlja rešitev, ki je bila pri nas prvič realizirana po letu 1452 v Kranju, nato leta 1471 v Škofji Loki in okoli leta 1480 v frančiškanski cerkvi v Novem mestu. Slednja sodi, kot kažejo sklepniki v prezbitერიju in ostanki nekdanjega oboka v ladji (konzola), v opus kamniške kamnoseške delavnice, ki ima izhodišče v kranjsko-škofjeloški arhitekturi. Tudi izhodišče mojstra šentrupeškega oboka, katerega znak vidimo sramežljivo upodobljenega na eni od rozet, moramo iskati v širokem krogu kamniške delavnice ali celo v neki delavnici, ki je delovala na širšem škofjeloškem ozemlju.

Kar zadeva kvaliteto stavbne plastike, le-ta kaže avtorjeve skromne umetniške sposobnosti, čeprav nekatere konzole niso bile do konca izklesane, kar govori za hiter potek gradnje. Poleg glavnega mojstra je pri gradnji sodelovalo več kamnosekov, ki jih, sodeč po kamnoseških znakih, v takšni ali drugačni zasedbi srečamo še na nekaterih gradbiščih. Mojstru šentrupeškega oboka lahko na podlagi figuralnih sklepnikov z rustificiranim izrazom in preprosto obdelavo detajlov pripišemo ladijski obok v ž. c. na Mirni iz leta 1498 in nekoliko mlajšo enoladijsko cerkev sv. Mohorja in Fortunata v Krški vasi, ki jo odlikuje zvezdasto-rombasto obokan prezbitერიj. Mojstra šentrupeškega ladijskega oboka lahko identificiramo še z mojstrom ladijskega oboka v Cerknici iz okoli 1513 - 1520¹⁴. Manj jasen je mojstrov delež pri gradnji prezbitერიja kapiteljske cerkve v Novem mestu (po letu 1493), kjer so delovali štirje šentrupeški kamnoseki¹⁵. Tesnejše zveze bi lahko potrjevale zgodovinske okoliščine, saj je bil tedanji šentrupeški župnik Jakob Auersperger, se pravi naročnik, obenem tudi prvi novomeški prošt. Ravno naročniku gre verjetno zasluga, da se zunanja členitev novomeškega kora zgleduje po šentrupeški, četudi je ta skorajda stotletje starejši.

Širše gledano je bila gradnja šentrupeškega ladijskega oboka leta 1497 zahteven projekt, ki bi v mestnem okolju gotovo odražal dvig in moč meščanstva. V tem primeru pa gre za zadnje dejanje in uresničitev stare ideje o mogočni cerkvi, za katero so si prizadevali poleg Celjskih grofov kot patronov tudi lokalni fevdalci (Šumberški gospodje, Turjačani), številni župniki in seveda širša župnijska skupnost. Razumljivo je, da tu govorimo predvsem o arhitekturi, čeprav bi vso našo pozornost zaslužila tudi slikarska dekoracija, se pravi freske kot njen sestavni del, ki so nastale sočasno z obokom. V večji meri jih sicer prekriva nova poslikava Matije Koželja iz leta 1897. Kljub temu pa odkrite partije na obočnih poljih jasno razodevajo roko slikarja, ki je poslikal cerkev sv. Pavla v Podpeči pri Gabrovki. Delovanje Podpeškega mojstra je bilo omejeno na področje Dolenjske, zlasti na območje šentrupeške župnije (Ševnica, Mirna, Okrog nad Šentrupertom, Dolenje Kronovo). Njegovo slikarstvo odlikuje živahen kolorit in dobra tehnična izvedba, stilno pa shematične gube, diskasto oblikovani nimbi, močno senčenje obrazov, fina risba in skorajda redna uporaba

14 Robert PESKAR, Cerknica (kat. št. 31), *Gotika v Sloveniji*, Ljubljana 1995, str. 94-95.

15 Robert PESKAR, Prezbitერიj kapiteljske cerkve v Novem mestu, *Rast*, IV, december 1993, Novo mesto 1993, str. 508-514.

Robert Peskar
ŽUPNIJSKA CERKEV V
ŠENTRUPERTU

16 Prim. France STELE: *Gotsko stensko slikarstvo*, Ljubljana 1972, str. XIV-XV. Na podlagi tekstilnih vzorcev je Alenka Vodnik ugotovila, da je mojster z Vihra najbrž nasledil delavnico Podpeškega mojstra ali pa z njim vsaj tako ali drugače sodeloval (Alenka Vodnik: *Tekstilni vzorci v srednjeveškem stenskem slikarstvu na Slovenskem*, Ljubljana 1997 – v pripravi).

17 Prim. Robert PESKAR, *Gotsko stensko slikarstvo na Dolenjskem in v Beli Krajini – nova odkritja*, *Varstvo spomenikov*, 37, Ljubljana 1998 – v tisku

18 Risbe hrani INDOK center Uprave RS za kulturno dediščino v Ljubljani.

19 Ivan STEKLASA 1913 (op. 5), str. 153–155.

patroniranih vzorcev. Mojstrovo slikarsko izročilo je onstran reke Save nadaljeval nekoliko mlajši Čelovniški mojster, ki po kvaliteti zaostaja, niso pa še jasne povezave s slikarjem cerkve na Vihru nad Šentrupertom¹⁶, saj freske slogovno kažejo precejšnje razločke. Najobsežnejše delo Podpeškega mojstra predstavlja prav poslikava ladijskega oboka župnijske cerkve v Šentrupertu, kjer sta za zdaj odkriti le dve obočni polji, kjer vidimo sv. Janeza Evangelista (sl. 5) in rastlinsko ornamentiko¹⁷, iz Koželjevih risb pa poznamo še nekaj svetniških figur¹⁸.

V takšnem gotskem sijaju je cerkev s šestimi novimi in dvema stari- ma oltarjema posvetil kaprulanski škof Daniel de Rubeis leta 1520¹⁹. Če letošnje leto predstavlja obletnico izgradnje, pa bo torej čez dobri dve desetletji cerkev znova praznovala pomemben jubilej, 500-letnico posvetitve cerkve. Do takrat pa bo seveda dovolj časa in priložnosti, da bomo današnje vedenje o cerkvi in njeni zgodovini, ki še zdaleč ni popolno, dopolnili in obogatili z novimi spoznanji.

Sl.5: Sv. Janez Evangelist, freska na oboku ladje (iz fototeke ZVNKD Novo mesto)

Pregled izhajanja osnovnošolskih glasil na Dolenjskem od 1952. do 1993. leta

Ob prebiranju tega sestavka se bo najbrž marsikdo spomnil veselja in presenečenja, ki ju je doživel, ko mu je ob priložnosti prišel v roke kak osnovnošolski listič. V mislih imam glasila, ki jih že več kot štiri desetletja izdajajo na naših šolah krožki zagnanih učencev ob hval vredni pomoči mentorjev-učiteljev. Poudariti je seveda treba, da sta zagotovo spodbuda in pomoč mentorjev v tej ustvarjalnosti dejavnika z največ zaslugami.

Pri šolskih glasilih večji del ne gre za reprezentativne izdelke, ki se bi lahko primerjali s časopisno dejavnostjo današnjih dni. Kljub temu pa je treba v isti sapi dodati, da so posamezna šolska glasila, zlasti odkar imajo na šolah računalnike, oblikovno presenetljivo kakovostna. Učence na šolah, ki izdajajo oblikovno skromnejša glasila, pa velja potolažiti, da se že zaradi tvornosti kot ustvarjalci glasila lahko enakovredno postavijo ob bok vsem drugim.

V raziskavi, ki ima namen ustvariti pokrajinsko bibliografijo periodičnih tiskov na Dolenjskem od prvih začetkov v letu 1848 do vključno leta 1993, mi je prišlo pod roke tudi več šolskih glasil. V obstoječih bibliografijah ne ravno pogosto naletite na navedbo kakšnega šolskega lista, največkrat srednješolskega. Ti listi so mi vzbudili radovednost. Lotil sem se sistematične raziskave, saj se je že po začetnem iskanju pokazalo, da so šolska glasila na Dolenjskem pogosten pojav. To je bil povod za odločitev, da jih bom zajel v bibliografskem pregledu, ki je v pripravi.

V tem pregledu je zajeta le slaba polovica izsledkov o šolskih glasilih, ker je samo ta del dokončan. Zajete so samo osnovne šole na območju Zavoda za šolstvo Novo mesto, vendar samo tiste na Dolenjskem. Skupno število 50 osnovnih šol se je s tem zmanjšalo na 39. Iz vzrokov, ki jih navajam, se je tudi tako izbrano število osnovnih šol zmanjšalo. Na svojo pobudo se je raziskavi pridružila Posebna osnovna šola Litija, ki sem jo zajel. Kljub osebnim, pisnim in telefonskim stikom se vabilu za sodelovanje niso odzvale osnovne šole Kostanjevica na Krki, Krmelj in Podzemelj, v osnovnih šolah Semič in Raka pa so zatrdili, da nimajo šolskih glasil. Raziskava je zato opravljena za 35 osnovnih šol na Dolenjskem in predstavljeni podatki se nanašajo na teh 35 osnovnih šol.

Raziskava se ne loteva vsebinske plati šolskih glasil. Zajema le številčne podatke, ki jih ponujajo glasila z izhajanjem. Množica podatkov, ki jih daje pregled daljšega časovnega obdobja in širšega zemljepisnega območja, pa je resnično presenetljiva. Presenetljiva je njena govorica, ki orisuje tovrstno ustvarjalnost osnovnošolske mladeži.

V obravnavanem obdobju, torej v času od 1952. do 1993. leta, je na zajetih 35 osnovnih šolah izhajalo 56 glasil učencev. V tem času je torej izhajalo 1,6 glasila na šolo. Ke tej ugotovitvi so pripomogle osnovne šole, ki so izdajale po več glasil. Najplodovitejše med njimi so bile naslednje: Osnovna šola Jurija Dalmatina iz Krškega in osnovna šola Metlika s po 6 glasili, osnovna šola Vavta vas s 5 glasili, osnovna šola Mirna s 4 glasili, osnovna šola Tržišče s 3 glasili, na več šolah pa so izdajali po 2 glasili. V posameznih primerih je pri tem šlo za is-

*

*

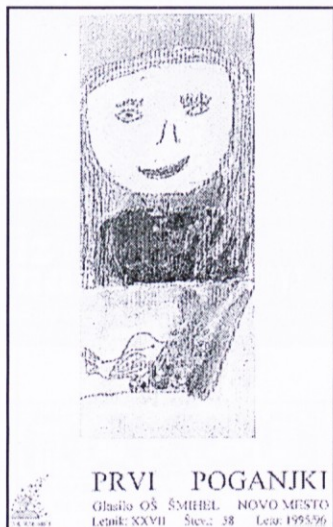

Lucijan Reščič: JUTRO, perorisba s tušem, 1992
Ilustracija za pesniško zbirko Majhen dober dan Toneta Pavčka

*

*

točasno izhajanje več glasil, v drugih spet pa za to, da je prvotno glasilo prenehalo izhajati in čez čas spet začelo izhajati novo, z drugim imenom ali pa so glasilu spremenili ime.

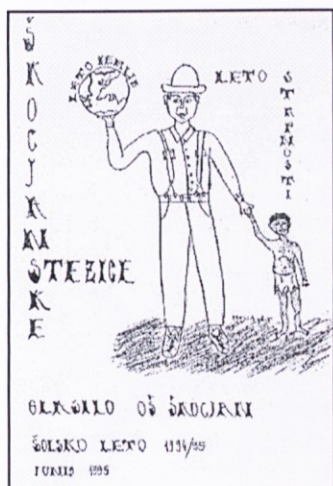
Prva osnovnošolska glasila so začela izhajati v šolskem letu 1952/53. Nekakšno začetniško obotavljivost in sramežljivost pri izdajanju glasil je zaslediti tja do šolskega leta 1968/69. V tem obdobju so izhajala šolska glasila na 10 osnovnih šolah. V obdobju, ki zajema 17 let, je izšlo 11 glasil v 20 letnikih in skupno 56 števil. V podatkih ni zajeto glasilo Rog iz osnovne šole Dolenjske Toplice, ki je v tem času izhajalo, pa ni ohranjeno. V tem obdobju ni dokazano izhajanje glasil v letih 1956 do 1958, v letu 1960 in v letu 1965. Največ števil glasil so izdale osnovne šole Mirna Peč (v dveh letnikih 10 števil), Trebnje (v dveh letnikih 13 števil) in Vinica (v štirih letnikih 16 števil). Ob vmesnih nekajletnih prazninah, ki smo jih že navedli, so ta čas izhajala po 1 ali 2 glasila na leto, v šolskem letu 1968/69 pa kar 5 glasil.

Najstarejša glasila vsekakor zaslužijo, da jih naštejemo poimensko. Naziv prvenca si zaslužita glasila: Zarja iz osnovne šole Trebnje in Župančičev rod iz osnovne šole Vinica, ki sta začeli izhajati v šolskem letu 1952/53. Sledi Naša pot iz osnovne šole Šentjernej v šolskem letu 1954/55, Plamenčki iz osnovne šole Mokronog v šolskem letu 1958/59, Prvi koraki iz osnovne šole Mirna Peč (1962/63), Mlada rast iz osnovne šole Otočec ob Krki (1965/66), Ne bomo pozabili iz osnovne šole Jurija Dalmatina Krško in Škocjanske stezice iz osnovne šole Škocjan (oba 1966/67), Žarek iz osnovne šole Tržišče (1967/68) in Vršiček iz osnovne šole Prevole (1968/69). Vsa pravkar naštetá šolska glasila sicer res niso vztrajala pri izhajanju, kljub temu pa so to prvi osnovnošolski listi na Dolenjskem. Zaorali so ledino tovrstne ustvarjalnosti v času, ko sta bila papir in razmnoževalnik stare vrste težko dosegljiva. Poimenska navedba naj bo zato vsem, ki so sodelovali pri njihovem nastajanju, vsaj kot nekakšno simbolično priznanje.

Po obotavljivih začetkih, ki so, kot že rečeno, trajali prvih 17 let, je nato v šolskem letu 1969/70 prišlo na dolenjskih osnovnih šolah do nekakšne eksplozije pri izhajanju šolskih glasil. V tem letu je izhajalo 13 glasil, njihovo število pa je nato nezadržno raslo tja do šolskega leta 1977/78, ko jih je izhajalo kar 21. Obdobje, ki je sledilo do leta 1992/93, je bilo najplodovitejše. Število šolskih glasil se je v tem času gibalo od 21 do 33 na leto, vendar je bilo vselej bližje gornji številki.

Svojestven prikaz prizadevnosti tvorcev šolskega glasila in njihove pripadnosti glasilu je nepretrganost izhajanja. Med dolenjskimi šolami je kar nekaj takšnih, ki se lahko pohvalijo z dolgo dobo neprekinjenega izhajanja šolskega časopisa. Najstarejši šolski list Zarja, ki izhaja v osnovni šoli Trebnje, vse od začetka ni pretrgal izhajanja in je v šolskem letu 1992/93 izpolnil častljivo starost 41 let. Plamenčki iz osnovne šole Mokronog se lahko pohvalijo s 35 leti, Škocjanske stezice iz osnovne šole Škocjan s 27 leti, Naša pot iz osnovne šole Šentjernej, Prvi poganjki iz osnovne šole Šmihel, Vršički iz osnovne šole Prevole, Z bregov Krke iz osnovne šole Žužemberk izhajajo nepretrgoma že po 25 let, Mlada rast iz osnovne šole Otočec ob Krki, Poskusi iz osnovne šole Cerklje, Preproste besede iz osnovne šole Šentrupert izhajajo nepretrgoma že po 23 let, Mladí ob Krki in njihova naslednica Najča iz osnovne šole Grm v Novem mestu pa nepretrgoma že 22 let.

Neprijetno vprašanje, ki ga pri obravnavanju šolskih časopisov pač ne moremo obiti, je ohranjenost arhivskih izvodov. Po navedbah šol

*

*

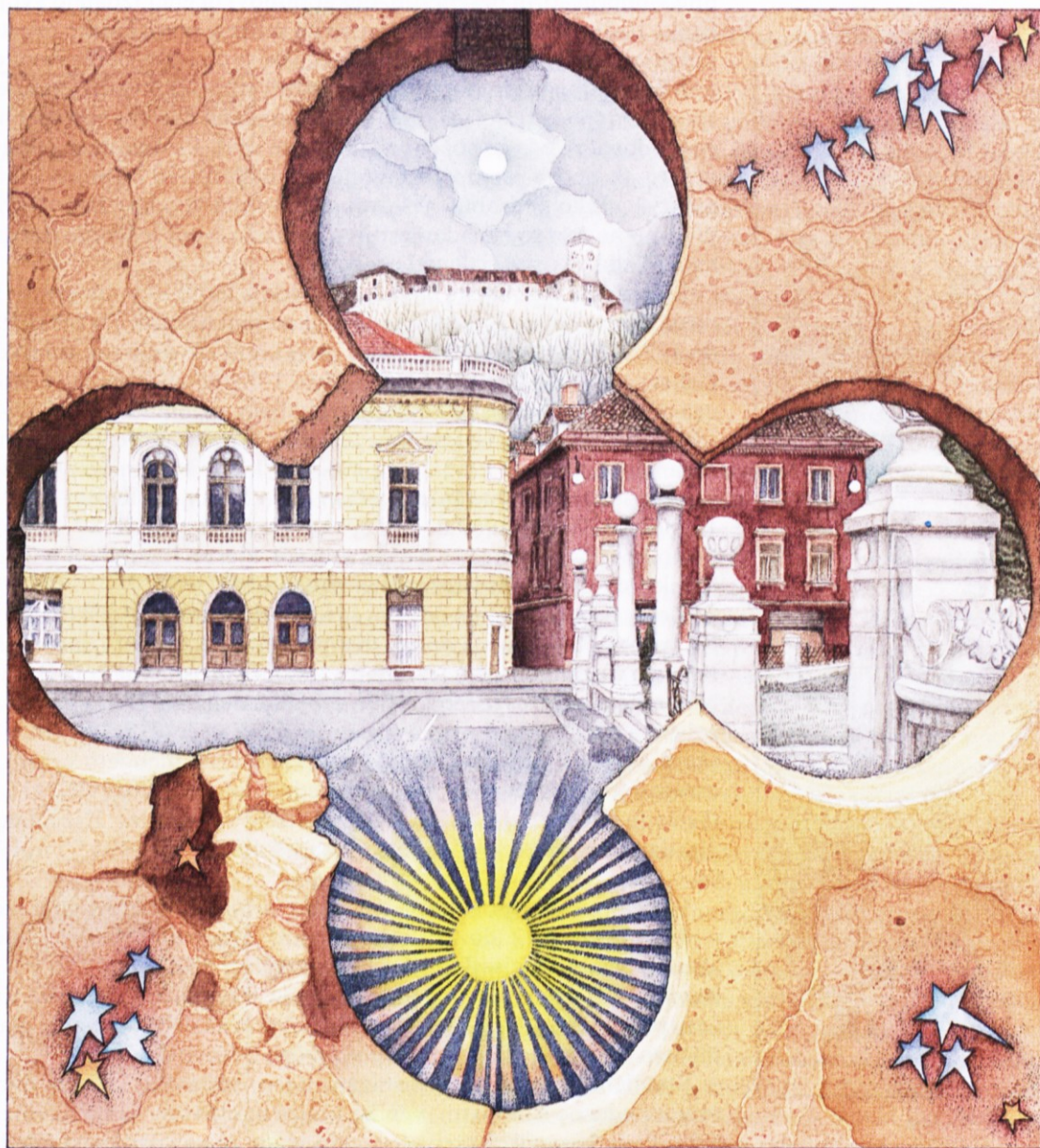
je neohranjenih (torej izgubljenih) kar 71 letnikov šolskih časopisov, kar znese, izraženo v odstotkih, 12,8 odstotka vseh! Mnoge šole so bile v dobrih štirih desetletjih, odkar njihovi učenci izdajajo svoj časopis, bodisi prenovljene bodisi so se selile v nove šolske prostore. Žal je takšna priložnost najprimernejša, da se ob selitvah in preseljevanjih kaj izgubi ali zavrne. Marsikje so bili arhivski izvodi neprimerno spravljani (podstrešje!) in jih je zmočil in uničil dež, drugod spet jih je poškodovala voda iz počene vodovodne cevi. Primerilo se je najbrž tudi to, da so jih preprosto zavrgli kot nadležen in odvečen sveženj papirja... Tako podrobno naštevanje žalostnih vzrokov in priložnosti je namerno, ker so nenadomestljivo uničeni izvodi šolskega časopisa, ki je bil dokaz ustvarjalnosti učencev.

Šole so kot izgubljene navedle naslednje letnike svojih glasil: Plamenčki iz osnovne šole Mokronog: ohranjeni niso letniki od 1959/60 do 1978/79 ali skupaj 20 letnikov. Prvi koraki iz osnovne šole Veliki Gaber: manjkajo letniki od 1977/78 do 1985/86 ali 9 letnikov. Rog iz osnovne šole Dolenjske Toplice: izgubljeni so letniki od 1953/54 do 1963/64, kar znese 11 letnikov. Zarja iz osnovne šole Trebnje: niso ohranjeni letniki od 1953/54 do 1967/68, kar je 15 letnikov. Škocjanske stezice iz osnovne šole Škocjan: niso ohranjeni letniki 1970/71, 1975/76, 1978/79, 1980 do 1982, 1983 do 1985 in 1988/89, kar znese 8 letnikov. Poleg teh je še 6 osnovnih šol, kjer so izgubljeni po 1 do 3 letniki, kar da skupaj 10 izgubljenih letnikov.

Kot posebnost moram omeniti še tujejezične osnovošolske časopise. Na našem območju sta znana dva primera, ko učenci osnovne šole izdajajo časopis v tujem jeziku. Prvi primer je osnovna šola Bršljin v Novem mestu, kjer je tamkajšnja socialna delavka Darja Padovan v šolskem letu 1988/89 pripravila z romskimi učenci eno številko šolskega glasila v romskem jeziku z naslovom Zoro mengerso vešaro. Na osnovni šoli Tržišče so učenci 8. razreda v šolskem letu 1992/93 izdali glasilo Kinder Schüler Zeitung, ki je izšlo v nemščini. Z izdajanjem glasila v tem jeziku so nadaljevali tudi v šolskih letih 1994/95 in 1995/96.

Končajmo to pripoved s še enim zgovornim številčnim podatkom: v obdobju od 1952. do 1993 leta je na 35 osnovnih šolah na Dolenjskem izhajalo 56 glasil učencev, ki so izšla v 552 letnikih in v 1.110 številkah. Ti trije osnovni podatki povedo, da je na šolo izhajalo v tem času povprečno 1,6 glasila, da je bila povprečna doba izhajanja glasila 9,8 leta in da sta izšli na letnik povprečno 2 številki.

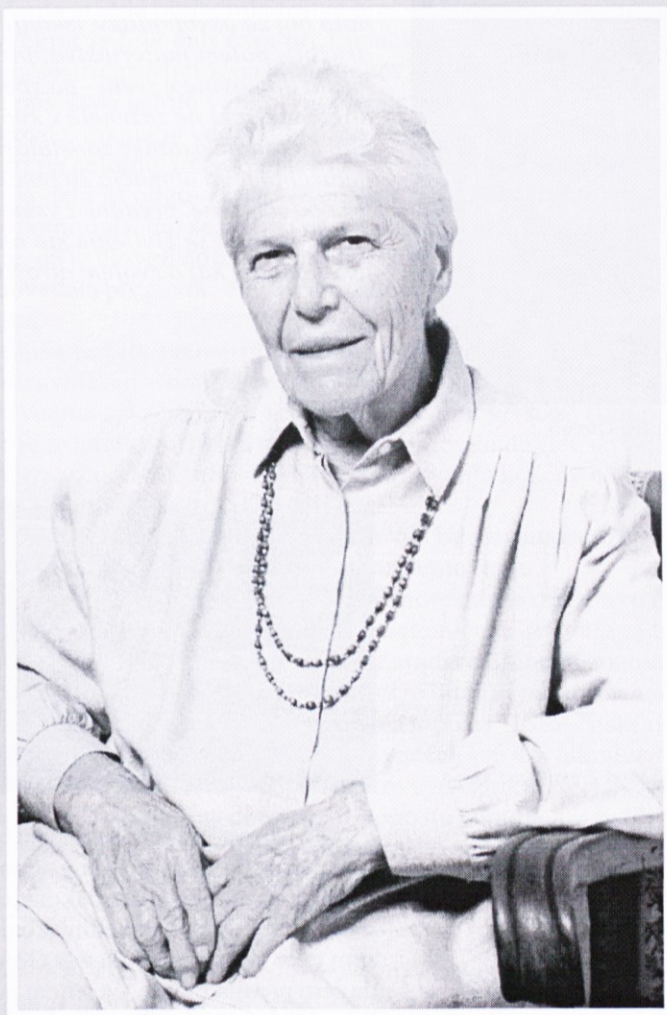
Številčni podatki, ki so nanizani v tem sestavku, so brez dvoma vsaj navidezno suhoparni, vendar ima ta ugotovitev samo navidezno težo. Podatki namreč skrivajo v sebi izjemno ustvarjalnost mladega rodu, ki je obiskoval dolenjske osnovne šole. Dokazujejo, da prosvetni delavci, ki delujejo na teh šolah, znajo zbuditi ustvarjalnost mladih in jih usmeriti v delo, pri katerem se uče spoznavanja svojega slovenskega jezika, kulturnega izražanja v njem, hkrati pa se ob tem izpopolnjujejo v organizacijskih veščinah in razvijajo svoje oblikovalsko znanje. Če damo v nemar naštetu, je neprecenljiva vrednost šolskih časopisov tudi v tem, da ohranjajo zapisane mnoge zgodovinske drobce iz življenja posamezne šole, ki bi sicer zatonili v pozabo. Šolska glasila naj bodo zato tudi v prihodnje vzgojni pripomoček in naj se ga šole s pridom poslužujejo. Ob tem pa naj posvetijo vso potrebno skrb hranjenju arhivskih izvodov!

Lucijan Reščič: SREBRNO SONCE, akvarelirana perorisba, 1996
Ilustracija za knjigo črtic Okna in okenca Kristine Brenkove

RAST – L. VIII.
ŠT. 5 – 6 (51 – 52)
OKTOBER 1997

III

Marna Rupena Dobnik

REVIJA ZA
LITERATURO
KULTURO IN
DRUŽBENA
VPRAŠANJA

NAŠ GOST

Mara Rupena Osolnik

Pogovor z upokojeno učiteljico in politično delavko Maro Rupeno Osolnik

- Vsako življenje ima nešteto obdobij - Vaše, spoštovana sogovornica Mara Rupena Osolnik, je še posebej bogato. Najprej: otroška leta v idiličnem vaškem okolju, ki pa so prehitro prešla v preresno mladost; nato boj za osvoboditev, iskanje mesta ženske v nastajajoči drugačni družbi - potem materinstvo, prepleteno z obveznostmi za utrjevanje mesta domovine v svetu - pa spet boj za tiste, ki trpijo, naj bo kjerkoli, dokler se spet ne zaženete v svojo širšo rodno pokrajino, da bi pregnali še zadnje ostanke zaostalosti, hkrati pa pokazali bogato kulturno dediščino tega območja širšemu svetu. Vse to je kot mozaik, ki sestavlja podobo žene, predane z vsem ognjem, za življenje drugih. A pojdite po vrsti: Vse življenje ste ohranili ljubeč odnos do Mirne Peči - povejte nam kaj o svojem otroštvu!

Mirna Peč pred 2. svetovno vojno

"Na Mirno Peč sem res ostala tesno navezana vse življenje. Koderkoli sem hodila, sem nosila s seboj njeno podobo - kakor tudi podobo naše lepe, mehke Dolenjske. Ko sem - po meščanski šoli - bila sprejeta na Kmetijsko-gospodinjstvo učiteljske Stari Futog pri Novem Sadu, sem tako zelo pogrešala naš Golobinjek, Gorjance in dolenske griče, da sem prosila mamo, če smem po božičnih počitnicah ostati kar doma. Po svoje lepa Vojvodina nikakor ni mogla s svojo prostranostjo in široko Donavo zamenjati našega Golobinjeka, Temenice in Gorjancev. Kadar sem dvakrat letno prihajala domov, sem že od Trebnjega stala pri oknu in komaj čakala, da prisopiha vlak iz predora pod Sv. Ano, da sem z očmi objela prijazno dolinico s Temenico, z znanimi njivami in s travniki, obrobjenimi z zeleno hosto. Zdelo se mi je, da nikjer na svetu ni tako lepega kraja.

Vprašujete me po otroštvu. Bilo je lepo, čeprav ne tako brezskrbno, kot je bilo včasih videti. Ko sem hodila v tretji razred, nam je - zelo na hitro - umrl oče. Moja mama, sicer pogumna, odločna, zelo razgledana in delavna, je ostala sama s petimi otroki. Moram povedati, da je bila moja prava sestra samo Zora, saj sta se oče in mati poročila kot vdov-

Zora Rupena, učiteljica v Mali Nedelji
leta 1940/41

ca; tako smo bili v družini tri vrste otroci, vendar smo se - po mamini zaslugi - tako lepo razumeli med seboj, da medve z Zoro vse do očetove smrti sploh nisva vedeli, da smo iz različnih zakonov.

Z Zoro - s kasnejšo partizanko Katjo - sva se izredno lepo razumeli. Najdlje sva uživali toplino doma ob materi, ki nama je ob večerih brala, dokler nisva sami znali, večkrat pa tudi obnavljala povesti in dogodke iz svojega življenja. Finžgarjev roman Pod svobodnim soncem smo zelo zgodaj vzljubili, prav tako tudi Gregorčiča, Prešerna, Murna, Kosovela, Ketteja; o Cankarju je govorila z velikim spoštovanjem. Mama je rada brala; mladost je preživela v razgibanem Mokronogu, večkrat je bila dalj časa pri Lunačkovih v Šentrupertu, saj je bila njena sestrična Mici žena Aleksandra Lunačka.

Naše posestvo je bilo veliko - največ je zavzemal gozd. Oče je bil lesni trgovec, mama je vodila gostilno, pekarijo in posestvo, po očetovi smrti pa celotno gospodarstvo. Zelo zgodaj nas je vključevala v vsakdanja dela in odgovornost. Ko sva s Katjo začeli hoditi v šolo, naju je opominjala, naj se pridno učiva, ker na znanju stoji svet. Opozarjala je, da je človek dolžan delati dobro, ker ima razum; večkrat pa je tudi povedala pregovor: Ne živimo zato, da jemo, ampak jemo zato, da živimo.

Naša hiša je bila razmeroma velika s prostranim dvoriščem in z velikim travnikom - na koncu travnika pa prijazna ponikalnica Temenica. Večina sokolskih vaj in nastopov je bila pri nas. Tudi pozneje, ko se je ustanovilo Društvo kmetskih fantov in deklet, so bila predavanja in sestanki večinoma pri nas, tekmovanja koscev in žanjic pa največkrat na naših travnikih in njivah.

Naša šola je bila šestrazredna, učiteljev je bilo dvanajst; največkrat so bili pri nas na hrani, po dva pa tudi na stanovanju.

Naša hiša je stala sredi vasi in mimo je potekala takrat glavna cesta Ljubljana - Beograd. Čeprav je bilo v tistem času še malo avtomobilov, se je sem in tja kakšen le ustavil. Zaradi maminega znanja jezikov in očetovih povezav z lesnimi trgovci je bilo pri nas doma večkrat kar živahno. Naročenih smo imeli več časopisov - Slovenski narod, Jutro, Kmeti list, Gruda, Ženski svet, Zvonček - in vse takratne izdaje knjižnih založb - od Mohorjeve, Vodnikove in Cankarjeve.

O Mirni Peči in našem domu sem pogosto sanjala - v tistih štirih letih, ko sem živela v internatu, in pozneje, ko sem učiteljevala v Bosni, med NOB pa večkrat pomislila, kako bo lepo po vojni, ko bom učila - če že ne v Mirni Peči, pa vsaj nekje blizu..."

- Zelo ste bili navezani na mlajšo sestro Katjo, saj ste kasneje tako dali ime tudi svoji hčerki - prosim, oživite njen lik!

"Kako naj oživim lik svoje sestrice Katje? Res sem bila zelo navezana nanjo; bila je ljubeznivo, malce nagajivo, šegavo dekletce. Lepo je pela, igrala na kitaro in nastopala na šolskih prireditvah, bila je člаницa uspešnega pevskega zbora Škrjanček v meščanski šoli. S svojo veselo naravo je večkrat premagala marsikatero zadrego - ne samo doma, tudi v šoli, med učiteljevanjem in zlasti v partizanih.

Z odliko je 1940. leta končala učiteljske in še istega leta nastopila državno službo na gospodinjškem tečaju v Mali Nedelji. V prvih dneh vojne pa ji je uspelo pribežati domov in takoj se je vključila v naše skupno delo - najprej pomoč beguncem.

Našo hišo so zasedli italijanski okupatorji, nam so pustili zelo malo prostora; vse gibanje je bilo izredno nadzorovano, z bratom so naju

Mara Rupena

aretirali v marcu 1942. Katji je uspelo pravočasno umakniti se; naš dom so izropali, mater in nečakinjo Majdo pa zaprli.

Katja je bila 1943. leta poslana na Primorsko, ki jo je kasneje prehodila po dolgem in počez - odgovorna je bila za delo z ženami. Pisatelj France Bevk je s toplimi besedami opisal njeno zavzetost pri urejanju Slovenke, glasila primorskih žensk. Z velikim optimizmom je premagovala številne hude trenutke; bila je izvoljena za članico Glavnega odbora Slovenske protifašistične ženske zveze. Ni ji bilo dano, da bi dočakala svobodo - padla je kot sekretarka štajerske mladine, nedaleč od svojega prvega službenega mesta pri Ormožu konec februarja 1945. leta. Šele po koncu vojne je mama prejela njeno zadnje pismo: Mama moja ljubljena! Kmalu se bomo srečali v svobodni domovini, bliža se konec trpljenja... Zdaj obe z mamo počivata na domačem pokopališču..."

- Začetek sodobnega šolstva v Šentrupertu pomeni prihod nadučitelja Aleksandra Lunačka - Vi pa ste že v mladosti imeli lepe spomine na Lunačkove, kajne?

"Res je, zame je Šentrupert bil in ostal kraj prelepih otroških spominov vse od najbolj zgodnjih dni mojega življenja. Poleg Mirne Peči sem v vsem življenju nosila v sebi tudi podobo Šentruperta. Moja mama je bila doma iz Prelesja; preden se je poročila z mojim očetom, je živela v Mokronogu. Naša stara mama je bila Lukekova, iz znanega starega rodu, za katerega dr. Steklasa piše, da so bili polsvobodnjaki, eden je bil komatar na graščini. Mokronog je v tistem času imel zelo bogato kulturno življenje. Mamo pa so bogatila tudi srečavanja v Šentrupertu, pri Lunačkovih. Po poroki je v Mirni Peči zelo pogrešala to razgibanost, zato so bili pogosti obiski - tako Lunačkovih kot naših v Šentrupertu. Spominjam se, da smo se pogosto peljali z vozom ali pozimi s sanmi v Šentrupert, saj so nas Lunačkovi vabili v vseh letnih časih. Med potjo so se odvijale številne pripovedi - nekatere še iz turških časov - in ko sem kasneje brala knjigo Ivana Steklase o Šentrupertu, sem si kar predstavljala življenje v teh krajih. Že od daleč je najprej pozdravila Vesela Gora in malo naprej najlepša gotska cerkev v Sloveniji. Ob levi strani ceste so nas spremljale kapelice križevega pota - in kar nisem mogla razumeti, zakaj je to na Veseli Gori in ne na Žalostni gori. Ko sta naša konja zavila proti šoli z nadvse lepim sadovnjakom in bogatim čebelnjakom, smo se že veselili prijetnega srečanja s teto Mici in Lunačkovo družino.

Naša mirnopaška šola se je stiskala za cerkvijo, šentruperska šola pa je bila vsa v lepih vzpenjalkah in je že od zunaj zbujala spoštovanje in radovednost - otrok in odraslih. Ti obiski so bili posebno doživetje zaradi vzdušja pri Lunačkovih, ki so jih vsi spoštovali. Imeli so zelo bogato knjižnico; pogled na razkošno vezane knjige nas je prevzel, čeprav smo tudi doma imeli precej knjig.

Aleksander Lunaček, oče treh odraslih fantov - hčerka Anica, tudi učiteljica, je že mlada umrla - nas je najprej vprašal, kako je v šoli, če znamo kakšno novo pesmico, kaj se najraje učimo - kot se za dobrega učitelja, pedagoga in psihologa hkrati tudi spodobi. Kot upravitelj šole je bil hkrati izvrsten gojitelj raznovrstnega sadnega drevja, ki ga je sam cepil in skupaj z učenci negoval. Zato nas je po razgovoru vedno peljal tudi na vrt pogledat, kaj je novega. S posebnim ponosom nas je peljal do svojega priljubljenega čebelnjaka - to je bila njegova največja ljubezen. Razlagal nam je, da se človek od čebelic, drobnih bitij,

V Šentrupertu ob poimenovanju šole
po dr. Pavlu Lunačku 2. aprila 1983

veliko nauči, predvsem reda, delavnosti in vztrajnosti - vsaka čebelica ima v panju svojo nalogo, ki jo vestno izpolnjuje, zato pridno dela ves dan. Zelo prepričljivo nam je predstavil življenje in delo čebel - s pripombo, da je njihov način življenja lahko zgled tudi nam.

O teh stvarih je tudi predaval in pisal v strokovne časopise in revije. Zaradi svojega lepega odnosa do čebel, do sadnega drevja, zaradi svojega vzornega poučevanja v šoli in izven nje je bil Aleksander Lunaček ugleden dolenski šolnik. Strokovno razgledan, narodno zelo zaveden, je vzbujal spoštovanje, kjerkoli se je pojavil. Tudi z vsemi njegovimi fanti sem se dobro razumela in kasneje tudi sodelovala. France je šel po očetovi poti, postal je učitelj, si ustvaril družino z učiteljico Slavico - vendar pa je že sredi narodnoosvobodilnega boja kot partizan postal žrtev okupatorjevih pomagačev, ki so ga s sekiro pobili nedaleč od doma. Sandi je s svojim strokovnim znanjem utemeljeval potrebo po varčevanju materiala v proizvodnji in med prvimi dokazoval potrebo po zbiranju odpadnega materiala - še danes to premalo upoštevamo. Sandi je bil velik estet; bil je med prvimi borci za urejeno in zeleno Slovenijo.

O Pavlu, po katerem se že kar dolgo imenuje šola v Šentrupertu, je bilo že veliko povedanega; poznala sem ga kot skromnega in ljubeznivega, nadvse poštenega študenta, prizadevnega in zavednega. Študiral je brez vsakršne pomoči, a je redno opravljal vse študijske obveznosti. Ko je bil še v Zagrebu, je kar peš prišel v Šentrupert na počitnice. Večkrat nam je pripovedoval, kako je potrebno znanje o pravilni prehrani, o higieni, kako je nujna strokovna pomoč pri porodih. Veliko je bral in potoval - največ s kolesom - tudi po drugih deželah. Večkrat je govoril, da v bolj razvitih deželah umira znatno manj porodnic in otrok. Zaradi takšnega spoznanja se je odločil za zdravnika - ginekologa. Po specializaciji v Franciji je še v večjo vneto in s strokovnim znanjem utiral pot prav tej medicinski veji pri nas. Zanj ni obstajalo vprašanje časa, če je bilo treba pomagati porodnici. Cele generacije medicinskih sester, zdravnikov in babic se ga s spoštovanjem in hvaležnostjo spominjajo. Še večje pa je število mater, ki jim je z vso pozornostjo pomagal, ko so dajale življenje svojim otrokom. Ne morem si kaj, tudi jaz sem ponosna, da se šola v Šentrupertu imenuje po njem in tako ohranja spomin nanj."

- Povrniva se še malo v preteklost. - Prišel je čas, drugačen od prejšnjega. Obdobje vojne je bilo zaznamovano s trpljenjem, pomanjkanjem, z bojem za preživetje. V tem obdobju ste se še posebej izkazali kot bojevnica za ženske pravice - ne za tisto enakopravnost, ki se je večkrat izrodila prav ob praznovanju dneva žena, pač pa ste hoteli poudariti delež slovenske matere in žene v boju za osvoboditev. Vse to se je oblikovalo tudi v Dobrničju, ob vsakoletnih srečanjih pa še potrjevalo. Kako danes, s časovne odmaknjenosti, gledate na svoja prizadevanja?

"Obdobje vojne res vedno prinaša trpljenje, gorje, trd boj za preživetje in - mnoge izgube življenj. Za usodo Slovencev je bilo to še toliko bolj občutno, ker so nas hoteli iztrebiti s površja Zemlje. Zato je razumljivo, da smo bile ženske in dekleta vključene v prizadevanja za ohranitev svojega naroda. Slovenske žene, še posebej matere, so skozi vso našo zgodovino odločno branile našo zemljo in jezik; zato je tudi njihova zasluga, da smo ostali na tem koščku prelepe zemlje, da smo obdržali svoj jezik. Neštetokrat sem se na sestankih sklicevala na

posnemanja vreden zgled matere Kastelke, kot nam jo je prikazal Vladimir Levstik v Gadjem gnezdu, tudi Cankarjeva Skodelica kave ni manjkala - mnogo zgledov pa je bilo v vsakdanjem življenju. Takrat nismo govorili o taki ženski enakopravnosti, kot pravite, ki se je pozneje večkrat izrodila prav ob praznovanjih mednarodnega ženskega dne. Ženske so s svojim delom in z zadržanjem vsak dan znova dokazovale, da so vredne enakopravnosti.

Nikoli se ne bomo mogli dovolj zahvaliti prav našim ženam in materam, še posebej kmečkim, ki so noč za nočjo odpirale svoje domove in večkrat delile z lačnimi zadnji grižljaj. Vse življenje nosimo v svojih srcih njihove podobe in iskreno zahvalo za vse, kar so nam dale, saj se zavedamo, da brez njihove pomoči, tople besede in materinske skrbi vseh strahot vojne ne bi mogli preživeti.

Res, o vsem tem je tekla beseda tudi na prvem kongresu slovenskih protifašistk v Dobrniču 1943. leta, ki se ga vsako leto spominjamo na naših srečanjih, hkrati pa razpravljamo tudi o današnjih problemih, ki jih prinaša sodobno življenje. Kako danes gledam na svoja prizadevanja? Reči moram, da niso bila samo moja prizadevanja, saj sem sodelovala s številnimi požrtvovalnimi ljudmi, s katerimi sem delila napore in sadove dela. Lahko pa rečem, da sem ponosna, ker sem sodelovala v tako pomembnem dogajanju, kot je bil narodnoosvobodilni boj - po svojih močeh sem pošteno in požrtvovalno delala za svoj narod in svojo domovino. Na Dobrnič, složno in lepo organizirano vas, imam izredno lepe spomine - do danes ne morem pozabiti njihove gostoljubnosti, ki se vsako leto znova potrjuje."

- Svojega življenjskega sopotnika ste dobili v Novomeščanu Bogdanu Osolniku. Kdor Vaju pozna - in teh ni malo - ugotavlja, da je v vseh obdobjih le malokdaj toliko sožitja med osebnim in družbenim delom. Še celo materinstvu se niste mogli do kraja posvetiti - treba je bilo predstavljati našo tedanjo državo v tujini. - O diplomatskem življenju, zdaj, ob naši mladi državi, veliko slišimo; takrat, ko je bil Vaš mož v diplomatski službi in ste ga večkrat spremljali na njegovi poti, pa je bilo to obdobje tudi čas silnega odrekanja in negotovosti, strahu in nemira. Od kod Vama moč, da sta vse to zmogla?

Bogdan in Mara Rupena Osolnik s svojimi otroki; posnetek je nastal leta 1952

Na mednarodni razstavi fotografij
1979/80

"Delim mnenje o nujnosti sožitja med osebnim in družbenim delom posameznika. To še toliko bolj velja za dva človeka, ki sta se odločila za skupno življenjsko pot. Res je izrednega pomena za vsakogar, če v življenju sreča sopotnika, s katerim lahko usklajuje svoje poglede na življenjska prizadevanja. Osnovno je medsebojno razumevanje in spoštovanje, saj je to temelj za skupno življenje. Mladostni ljubezenski ogenj z leti pojenjuje, medsebojna povezanost in razumevanje pa ostajata in omogočata usklajevanje življenjskih možnosti in potreb. Naju z Bogdanom je že med bojem povezala zavest, da morava po svojih močeh pomagati osvoboditi narod in ustvarjati pravičnejše življenje naših ljudi. V tem duhu sva po osvoboditvi nadaljevala, se dogovarjala, načrtovala in udeleževala marsikatero nalogo, ki je bila v začetku videti neuresničljiva. Skupaj sva delila težave - in tudi teh ni bilo malo.

Posebej naju je povežalo rojstvo najinih štirih otrok. Rojevali so se v težavnih razmerah - prva hčerka v partizanih, ostali trije pa vsak v drugem kraju - kjer sva pač takrat službovala.

Medvojno doživljanje je Bogdan opisal v delu Z ljubeznijo skozi surovi čas, najino življenje po osvoboditvi pa v knjigi Med svetom in domovino.

Zaradi službenih premestitev sva se petnajstkrat selila - štirikrat daleč od doma - Beograd, Muenchen, Bonn, Moskva. Otroci so menjavali bivališča in šole, mnogokrat jih nisva mogla vzeti s seboj, ker sva bila vsaj v začetku pogosto brez stanovanja. Kdor se je sam moral ločevati od otrok, razume, kako je to hudo za starše, še posebej za mater. O tem, kako so to občutili otroci, povedo njihova pisemca, pisana z drobnimi ročicami, ki so se komaj naučile držati pero... Še bolj pa so to potrjevale iskrice v njihovih očescih, ki so se mešale s solzami, kadar smo se srečevali po dolgih presledkih in se največkrat tudi na hitro poslovili. Res, tak je bil pač čas..."

- Povezani ste s številnimi kraji in šolami - mnogo je bilo načrtovanj, mnogo uresničenega - kako je bilo?

"Res sem bila povezana z mnogimi kraji in šolami, saj sem delala na področju zdravstva in vzgoje. Po vojni je bila naša širša domovina deležna posebne mednarodne pomoči za razvoj šolske prehrane, izboljšanje zdravja in pomoč kmetijstvu - v programih UNICEF, WHO in FAO - agencij Združenih narodov za otroke, zdravstvo, prehrano in kmetijstvo. Poleg prehrane je bila v te programe vključena še oskrba z vodo, uvajanje pouka gospodinjstva, šolski vrt in vzgoja odraslih za zdravo življenje. Za izvajanje tako zahtevnega programa je bil ustanovljen poseben zvezni odbor; kot članica tega odbora sem sodelovala v vseh republikah, tudi na seminarjih za usposabljanje strokovnjakov določenega področja. Na stotine požrtvovalnih učiteljev, zdravnikov, agronomov in zavzetih sodelavcev Rdečega križa je vrsto let zagnano izvajalo ta program. Tako smo se spoznali tudi v Šentrupertu in po številnih drugih šolah po Sloveniji, ki so bile deležne te mednarodne pomoči."

- Postali ste simbol za vsa mirovna dogajanja v svetu - tako srčno ste želeli pomagati vsem, ki so se znašli v vojnih vihratih, pomislili ste na otroke - koliko akcij je šlo skozi Vaše roke! Verjetno je bil nasmeh lačnih otrok plačilo za trud, ki ste ga vložili; prav gotovo pa ste bili v odraslem svetu kdaj tudi razočarani, mar ne?

Med namibijskimi študenti leta 1980

Na mednarodni konferenci Rdečega polmeseca 3. aprila 1984

"Mnogi ljudje, ki so doživeli grozote vojne, so se vključili v boj za ohranitev miru in pomoč žrtvam vojnega nasilja, ne glede na to, kje so spopadi divjali. Tako sem se tudi jaz pridružila temu gibanju. Še posebej veliko sem delala za pomoč žrtvam vojne v Vietnamu, zlasti otrokom, saj prav otroci v vsaki vojni najbolj trpijo. Že prej sem v okviru Rdečega križa sodelovala v akcijah za pomoč ranjencem iz Alžira, sirotam iz Konga in drugim borcev proti kolonializmu v Afriki. Srečevala sem se tudi s predstavniki drugih osvobodilnih gibanj, ki so prosili za razumevanje, pomoč in sodelovanje. Sodelovanje z borci za osvoboditev Namibije je pripeljalo k nam tudi številne študente, ki so se, obogateni z našimi izkušnjami, kasneje vračali v svojo domovino. Tako sem te študente pripeljala tudi v občino Trebnje in krajevno skupnost Šentrupert.

Kasneje, ko je tudi na jugoslovanskem ozemlju prišlo do tako strahovite vojne, mi je bilo neskončno žal, da ni bilo možno doma uresničevati mirovniških idej - začeli so se rušiti temelji medčloveških odnosov, za katere smo se zavzemali, ko je šlo za usodo drugih narodov in držav. Kot nekdanja učiteljica v Bosni sem boleče doživljala nečloveško divjanje vojne v krajih, kjer sem si nekoč tudi sama prizadevala utrjevati medsebojno zaupanje in sožitje med različnimi verskimi in narodnostnimi skupinami in posamezniki."

- Za marsikoga pravimo, da je šele v zrelih letih ustvaril svoje najpomembnejše delo - na primer Tavčar z Visoško kroniko ali Prežih s Solzicami. - Podobno bi lahko rekli tudi za Vas: Takrat, ko bi lahko popolnoma postali "last" družine, da bi ob vnukih doživljali to, za kar ste bili kot mati zaradi družbenega dela prikrajšani, ste se ozrli po krajih, za katere ste menili, da se je čas preveč ustavil, in v okviru FAO obudili življenje v pozabljenih krajih. Prosim, predstavite nam svoja prizadevanja!

"Ne morem se primerjati z ustvarjalci, ki jih omenjate. Moje delo je bilo sestavljeno iz drobcev, povezano z reševanjem vsakdanjih težav in potreb ljudi. Moram reči, da sem si vsepovsod prizadevala za napredek manj razvitih predelov naše domovine. Zato je razumljivo, da sem - kjer sem le mogla, predstavljala tudi potrebe naše Dolenjske, ki v preteklosti ni imela možnosti hitrejšega razvoja. V prvi vrsti sem se zavzemala za izobraževanje, zlasti kmečkih žensk in mladine, saj sem globoko prepričana, da je to osnova napredka. Iskala sem možnosti za vključevanje v programe, kjer so mednarodne organizacije OZN dodeljevale sredstva za njihovo izvajanje. Ko sem zvedela za razpis FAO - za celovit razvoj manj razvitega območja, sem obvestila dolenjske občine in začela zbirati zahtevane podatke. Najbolj prizadevni so bili v občini Trebnje, zato smo dokaj hitro zbrali potrebne podatke od KS Dobrnič do KS Sela Šumberk. Gradivo sem predstavila na mednarodni konferenci v Innsbrucku 1979. leta, kjer je FAO odločil o razdelitvi sredstev. V hudi mednarodni konkurenci je bil sprejet naš predlog kot najbolj ustrezen, še več: kasneje je bil naš projekt sprejet kot vzor za druge dežele. V poročilu o izvajanju tega projekta, ki ga je objavila agencija FAO, sem zapisala, da je takšen uspeh zagotovilo delo ljudi samih, med katerimi je kar 74 odstotkov aktivnega prebivalstva žensk.

Res, zelo rada izkoristim vsako priložnost, da ljudem iz drugih krajev čimveč povem o naši deželici, delu in življenju pri nas. Medsebojno poznavanje ljudi iz različnih dežel ni samo zanimivo, ampak tudi

Na seminarju o razvojnih poteh v italijanskem mestu Guastalla Mara 22. novembra 1986 Rupena Osolnik predstavlja projekt FAO

koristno, saj širi naše obzorje in medsebojno razumevanje. Zato rada sodelujem pri takih srečanjih in dostikrat tudi s prevajanjem pomagam pri razgovoru. Tudi zdaj, ko sem v pokoju, imam večkrat možnost srečati se z ljudmi iz tujine in ni mi žal časa in truda, da bi čim boljše spoznali našo Slovenijo."

- Vem, neradi govorite o sebi, kot da sami niste pomembni, da je pomembno le to, kar ste si zastavili za cilj. Od kod silna moč, da ogenj navdušenja tudi v zrelih letih ne pojenja? Kako se Vam v življenju vrača dobrota? Nasvet za nas!

"Verjetno na človeka vse življenje vplivajo ideali, ki jih je za svoje sprejel že v mladosti, o njih sanjal in se zanje boril na svoji življenjski poti. Menim, da ni razlogov, da bi se človek v starosti odpovedoval tem idealom in vrednotam, pa tudi navdušenju nad uspehi, ki jih prinaša njihovo uresničevanje. Vesela sem napredka, ki ga povsod opažam, zlasti v naših dolenjskih krajih, ki so v preteklosti toliko pretrpeli, danes pa le kažejo prijaznejšo podobo. Največje zadovoljstvo občutim, kadar delo, ki sem ga začela, uspešno opravim in čutim, da je bilo koristno. Da mora biti človek pripravljen tudi na težave in razočaranja, pa ni samo moje spoznanje. Vendar zaradi tega ne izgubljam vere v ljudi. Rada imam dobre ljudi in vesela sem srečanj z njimi."

V bližajoči se avgustovski večer na Polževem, kjer zakonca preživljata čas, ki naj bi ju vsak trenutek napolnil z novo energijo, se je v daljavi oglašalo grmenje - kot da bi oživljalo preteklost. Okrog nas pa: ena sama prijazna beseda, odprta srca, ki ne merijo časa. In ko se je darežljiva gostiteljica za hip umaknila, da postreže še s pecivom, ki ga je sama pripravila, je življenjski sopotnik prišepnil: "Veste, Mari je bilo najteže govoriti o sebi..."

Kako ne, saj je vse življenje mislila le na druge... In nehote človek vzdihne: "Kako lepo bi bilo na svetu, če bi vsi ljudje živeli s srcem!"

Lucijan Reščič: DEDKA IMAM NAJRAJE, akvarelirana risba s tušem in olje na steklu, 1978 (1996)
Ilustracija za knjigo črtic Okna in okenca Kristine Brenkove

RAST – L. VIII.
ŠT. 5 – 6 (51 – 52)
OKTOBER 1997

IV

Lani na pomlad je uredništvo prejelo rokopis - pismo Podeželski človek v stiski Tinca Kuhelj, upokojene uslužbenke iz Šentjerneja, katero je tedanjega urednika za družbena vprašanja, Francija Šalija, napeljalo k misli in odločitvi, da izzove anketni odgovor nanj. Tako so bili nekateri poznavalci podeželskih stisk, ki jih opisuje Tinca Kuhelj, seznanjeni z njenim razmišljanjem in naprošeni za prispevke, ki bi jih objavili v Rasti.

Poleg takratnega urednika sta se za sodelovanje odločila še dr. Maca Jogan in Igor Vizjak. Vse tri prispevke zdaj objavljamo.

REVIJA ZA
LITERATURO
KULTURO IN
DRUŽBENA
VPRAŠANJA

DRUŽBENA VPRAŠANJA

PODEZELSKI ŽLOJER V. STISKI -
KAKO POMAGATI!

Na področju je med ljudmi vedno
več stisk.

Na prouku mislite, je sedaj, pri
marširani družini F. JAVNA STISKA.
Prepad med bogatimi in revnimi je
vedno globlji. Spodnje gornje od tega da
večina ni le hlevski obravnani pridelniki
ne morejo prodati. To so v glavnem
neuki ljudje, brez sol, nič znanosti, ne
znajo se zaupati. Ženske pri sebi bi
morele iznajti rabi, znanje pa dobro voljo,
v revnici pa so boljše, zgoravne, depresivne
pa z njimi izhajati te stiske. Vem,
da bi jih preumetni na svoj kulturi,
otrnoma dejavnosti, dajala pa bi morala
biti tista, bi ti zagotovila, da bi bili
pridelki resnično prodani po reubar-
tini ceni. Povzeli smo samo, da na vrhu
umre na milijone ljudi zaradi lakote.

Judi tisti, bi delajo v službah,
doživljajo velike stiske. V kolonialni je
zginila vsa domovina, človek nič več
ne pomenu, rabe je samo dotične.
Gospodje predpisujejo 100% produktivnost,

ljudje pa so preobremenjeni, napeti, s tre-
petom v srcu. Za svojo produktivnost, so
zavijajo, da takega tempa ne bodo
želi dolgo, kaj šele do penzije.

Želite tega, proukoma vidim samo v
tem, da bi kolonialni trasti iz svojih volj
ali premeta, da bi na svoji točki protah,
kaj pomeni, kaj sva intenzivno delati.
Za namatitvijo ali pa teletem traku in
zavesti se boljše produktivnosti, ki Hlo
kva intenzivnega dela dnevno delovni, ne
samovalike pa sva dnevno (da k delovni
otranili teletem št. dnevno znanje do
penzije ni dovolati veliko otavot)

V slovenskem prostoru se v podjetjih
dopajajo potpisuje ljudje brez vesti in
samoite. Vredno družbene premočitve in
vostajo pa rabe delavcev. Upam, da se
to opisate boljše bita, saj se dopajajo
neobrnjivost. Kurice.

Sva me je bolji, je vsebita svojšnega
prouka v zeli. Otroci teh revnih ljudi in
tudi otavot, so s temi svojši zelo pomitavi.
Sujno k. Mo organizirati pomoč
na dani boe. Sile za to, da bi vsi slovenski
otroci do koren. Zehitega svetstva. Kvaic
brak, znanje paznmati in lepa privatni.

Poribati bi bilo trista ne mojece
vavivati, da bi se ta stova izpejuda
kopulovna napajajo je osimibajajo, če
sua me to šle i šle, ko pa delat, de
nazniti ljudje in maritau človek postaje
votrupaj. Kvaic ovrnost. In svetoda stava
ovrnost.

Uvajajo se privatne šole. To je neje
steno in nepravilno. Ve se, da bala šle-
tite sama eliti.

Opazujem težje zapostvijo ljudi. Bi
ljudje mto samu tisti, da omujajo
delavski pravici in občutitve. Kvaic je
mavrečno otavotro, velikotrat je ne stupaj
poučajo se reasitvno. Tudi ljudem ne
bi imeli šteti v zlo, če jih katere dav
ni na dolo. elitišim, da bi šle katere
dieserivice primerne delovno mesto na
njega. Da k imeti sosalno varnost, da k
zavireti. človeka vedno življenja.

Osamljenost ljudi je tudi velik
problem. Podležja. Ženske, tudi če so
same, niso tako osamljene kot moški.
Ta temi povzročijo imamo kar nekaj izbitovij,
saj se tretje leto deluje roba eliti
SONCE, bi poročuje osamljenost, na obravni
ta protisvajajo. ljudi. Karabi pa maritau,

je povetavne. Z denarjem. Tega pa v
kavasišiji. človek za biromate. bi. Porom
naj nauko, tu, su in izprovidi ten javno,
če se mi vaviti vatem otavot, tako
otavotvot. Kvaicelivice, me je su sam
kvaic po življenju.

Veliko je stisk v družinah, tega živja
stupaj mladi in stani. vladat to maritau
prave. imavite. živne dave takve
predlagam, naj zelja maritau, naj eliti-
ne živja lotvno, naka s trojnim. fap-
dijstvotom. Kaj bi koristilo premočitvijo, če
življenja ni kvalitativno, če se zavorava zava
di. revnih. Napetosti ne izbitivjaja, poe
pa se odbitivjaja in izbitivjaja. Vlak
človek je svet zabe in sva pravico. mi-
stiki s svojo glavno mi po svoji ukrepavti.
Porome ludo je, če je mali delava in
pride da omilitvno. porocave. med
materajo in stovom.

bolji me. tisti, da za. vavre vavajo.
mavri. revnici pa življenjske in otavotvot
dovlatviti, not za otavot. ljudi. Če mi me
kmetovje. moški. nek mi fapvotavja, od
kmetovje mi dovlatviti mi je ne k. imeti
privatizirati. kot dovlatviti.
Zavlati me, bo vidim, tako ljudje. dva.

paeno vajajajo otroci. i. živje. tem. hite-
vno. teletivjije, da to šle otavotvot. hite-
vni, živje. tem. natvativitviti, da to hite-
vni. nava. delaj. saj. itd. tako. lepo je. hite-
vno. otavotvot, bo sva. pastviti. živne, eliti.
militviti. pa. potvotviti, izbitivjotviti. pravitviti
ni. otavotvot. stava. prav. je. iz. ose. pretrake
nava. stike. ni. mas. to. lada. šle. stupaj
sua. peti, moški. ni. potvotviti. pravstite.

Če ti bilo ljudje. bolj. sproščeni,
bolj. delovno. to. fapviti, če bi. bolj. segati. po
izbitivjotviti. fapviti. tudi. me. ti. bilo. folklo.
profesivno. v. otavotvotviti. imamo, bi. potvotviti
iz. slovenska. raz. sama.

INKO ZA BI MORALI UKREPATI NA TEH
PODRČJIH!

da teletivjije. preprovidati. se. filme, v
kataviti. otavoti. vidljiva. otavotviti, maritviti,
tunivital.

Preprovidati. vaviti. telefone, po. njih. živje.
otavotviti. se. bolj. pazniti. in. porocavotviti. fapviti.
dovlatviti. šle. v. TV, v. avse. otavotviti.
je. mozel. veliko. gaja.

Zavorava. uraditi. delovni. čas. v. davo. kvaic. Hlo. ni
preprovidati. to. zaviti. otavotviti. pravitviti.
Vava. stviti. šle. bi. morala. biti, da. k. otavotviti
maritviti. kvaic. travija. Duga. valoja. je,

da. se. uvede. lepomis. v. šole. Otroke. je. hite-
vno. vaviti. tudi. lepega. vedevja. Tudi. se. vaviti.
se. mi. zeli. vaviti. Vsi. slovenski. otroci. bi
se. morali. v. šle. naučiti. tudi. plekaviti.

Jako. sem. razbitivjajala. fapviti, upotvotviti.
prouka. upravaviti, potvotviti. sem. bila.
kvaic. Otavot. v. leti. sem. s. potvotviti. ne. pre-
otavotviti. otavoti. postala. ot. valova. lotv-
sua. se. s. tem, da. 10.000. ljudi. otavotviti.
potvotviti. videla. sem. celo. Evropo. ni. to. v. živje.
v. davi. otavoti. maritviti. živje. otavotviti. Hlo. ni.
sem. bila.

otavotviti. slovenski. vidim. v. živje. Hlo. ni.
v. Hlo. ni. pesniti. sem. tako. napitviti. Hlo. ni.
Vava. slovenski. je. tako. otavotviti,
not. k. bila. živje. lepota. v. pravstiviti.
poučaviti. raviti.

TINCE KUHELJ
SENTJERNEJ
42066

P. s. vaviti. bi. bila, če. k. bilo. svojo
razbitivjajajo. otavotviti. v. vaviti. živje. Rost.
Tep. ni. privatni. potvotviti. Hlo. ni.
Kuhelj. Tinco,

Rokopis pisma Tinca Kuhelj,
ki ga je naslovila uredništvu
Rasti

Franci Šali PODEŽELSKI ČLOVEK V STISKI

Tinca Kuhelj jo opiše takole. V marsikateri družini skoraj ni denarja, vse več ljudi je nezaposlenih, v kolektivih je zginila vsa človečnost, pomemben je samo dobiček, kradejo družbeno premoženje in se bogatijo na račun delavcev, v šolah se vse bolj vidijo in čutijo gmotne razlike med otroki, vse več je osamljenih ljudi, še zlasti starejših moških, mladi pogrešajo družinsko ljubezen, razpasen je alkoholizem, lepega vedenja je vse manj...

Ta njena zapažanja bi lahko strnil v eno besedo: **pomanjkanje**. Ni zelenih/potrebni osnovnih življenjskih dobrin in tudi ne humanosti, človečnosti, dobrote, ljubezni. Vendar to je le en socialni in duhovni pol Tincine resnice, drugega namreč vidi v slojih, ki so obogateli in še bogatijo na račun izkoriščanja, nepoštenja ter sebičnosti.

Revšina in bogastvo, stradež in razkošje, bi rekel, sta dve socialni skrajnosti, ki ju je vse bolj zaznati kot skrajna pola sprožene družbene preobrazbe iz družbe dela/socializma v družbo kapitala/kapitalizma. Med njima pa je seveda večina ljudi, ki sicer ne žive bolje kakor prej, a pravnjega pomanjkanja vendarle ne čutijo.

Kaj se je pravzaprav zgodilo? Precej podeželskih ljudi je zgubilo zaposlitev, mnogim je pomenila važen vir dohodka ob domačih krpah zemlje, podjetja so v glavnem že prešla v roke elit, ki so privatizacijo obrnile sebi v prid, si zase zagotovile solidno socialno perspektivo, večino delavcev pa odrinile od materialnih in duhovnih blagodati. Na socialnem vrhu niso ostali samo strokovno in upravljalško sposobni kadri, kar je sicer povsem prav, pač pa so se do njih komolčarsko in brezobzirno pririnili mnogi, ki so brez takšnih talentov in znanj, oboji danes v imenu načela - za vsako ceno dobiček - neizprosno pehajo nemočne, odvečne k socialnemu dnu.

Na prvi pogled bi kdo lahko mislil, da je boj za dobiček krivec neprijaznih razmer. A temu ni tako. Tudi podjetja v socializmu - ki smo se mu tako olajšano odrekli, kakor da ne bi bil boljši za lepše, varnejše in bolj pošteno življenje ljudi, obetavnejši za razvoj uspešne civilne družbe, utemeljene na delu in njegovih tržno preverljivih rezultatih - so morala dobro, tržno uspešno gospodariti, da jih ni začelo vleči k tlom in v krize, kakor morajo ta, ki so ostala, in tista, ki so nova, biti uspešna tudi zdaj, ko so več ali manj že v privatnih rokah oziroma olastninjena. Brez dobička ali pozitivnega poslovanja ni šlo ali je vse manj moglo iti v socializmu in ne more iti tudi zdaj, v kapitalizmu. Vprašanje je le, kdo si je takrat lastil dobiček in kdo si ga zdaj.

Takrat, v socializmu, v času družbene lastnine, je veliko ustvarjenega presežka šlo za razvoj, ljudje so si ga v veliki meri odrekli v skupno dobro, nekaj pa ga je vendarle še ostalo za kako podelitev ob plačah, s katerimi se je tudi najslabše nagrajevanim nekako dalo predihati mesec in si še kaj prihraniti za boljši osebni ali družinski jutri. Zdaj je dobiček predvsem zadeva lastnikov kapitala, in ne tistih, ki ga lahko šele z delom ob uporabi kapitala ustvarijo. Če bi se dobiček ustvarjal brez izrabe dela ali delovne sile, bi vsakdo le molil pod nebo svoje peneze ali pa dremal na svoji lopati. A žal je treba delati in vrniti od ustvarjenega sebi manj od potrošenega, da bi kaj ostalo, če smo seveda konkurenčni na trgu. A ta ostanek se žal zelo malo veže na tistega, ki ga je ustvaril, iz katerega je iztisnjen, pač pa predvsem na tistega, od

katerega je več sredstev dela in poslovanja, strojev in denarja torej. Tako bodo imoviti še bolj bogati, revni pa vedno nekje na socialnem in življenjskem robu ali pa že čezenj, če si ne bodo znali ali zmogli kako, bogve kako, kaj prištediti ali prek srečnega naključja izviti iz neprijaznih socialnih razmer. No, tudi bogati lahko potonejo in revni obogatijo - tudi to poznamo, a prav pogosta praksa v kapitalizmu to ni, čeprav je liberalni kapitalizem poln raznih zgodb o uspehu sposobnih in pridnih in o beraštvu lenih, nesposobnih.

Razkol med delom in kapitalom je dandanes pri nas in v svetu sploh vse očitnejši. Mnogi razmišljujoči se boje, da bo zavoljo tega na svetu vse huje. Iščejo rešitve, toda ne v smeri, ki jo danes ubira takoimenovani pregreti, do skrajnosti razčlovečeni kapitalizem. Boje se, da bodo vse hujši socialni nemiri prerasli v neizogibne socialnopolitične, kar bi lahko človeštvo pahnilo v precej neprijazne čase, polne svete jeze, srda in nerazsodnosti. A kapital še in še pripoveduje in objavlja, kako še vedno preveč sredstev odstopa delu in socialni državi. Podatki pa povedo, kako si že dolga desetletja ni toliko prisvajal zase kot zdaj.

Na Slovenskem pojemo kapitalu očarljive gloriije. Samo močne velelastnike moramo še imeti, pa naj bi nam bila zagotovljena svetla prihodnost, zdaj pa čisto zares in ne tako, kot se je zgolj trobilo v času socializma. Izkušnje, ki nam jih je ta prinesel, smo zavrgli, požvižgamo se celo na resna opozorila razvitega kapitalizma, češ kako ne bi kazalo delavce potiskati v mezdne odnose, pač pa jim ohranjati in krepiti olastninjeno upravljalško vlogo in jih tako motivirati za umen razvoj svoje firme ali ustanove. Mar so Slovenci pred šestimi ali petimi leti vedeli, kam jih vodi novodobna politika s svojo tezo o popravljanju krivic vse do časov gradov in veleposestnikov? Niso, v glavnem ne, in tiste politične sile, ki bi morale te zadeve ljudem najbolj pojasniti, so zdrknile v prenoviteljstvo, liberalizem, računajoč na svojo korist, polastitev družbene lastnine, ne pa na usodo ljudi, ki so jim bili, tako so se oklicali, vodniki v pravičnejši svet. Jaz sem se z njimi razšel že poprej, a ostal, kar sem bil, čeprav sam ali skoraj sam. To povem, da ne bi bilo nepotrebnih očitkov na moj račun.

Iz dela, pa naj bo kdo še tako priden, uspešen - razen v izredno redkih primerih vrhunskih delovnih dosežkov - ne rastejo bogatini, pač pa bogastvo tistemu, ki zna in zmore delo ožeti ali se z njim okoristiti. Če bi bili tržno ali kako drugače priznani rezultati dela sorazmerno pravično razporejeni - po načelu, ti, ki si delal, tvoj je sad - potem bi bogastvo družbe, z njim olastninjenih ljudi sicer raslo, lastnikom/olastninjenim pa omogočalo solidno in ne drastično razslojeno imovitost. A tu se začne neoutopija, ki jo dandanes posestniški, sebičnosti poln pragmatizem ne prenese.

Maca Jogan

ČLOVEŠKE STISKE, NEENAKOST, SOLIDARNOST

DRUŽBENA VPRAŠANJA
Rast 5 - 6 / 1997

Odkar obstaja človeštvo, so se posamezniki in skupine srečevali z najrazličnejšimi težavami, skušali mnogotere stiske in jih bolj ali manj uspešno premagovali. Seveda so vse to vedno počeli v okviru omejenih naravnih danosti in ustvarjenih materialnih in duhovnih dobrin. Zaradi te omejenosti se je vselej pojavljalo tudi vprašanje neenakosti

v razporeditvi razpoložljivih dobrin, vprašanje pravičnosti in solidarnosti ter praktično izredno pomembna naloga urejanja medčloveških odnosov v vsakdanjem življenju. Da bi se življenje nadaljevalo, je bilo treba vselej zagotoviti določeno stopnjo pripravljenosti za napore v ustvarjanju nujnih pogojev preživetja, torej življenjsko nujne naloge so se morale posameznikom kazati kot smiselne in kot take so jih ti morali tudi sprejemati. V vsej zgodovini je šlo tudi za neenako obremenjevanje posameznikov in skupin prav s temi nujnimi dejavnostmi in za izrazito neenakomerno vključevanje v uživanje ustvarjenih dobrin oziroma za razlike v blaginji.

Konec 20. stoletja je mogoče v razvitih industrijskih družbah s tržnim gospodarstvom najti tri temeljne vrste modelov za vzpostavljanje blaginje oziroma v praksi utrjenih odgovorov na gornja (večna) vprašanja. Ključnega pomena v urejanju medčloveških odnosov je država in prav glede na njeno vlogo v zagotavljanju socialne varnosti pripadnikov (državljanov) so se predvsem v zadnjem stoletju izoblikovali ti modeli: korporativistični, liberalni in socialnodemokratski. V prvem tipu je zelo pomemben trg in socialna varnost ljudi, ki je v veliki meri odvisna od njihovega socialnega položaja oziroma od družinske moči, kajti družina (pri čemer se predpostavlja neenakost spolov in družinska udomačenost žensk) prevzema večino odgovornosti za posameznika, medtem ko se država pojavlja kot drugotni urejevalec. V liberalnem tipu blaginje je osrednjega pomena trg, možnosti posameznikov in skupin se določajo na trgu, državni posegi so usmerjeni na obrobne skupine. V socialnodemokratskem tipu je zagotovljena univerzalna socialna varnost, ukrepi državne politike omogočajo razvoj neodvisnih in avtonomnih posameznikov.

Slovenska družba je bila do prehoda v kapitalistično tržno urejenost zelo blizu socialnodemokratskemu tipu vzpostavljanja blaginje. Tako je bilo npr. poskrbljeno za zdravstveno varstvo, za možnosti vzgoje in izobraževanja, za varnost v starosti za večino (oziroma za vse) ne glede na socialni položaj. Za slovensko družbo je posebej značilno, da se ta model medčloveških odnosov ni zagotavljal enostransko, le s strani države, temveč da so se - zlasti v sedemdesetih in še v začetku osemdesetih let - v to urejanje vključevale množice ljudi, ki so s samoprispěvki pravzaprav pomnožili državno dodeljena finančna sredstva in tako omogočili izgradnjo močne institucionalne podlage za sorazmerno kakovostno življenje. Samo tisti, kdor je skušal vsakdanje življenje v drugih socialističnih državah, ve (oziroma je lahko takoj ugotovil), kaj je pomenila ta slovenska specifičnost, ki je bila izraz in spodbuda visoke stopnje solidarnosti večine ljudi.

V drugi polovici osemdesetih let in zlasti v začetku devetdesetih pa se je v množičnih občilih vedno pogosteje pojavljala kritika "egalitarizma", zasmehovanje vseh pridobitev, ki so dejansko na Slovenskem omogočale višji standard, kot so ga imeli pripadniki katerekoli druge socialistične države. Z zaničevalnimi oznakami, da so to "komunistične" ali "socialistične" pridobitve, in z opravičevanjem nujnosti prehoda v moderno "svobodno", "demokratično" družbo se je utrjeval dvom o dosežkih in se razširjala enostranska predstava o zahodnih razvitih (kapitalističnih, industrijskih) družbah. Te so bile pogosto predstavljene le s sončnih strani, medtem ko je vrsta senčnih ostajala nevidnih, v senci množičnega občenja. Ob tej enostranosti je treba omeniti še drugo, namreč enostransko enačenje slovenske socialistične prakse z najbolj grobimi totalitarističnimi vzorci iz nekaterih vzhodnoevrop-

skih držav.

V devetdesetih letih smo priča pogosto izjemno brutalnemu uvažanju zgodnjekapitalističnih vzorcev delovanja na trgu delovne sile. Ne samo zelo visoka stopnja brezposelnosti, tudi čezmerno izkoriščanje in poniževanje so postali že skoraj normalna sestavina vsakdanjosti. Na eni strani se povečuje število ljudi, katerih življenjski obstoj je ogrožen ali pa vsaj otežen, na drugi strani se vedno bolj jasno kaže tanka plast, ki je vedno bogatejša in spričo navzočnosti v množičnih občilih (zlasti tako imenovani rumeni, lažji tisk in TV) tudi vedno bolj razpoznavna. Na podlagi konkretnega ukrepanja pristojnih državnih organov zoper kraje družbenega (skupnega) premoženja in zlorabe (zlasti vodilnih) položajev bi lahko sklepali, da ekonomsko močna plast postaja (ali obstaja kot) politično močna. Tako pridobitve parlamentarne demokracije bolj koristijo tej plasti kot tistim, ki so pričakovali večjo kakovost življenja (oziroma še nadaljnje izboljševanje življenjskih razmer) v novem redu.

Kako bo potekal prihodnji razvoj, je težko napovedati. Vsekakor pa lahko omenimo nekaj značilnosti, ki so navzoče v množični zavesti na Slovenskem v prvi polovici devetdesetih let in katerih vztrajanje bo brez dvoma povezano tudi s prihodnjim delovanjem parlamentarne demokracije in (pravne) države. Izsledki raziskav slovenskega javnega mnenja v devetdesetih letih kažejo, da večina ljudi ni naklonjena povečevanju družbenih razlik, da večina hoče ohranjevati tiste pridobitve socialno zagotavljane individualne varnosti, ki jih je ustvarila socialistična urejenost, da večina pričakuje, da bo država s svojimi ukrepi odpravljala (ali vsaj zmanjševala) negativne učinke tržnega gospodarstva. Zelo pomembno pa je tudi spoznanje, da so bolj izobraženi, z višjim dohodkom in z višjim položajem na delovnem mestu manj naklonjeni takšni usmeritvi, čeprav je še tudi pri teh ta usmeritev prevladujoča. Takšno usmeritev pa je mogoče uresničevati le, če so pripadniki družbe visoko solidarni med sabo, kar pa tudi potrjujejo rezultati javnomnenjskih raziskav: po raziskavi iz leta 1993 imajo skoraj tri četrtine vprašanih pozitiven odnos do solidarnosti.

Ključno vprašanje v določanju temeljev bodočega razvoja bo torej povezano s tem, kdo (pripadniki katerih socialnih plasti) bo "predstavnik ljudstva" v parlamentu, kdo bo vsebinsko opredeljeval in nadziral delovanje državnih organov. Ali bodo to pripadniki večine, ki hoče solidarno zagotavljati enake možnosti za vsakdanje življenje večine, ali pa izbranci, ki bi iz večine radi naredili le ubogljivo in strahupolno množico - tudi s pomočjo zgodovinsko preskušanih pripomočkov (kot je npr. geslo "moli in delaj").

P.s.

Kako bo potekalo življenje na Slovenskem in tudi na slovenskem podeželju, kar pretresljivo opisuje Tinca Kuhelj, ne bo toliko odvisno od "božje šibe", ki naj bi kaznovala sedanje producente krivic, temveč predvsem od tega, kako bodo delovali pripadniki tistih plasti, ki hočejo ob tekmovalnosti (kot ključnemu principu kapitalistične urejenosti in dejavnosti) zagotoviti tudi pravičnost v razporejanju ustvarjenih dobrin, ki jim je vsak človek (ne glede na spol ali versko pripadnost) enako pomemben in vreden svojega človeškega dostojanstva ne le na simbolni ravni, temveč v mnogoterih vsakdanjih odnosih.

Lucijan Reščič: IZOBČENI, perorisba s tušem, 1975

Ilustracija za 1. številko Samorastniške besede, predhodnice Rasti

Z veliko ugotovitvami gospe Tince Kuhelj se strinjam, vendar pa menim, da se proti družbenim pojavom ni mogoče boriti s prepovedmi. Možno jih je le bolj ali manj obvladovati. Družbenih sprememb se ne da zaustaviti. Razvoj vedno terja tudi davek.

Sprememba družbenega reda pomeni več od odločitve zanjo. Tržno gospodarstvo, za katerega smo se odločili, uvaja trg blaga, trg kapitala in trg dela ter povzroča precejšnjo spremembo v hierarhiji vrednot. Delo je izgubilo vpliv - v ospredje stopa kapital. "Naše" smo razdelili, zamenjali in prodali - družbeno lastnino je zamenjala zasebna, državna in zadružna. Sprememba lastništva povzroča tudi novo družbeno razslojevanje. Povprečje kot cilj zamejuje konkurenčnost. Ta zahteva zniževanje stroškov in povečevanje produktivnosti dela. Trg dela je v nasprotju s ciljem polne zaposlenosti. Dogovore o delitvi je zamenjala cena dela, ki predstavlja strošek.

Ni dežele, v kateri bi bili vsi delničarji. Po izvedeni privatizaciji bo večina Slovencev menila, da so bili "preneseni okrog", manjšina pa bo zatrjevala, da so imeli možnost, ki so jo zapravili. Kapital bo končal v rokah tistih, ki bodo znali z njim upravljati. Že sedaj tisti, ki ne vedo, kaj z njimi in so neučakani, certifikate prodajajo, drugi pa jih kupujejo. Enako bo tudi z delnicami notranjih lastnikov, saj med delničarji ni tistih, ki se ubadajo s preživetjem, pa tudi ne tistih, ki niso sposobni nositi rizika.

Nastajanje novih elit je neizogibno. Bogat se rodiš (postaneš s tradicijo) ali pa postaneš tako, da uspeš, za kar pa so potrebne določene okoliščine. Tradicija je bila prekinjena leta 1945. Sodobne slovenske elite ne nastajajo z denacionalizacijo, kot se govori, temveč iz družbenih skupin, ki so bile ob pravem času (v tranziciji) na pravem mestu (v politiki in gospodarstvu). Cilj politike je vpliv, ta pa se meri z močjo. Vplivanje na smer sprememb ter njihovo udejanjanje zagotavlja največjo družbeno moč.

Tatvina pomeni protipravni odvzem tuje stvari z namenom pridobitve premoženjske koristi. Ali je zniževanje vrednosti podjetja, z namenom da se poceni kupi oz. proda, tatvina? Cena tovarne je v tržnem gospodarstvu tolikšna, kot je zanjo pripravljen dati kupec, ne glede na odrekanja in garanje delavcev. To je pokazala tudi prodaja Vidma. Tistih 10 milijonov nemških mark, ki naj bi jih kupec doplačal za prepoceni nakup, bo dobila država in ne upniki, ki so bili v stečaju poplačani le delno. Kako je sploh mogoče v deželi, kjer ni bilo milijarderjev, kupovati velike in drage tovarne? Poceni ali pa se moramo na stežaj odpreti tujemu kapitalu.

Marsikaj, kar je težko razumljivo, je vendarle logično. Generacije, ki prihajajo, te dileme ne bodo imele.

Ali je potrebno področje šolstva in vzgoje "zapreti" za zasebni kapital in podrediti povprečno sposobnim? Mnenja sem, da je bolj kot lastništvo pomembno, da se omogoči razvoj sposobnosti ne glede na družbeni stan in materialne možnosti. To bi lahko bila celo ena pomembnih razvojnih usmeritev Slovenije. Sicer bomo Slovenci poslej imeli bolj malo Cankarjev.

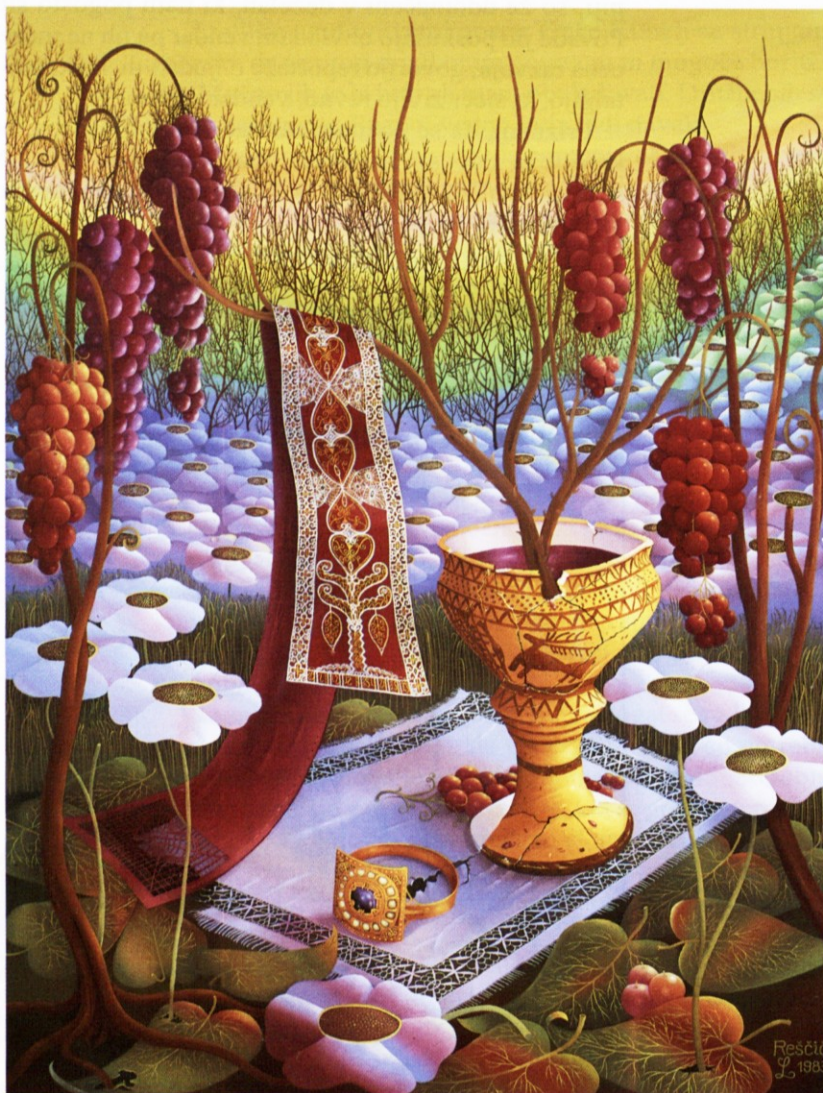
Tudi čas naših babic se izteka. Ali bodo televizorji in računalniki ostali vnučkom in tako dobrem spominu, kot so nam naše babice? O tem bodo mnenja precej različna.

Odpiranje "družbene kletke" pomeni tudi soočenje z družbeno izkrivljenostjo. Deviantni pojavi, s katerimi se danes srečujemo v Sloveniji, so že udomačeni v deželah, ki nam pogosto služijo za primer. Povsod jih poskušajo obvladati, vendar pa jih ne morejo zatreti. Da so cena razvoja, govorijo reportaže o ljudeh, na katera gledamo z nostalgijo, ki sicer živijo revno, vendar srečno.

Priznam, da se počutim mnogo manj upornega, borbenega zoper krivice in slabosti, na katere opozarja gospa Tinca. Morda zato, ker sem spoznal, da lahko reši problem tisti, ki nanj opozori, in ne tisti, ki ga povzroči.

Lucijan Reščič: PRETAKANJE BOLEČIN, perorisba s tušcem, 1975; ilustracija za 1. številko Samorastniške besede

Lucijan Reščič: NEVESTINA ČAŠA, olje na steklu, 1983

Slika je bila reproducirana v pesniški zbirki Pesnik na večerni poti Severina Šalija

RAST – L. VIII.
ŠT. 5 – 6 (51 – 52)
OKTOBER 1997

V

REVIJA ZA
LITERATURO
KULTURO IN
DRUŽBENA
VPRAŠANJA

RASTOČA
KNJIGA

**Intervju z Zdravkom Mastnakom, enologom Kmečke
zadruge Vinska klet - Kostanjevica Krško**

- Ste eden redkih mladih strokovnjakov za vino. Kaj je bilo tisto, kar vas je pripeljalo med enologe?

“Naključje. Po končani gimnaziji sem hotel postati novinar. Bil sem precej mladostno prešeren, da ne rečem celo “falotarski”. Oče me je poslal v vojaško šolo, da bi me discipliniral. Prijatelj se je od tam vpisal na agronomijo in tudi mene prepričal, da sem storil isto. Tako sem končal Višjo agronomsko šolo v Mariboru, smer vinogradništvo in sadjarstvo.”

- Enolog je poklic, ki se ga ne da povsem naučiti, pač pa mora biti nekaj v človeku.

“Nekaj tega je podedovano, kri ni voda. Stari oče je bil vinogradnik - trgovec in gostilničar. Oče je dober vinogradnik še danes. Oba pa vinogradnika in kletarja s srcem. Temu pa je botrovala še sreča. 1985. leta mi je bilo ponujeno delovno mesto enologa pripravnika v naši kleti, ko je odšel v pokoj znani kostanjeviški enolog Kozole. Tako sem bil vržen v vodo (vino) in sem moral plavati.”

- Kaj je tisto, kar vas navdušuje, daje neusahljiv polet pri delu in življenju z vinom sploh?

“V vinski kleti Kostanjevica Krško je bil to posluš in razumevanje mojega mentorja Marjetiča, da je sprejel in podprl moje ideje, ki so temeljile ne toliko na izkušnjah kot na simbiozi naučenega - tradicionalnega in nekakšni notranji predanosti do vina.”

- Predanost vinu je pri nas vgrajena v človeka - od tu nešteto pesmi in modrosti. Kaj vi mislite o vinu?

“Vino je bog pametnih. Vinu je Zemlja mati, oče mu je Sonce, kletar mu je Usoda. Vino je hrana.”

- Kot vem, imate hudomušen izrek tudi za nas, Dolenjce.

“Znano je, da na Dolenjskem običajno prehitro trgamo grozdje in pozno kosimo travo; zato bo tisti, ki bo Dolenjca naučil pozno trgati grozdje in zgodaj kositi travo, dobil Nobelovo nagrado.”

- Začenja se z rezanjem trte. Kaj je potrebno, da bi imeli polne sode?

“Najprej moramo opraviti strokovno in natančno rez vinske trte. Vse leto moramo trto negovati, predvsem ščititi pred boleznijo, ki nam lahko uniči trto in prepolovi rod. K negi pa spadajo tudi zelena dela, ki se jim premalo posvečamo. To so piciranje ali vršičkanje, obiranje zalistnikov, redčenje grozdja, pletje. Pravzaprav mora vinogradnik biti ves čas prisoten v vinogradu in biti čuječ nad svojo trto.”

- Prihaja trgateg, tako rekoč rojstvo vina.

“Trgateg je poseben praznik, ko je poplačan ves trud. Za dobro vino pa je potrebno pazljivo in zvesto kletarjenje. Pobratiti moramo kvaliteto (zdravo) grozdje, jagode brez plesni in ga po najkrajši poti in času

Cviček, ambrozija dolenskih bogov

Filtracija cvička za kraljevski cviček

predelati v mošt. Opraviti moramo pecljanje, uporabiti SO₂ (žveplo), vrenje mošta pa pripraviti z izbranimi kvasovkami in ga kontrolirati po temperaturi in času. Po vrenju mlado vino zaščitimo z SO₂, s pretoki in filtriranjem pa očistimo.”

- Omenjate zaščito, ljudje se še vedno izogibajo žveplanja.

“Vsa vina, bela in rdeča, morajo biti zaščitena z SO₂ (žveplana) umirjeno in preudarno, to pa dosežemo lahko z izkušnjami ali bolje z analizo vina.”

- Za dobro vino je potrebna še posoda.

“Prvo pravilo za vinsko posodo je redno vzdrževanje in čistost. Praviloma služi lesena posoda za zorenje vina, nerjavčena posoda za hranjenje mlajših enoletnih vin, da ohranijo svežino in pitkost. Vrhunska vina za staranje pa zahtevajo leseno posodo, da se v vinu zgradi buket in grobe taninske substance postanejo slajše in mehkejše.”

- Blagovno znamko kleti Kostanjevica Krško nosijo namizna, kakovostna, vrhunska, predikatna in peneča vina. Zadnja vina iz te ponudbe so pogojena s posebno trgovijo, ki pred vašim prihodom v klet niso bile pogoste.

“Kultura pitja vina in njihov asortiman pogojujeta izziv, da trgu pod svojo blagovno znamko ponudimo vina, ki zadovoljijo širok spekter okusov. Nam je uspelo pridelati nekaj dobrih kakovostnih vin, že leta 1985 smo začeli s pozno trgovijo in izborom laškega rizlinga. Posebne trgovce so nam tudi uspeli, letnik 1986 je dobil zlato medaljo. Kasneje je bilo pod našo blagovno znamko poslanih na trg še več vrhunskih in predikatnih vin.”

- Redka so območja, ki imajo svoje tipično vino.

“Res je, imamo srečo, da imamo cviček.”

- Znano je, da se že vrsto let trudite, da bi cvičku vrnili nekdanjo veljavo. Kako daleč v preteklost sega pridelovanje cvička?

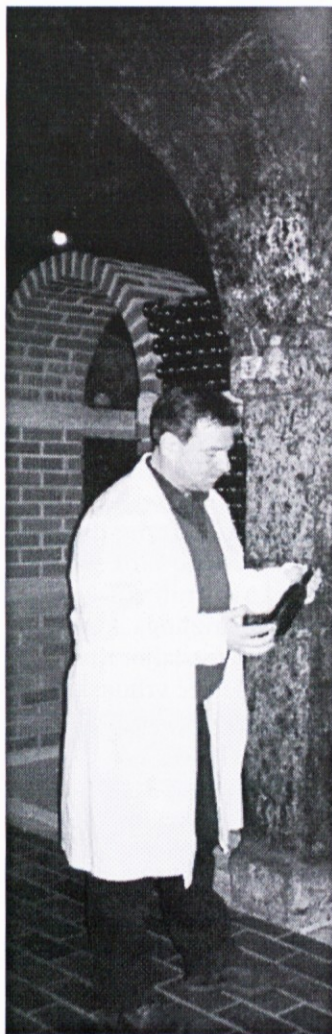
“Zgodovina cvička sega gotovo dlje, kot ga omenjajo. Valvasor je zapisal, da imajo Dolenjci vina, ki so bolj kislila in prijetno žgejo. Trdina je govoril o vinih, ki so bolj cvičkasta. V znani povesti o velikanih, kjer o tem cvičkastem vinu piše, mu je s tem dal ime.”

- Katere sorte grozdja dajejo naš dolenjski cviček?

“Prisegamo na glavno sorto, to je žametna črnina. Ta je tudi najstarejša ohranjena sorta na Slovenskem, o čemer priča najstarejša trta na svetu: 400-letna črnina na mariborskem Lentu. Cviček je eno redkih tipiziranih vin, ki ima dve beli in dve rdeči sorti. Druga rdeča sorta je modra frankinja, od belih pa cvičku pristajata laški rizling in kraljevina. Beli sorti popestrita rdeči sorti in dajeta cvičku prijetno pitnost in osvežujejo linijo. Ni pa za odmet kak grozd zelenega silvanca ali modrega pinoja. Iz nekdanjih kislin v cvičku je danes nastal prijetnejši tip cvička. To je lepo osvežujoče vino z umirjeno kislino, prijetno in pitno in ima danes vse večji krog ljubiteljev.”

- Zapisali ste se vinu, za cviček pa živite. Kako to?

“Če cvička ne bi bilo, bi si ga morali enostavno izmisliti. Če tisti, ki si je izmislil vino, še ni v nebesih, jim mora biti že zelo blizu. Tisti pa, ki si je izmislil cviček, je že prav gotovo nebeški kletar.”

Arhiv predikatnih vin v kleti Gracarjevega turna; izbrancec med vini: ledeno vino

- *To je zelo laskav spev cvičku. S čim si ga zasluži?*

“Že zdravniki stare generacije so našim dedom in očetom ob slabem počutju svetovali in priporočali, da si na dan privoščijo kupico ali dve cvička iz Gadove peči. Danes je atribut zdravega življenja v lahkem - z lahko hrano in z lahkim vinom. Fenomen francoskega paradoksa govori, da lahko rdeča vina učinkujejo proti holesterolu v krvi, preprečujejo poapnenje žil, urejajo prebavo, omenja pa se tudi protirakasto delovanje s snovmi, ki se izločijo v vino iz jagodnih lupin. Cviček pijemo v razumni količini ob dnevnih obrokih hrane, tako, kot je dejal naš znani kuhar Ivačič: Preveč al' pr'mal, ti bo zmeraj škod' val.”

- *Po večletnem eksperimentiranju vam je s sodelavci uspelo iz cvička donegovati peneče vino.*

“To je bil izziv nečesa novega, ljubiteljem cvička ponuditi še peneče vino. Potem ko je cviček v zadnjih letih ponovno osvojil vinski trg, smo uspeli pridelati še nadvse prestižno in posebno vino - kraljevski cviček, penino, ki jo pridelujemo po stari francoski klasični metodi vrenja v steklenicah. Za osnovo mu služi seveda cviček, ki ga dajemo na trg po enoletni sekundarni fermentaciji in postopku degožiranja. Ljubitelji cvička so tako nehote postali “pomembni”, zakaj iz njihovega priljubljenega vina je mogoče donegovati tudi penino, ki pa nosi v sebi - hoteli ali ne - nekaj aristokratskega. Dobili smo kraljevski cviček, ki je slavospev vsem cvičkom na Dolenjskem. Je cviček nad cvički!”

- *Kako se je kraljevski cviček postavil ob bok ostalim slovenskim peninam?*

“Kraljevsko - junaško! Prinaša novo vrednost vse bolj uveljavljenemu cvičku in dokazuje svojo prisotnost v družbi najmenitnejših slovenskih vin. Ljubitelja izbranih penin očara s svojo nežno malinovo cvetico, značilnostjo stare žametne črnine. Malinova cvetica se odlično sklada z gladkim in prijetno osvežujočim okusom, ki je v tem vinu še posebej poudarjena vrednota. Kraljevski cviček je zato vino s prijetnim sadnim okusom, lahko in osvežujoče ter primerno ne le za slavnostne trenutke, ampak tudi za prijetno družbo z domačimi kulinaricnimi dobrotami. Čeprav cviček ni vino, ki bi se ponašalo z zlatimi priznanji številnih ocenjevanj vin, ima kraljevski cviček zares kraljevski pedigree.”

- *Na trgu je več vrst penečih vin.*

“Pri nakupu se odločamo o kakovosti penečega vina, ki jo najdemo na etiketi. Najvišjo kakovost ima penina, ki je izdelana po klasični francoski - šampanjski metodi, to je z vrenjem v steklenicah. Druga, da ne rečem slabša po kakovosti, je penina, izdelana po metodi charmat, katere značilnost je vrenje v jeklenih cisternah. Tretja kvaliteta pa so biserna vina, ki nastanejo s kratko fermentacijo in dodatkom CO2.”

- *Imate svojo vinsko klet in vinograd?*

“Na Zajčji gori nad Sevnico imamo Mastnakovi vinograd in klet. Tu sem začel z obnovo stare zidanice - hrama, kjer negujem svoja vina, med njimi tudi penino Valentina. Veliko smo naredili za kulturo pitja vin in sodobno urejenost vinogradov, zanemarili pa smo kulturo vinske pokrajine. Redki so še romantični hrami, naša kulturna dediščina - zrastle so vikendi, ki tja, med vinograde, ne sodijo. Storjeno je veliko napak, ni pa še vse prepozno, da kaj storimo za ohranitev lepega. To bom skušal popraviti najprej pri sebi doma, tako bodo naša penina in druga vina točena v prijetnem okolju.”

Nazdravje za zdravje

- *Imate svoje sanje o vinu? Katero vino vam je najljubše?*

- Že samo vino so sanje. Lep večer je mogoče preživeti v njegovi družbi, seveda ne sam. S prijatelji, tistimi pravimi po duši, v kleti med sodi, ko vino natakaš kar v kupico in se sprosti prijateljski pogovor brez senc ali zazveni pesem. Še lepše je v kakem romantičnem prostoru ob sveči in kaminu z žensko, ki jo imaš rad. Vino ima svoje muhe in čare, kot ženska.”

- *To niso sanje, to so sanjski doživljaji. Kaj pa vino, katero vam je najljubše?*

“Poleg cvička še cviček - lahko kraljevski. Navdušuje me še belo peneče vino. Prevzema me njegov igrivi ples mehurčkov, drobnih perl, ki so kakor nepotešena ženska v zapeljivem ambientu.”

- *Kakšne so še vaše osebne želje in načrti v življenju z vinom, če to ni skrivnost?*

“Ob vinu se mi krog počasi zapira. Seveda pa je še veliko dela pri dvigu obstoječih kvalitiet, ki so možne le s posodabljanjem tehnologije predelave. Že nekaj časa pa se mi po glavi mota ideja o sadnem vinu. Smo obkroženi s sadovnjaki, ki rodijo veliko dobrega sadja, pa na žalost v tonah gnije. Zagotoviti bi morali tehnološko sodoben obrat za predelavo sadja v sadno vino in peneče sadno vino.”

- *Je bila s tem povezana vaša pot v Južno Afriko letos spomladi?*

“Ne v zvezi s sadjem. Tja sem šel na trgatve. V tehničnem in tehnološkem pogledu želim spoznati sodobne metode predelave grozdja. Južnoafriška republika je ena najmočnejših svetovnih investitoric v sodobno tehnologijo predelave grozdja in pridelave vin. Ima agresivne pristope v marketingu in trženju, ki so za nas še tuji, a zanimivi. Vedel sem, da bom našel kaj zase in našo klet v Krškem. In tudi sem.”

- *Kot mlad strokovnjak ste si z delom ustvarili ugled. Kaj vam je to prineslo?*

“Veliko dela in osebnega zadovoljstva. Sem član dveh državnih komisij za ocenitev vin. Sem mednarodni degustator vin na razstavah, kot je mednarodni vinski sejem v Ljubljani. Velika spodbuda in priznanje pa mi je, da sem član viteškega omizja evropskega reda vitezov vina. Posebno vesel sem, da se name obračajo vinogradniki tega območja za pomoč. Rad jim prisluhnem in, kolikor je v moji moči, strokovno pomagam. Tako so kvalitetna vina v našem krškem okolju, posebno nekaj izrednih cvičkov, naš skupni uspeh.”

- *Prav je, da na koncu najinega razgovora po našem lepem običaju nazdraviva.*

“Z blagdanostjo vina nazdravljam vsem ljudem dobre in klene volje, kakršni smo Dolenjci in Slovenci nasploh. Vsem prijateljem naših vin dvigam kupico cvička, te ambrozije naših dolenjskih bogov, ki nam ohranja večno mladost in neskončno življenje. Živeli!”

- *Hvala. Zdravica velja tudi vam, da bi nas še presenečali z vašimi dobrimi vini, da bi bili še uspešni, predvsem pa da bi ob skorajšnji trgatvi natrgali veliko sadja, tega božjega sadu!”*

“Hvala lepa.”

Lucijan Reščič: V PASTI, akvarelirana perorisba s tušem, 1996

Ilustracija za Zgodbice o kačah Marjana Tomšiča

RAST – L. VIII.
ŠT. 5 – 6 (51 – 52)
OKTOBER 1997

VI

REVIJA ZA
LITERATURO
KULTURO IN
DRUŽBENA
VPRAŠANJA

**ODMEVI
IN ODZIVI**

O tako plodovitem slikarju in grafiku, kot je akad. slikar Branko Suhy, je pisati hkrati lahko in težko. Zavaljo bogatega in v vseh tehnikah neprekinjenega opusa moremo zlahka slediti njegovemu razvoju, toda prav nenehno prepletanje vsebinskih zasukov nas hkrati postavlja pred vedno nova vprašanja, takšna, ki ne posegajo samo v ikonografske spremembe njegove sporočilnosti, ampak predvsem v konceptualne premike, posledice avtorjeve rastoče občutljivosti in vedno novih izkušenj.

In prav v ustvarjalnem pristopu tiči posebna narava Suhyjevih likovnih realizacij. Bržčas ne tvegam preveč, če zapišem, da pri nas skoraj ne bomo našli slikarja ali grafika, ki bi svoje kompozicije spočental na platno ali na grafično ploščo tako "ex abrupto", brez vsake predhodne skice, zabeležke, študije. To direktno "prepisovanje" slike z avtorjevega "notranjega ekrana" brez priprave vsaj kompozicionalnih smeri ali parcelizacije slikovnega polja, celo brez vsake vsebinske aluzivnosti, je gotovo izjemen način likovne prakse. In zagotovo posebej zahteven - brez predskiciranja se slika preliva iz ustvarjalčeve domišljije in se usnovlja v končnem vidnem rezultatu. Ni dvoma, da takšen prompten, neposreden slikarski ali grafični prosedé zahteva skrajno ustvarjalno koncentracijo in ogromno mero tiste realizatorske odrezavosti, ki v prvem mahu zadene v sredino tarče. Zato je ena od prvih presojanja kvalitete takšnega "slikarstva takojšnje odločitve" prav stopnja identitete med domisljico in njeno vizualizacijo. Kdor je spremljal zorenje Suhyja od njegovih poakademjskih let, bo odkril največji napredek prav v tem, kako čedalje bolj adekvatno je znal neposredno beležiti te svoje notranje vizije; kako se mu je izvedba spontano poistila s konceptom, ne da bi bolehalo za začetniško okornostjo ali iskala nadomestilo v plehkem rutinerstvu.

Priče smo torej zanimivi dvojni interakciji: nevidni koncept zaplaja sebi adekvatno vidno izvedbo, ta pa mu vrača na novo spočete vizije. V tem je tudi bistvo sodobnega "nepredomišljenega ustvarjanja", kjer so vse izrazne prvine vsaj modificirano

odvisne od "delovne temperature" med nastajanjem slike. Vsaka poteza čopiča ali risala dviga, pretanja slikarjevo občutljivost, ki potem zaplaja nove, še bolj pretanjene likovne domislice. Odtod toliko variacij na izhodiščno temo, odtod stopenjska preraščanja prejšnjih - včasih tako neznatna, da jih v vrstnem redu komaj razločimo.

Drugi značilni element Suhyjevega slikarstva je njegova žeja po presajanju vsakdanjih, "banalnih" predmetov v umetniško resničnost. Ta v bistvu popartistična sla po žarnicah, pingpong žogicah, školjkah, sprejih, hamburgerjih, kitarah, nalivnih peresih, ventilatorjih, kokakolah ali kar po številkah in črkah se pri njem - drugače kot v klasičnem pop-artu - bistveno predrugači: niti je ne apoteozira niti banalizira, marveč mu postane izvor nekakšnih novih "besed" čistega užitka neobremenjenega likovnega jezika. Ta se kajpa ne odreka aluzivnosti in simbolnosti, ko, denimo, osmico ali kitaro spreminja v žensko telo, v torzo. Vendar ostaja ta govorica zmeraj do kraja razberljiva, brez zastiranja ali ugank. Iz nekakšnega materialnega hedonizma podoživlja Suhy to menežerijo sodobne uporabne produkcije vsakdanjih drobnih predmetov in jih prezentira "nedotaknjene", brez poudarjenih osebnih deformacij, rajši s pridevki arhetipskega znakovja ali asociativnega prisposodabljanja. Se pravi, predmete izriše na prvi pogled strogo realno, a z opisanimi dodatki prerastejo v svoj drugi jaz.

Če bi iskali rdečo nit, tisto notranjo vsebino, ki prepaja ves Suhyjev opus, bi smeli zapisati, da je to poema o erotiki. Ne morebiti tisti skrčeni zgolj na človeka, marveč erotizem mrtvih in živih stvari. Nerazdvojljivo so prepletene - enako erotične "pars pro toto" ženskega telesa v spolnem združenju kot ventilator, ki mu streže z metaforo. In takšnih spletoev erotike v živem in mrtvem bi našli v mnogih kompozicijah njegovih zadnjih let. Nosilci prisposodbljene erotike so lahko številke, kitare, školjke, kozarci, kompotjere, celo zmečkane tube majoneze. Ta element primarne človeške vitalnosti se kar naprej pojavlja v številnih variantah.

Marijan Tršar
BRANKO SUHY
V KOSTANJEVICI

Podobno neposredno substancialno dojema Suhy tudi barvno vizijo stvarnosti. Odločno, brezkompromisno nanaša barve skoraj brez mešanja v rdečem, rumenem, modrem sestavu, z dodajanjem poiskanih zelenil, sivin, okrov in črnin. Skoraj ni slike brez črnega "okostja". Slikovno polje domišlja ploskovno, brez globinske utvare. Relativne prostorske situacije slikanih predmetov dosega s postavljanjem enega nad drugega pa s prostorskimi odrivalkami barvnih lis, ki rumeno in rdečo v našem občutju postavljajo pred zeleno in modro. Slikarsko pokriva široko polje barvnega in tonskega izražanja, od skoraj enobarvnih niansiranj svetlobnih kadenc in črtnih gestualnosti do živopisnih kompozicij, kjer pa se barvni presežniki ne spopadajo v dotikih, marveč so ločeni s tamponskimi črninami.

Večina značilnosti, ki smo jih

pripisali slikarstvu, velja tudi za njegove risbe, le z razlikami, ki izvirajo iz narave risal. Svinčnik, tuš, oglje, barvni pasteli so izrazit črtni material, zato so bolj naklonjeni črti kot široki lisi. Po drugi strani pa puščajo več možnosti izražanja s stopnjevanimi gostotami, kar občutljivo izrablja tudi Suhy. Vemo, da je danes težko potegniti razmejitve med risbo in sliko, tudi nekatere Suhyjeve risbe bi smeli prišteti slikam - kar pa ne vpliva na umetniško vrednotenje stvaritve. Pomembno tudi ni, ali so nastale risbe pred slikami ali zaobrnjeno - sam avtor pravi, da so zdaj ene zdaj druge zaplajale in bile zaplojene v končne realizacije.

Obširnost in relevantnost načete in reševane Suhyjeve likovne problematike dokazuje njegovo namerjenost v nadgrajevanje že doseženega in zavzeto iskanje še ne odkritega, likovno še ne izraženega.

Akademski slikar Branko Suhy (povsem levo na fotografiji) med svečano otvoritvijo svoje razstave v Kostanjevici na Krki; foto: Milan Markelj

NAJLEPŠI DVORANI V DEŽELI SE JE ZGODIL KLEMEN RAMOVŠ

Razkošen ognjemet je osvetlil star brežiški most čez Savo in Krko ter grad. Oznanil je zmago. Povedal je, da je (uspešno) končan otvoritveni koncert letošnjega (prvega) festivala stare glasbe. Oddahnili so si člani organizacijskega odbora pri Zavodu Ars Ramovš in delavci Posavskega muzeja Brežice. Oddahnil si je tudi z delom zasvojeni oče festivala, Klemen Ramovš. No ja, če povemo čisto po pravici, je sicer umirjeni in resnobni Klemen v samoti ene izmed muzejskih pisarn z navdušenim krikom »Uspelo je!« lopnil po pisalni mizi. Nekako je pač moral spraviti iz sebe vso zadrževano napetost, negotovost in še kaj, kar ga je gotovo spremljalo ves čas, ko se je trudil s pripravami na 1. festival stare glasbe Brežice 97. Doslej je namreč vodil festival stare glasbe v Radovljici, po štirinajstih letih pa je sklenil zasnovati novo prireditev in zanjo je prostor poiskal v Viteški dvorani Posavskega muzeja Brežice. Pomembno je poudariti ravno to: k Ramovševi odločitvi je, razen ugodnega odziva pokroviteljev, gotovo največ prispevala Viteška dvorana s svojo akustiko in lepoto fresk. Mimo tega ni mogel niti brežiški župan Jože Avšič v svojem nagovoru: »... čudovita Viteška dvorana Posavskega muzeja Brežice je naravnost kričala po tem, da se v njej zgodi nekaj velikega«.

In ni se zgodil samo veličastni festival stare glasbe. Prireditev je ponela sloves Viteške dvorane Posavskega muzeja v javnost. Do prvega festivala so si namreč obiskovalci prišli ogledat razstavljenе zbirke v Posavskem muzeju in z njimi tudi dvorano. Od festivala dalje pa ljudje ob vstopu v muzej posebej (upajoče) vprašajo: »Se da videti tudi Viteško dvorano?« Gre za največji prostor pri nas, (baročno) poslikan s posvetno tematiko. Viteška dvorana v Brežicah je izvalila vzklik občudovanja tudi vsakemu izmed gostujočih glasbenikov ob prvem stiku z njo. V devetih letošnjih koncertnih večerih (med 2. in 16. avgustom) pa se je v Brežicah zvrstilo kar nekaj glasbenikov in še več občinstva. Organizator, Klemen Ramovš, je uspel razprodati vstopnice za vse načrtovane koncerte že dva

meseca pred pričetkom festivala. Brez pretirane propagande in brez posebnih (sicer načrtovanih) akcij v sosednji Hrvaški. Iz Ljubljane se je na vsakega izmed devetih koncertov pripeljal poseben festivalski avtobus – praviloma poln obiskovalcev. Ta »praviloma« pomeni, da je nekoč enajst potnikov moralo stati od Ljubljane do Brežic. Za nazaj jim je spreten in dovršen organizator, Klemen Ramovš, zagotovil dodatno vozilo. Dvorana je bila polna od prvega, otvoritvenega koncerta in naj se sliši še tako čudno: ko so v tisku izšle prve navdušene kritike, je bila gneča vsak naslednji večer večja. Na koncu je bilo na voljo že 320 sedežev in obiskovalci so se pred koncerti skoraj ruvali med seboj za vstopnice. Seveda so organizatorji in gostitelji našli prostor za vse. Prikupne hostese, oblečene po srednjeveški šegi, in osebe Posavskega muzeja pač niso bile tam samo za okras, vendar je ob pogledu na že dodobra polno Viteško dvorano kdo izmed čakajočih postal tudi malce nervozen.

Končno so obiskovalci prihajali poslušat svetovno znane glasbenike in glasbo, ki je ni moč srečati vsak dan, še zlasti ne v živo. Partiture za nekatere koncerte so nastajale še v času, ko je bila poslikana Viteška dvorana brežiškega gradu, druge pa so bile še za nekaj stoletij starejše. Pojem stara glasba je namreč dokaj širok. Pod njegov plašč se da spraviti tako kantate (nekakšne dramatične razlage bibličnih citatov) Johanna Sebastian Bacha in glasbo njegovih sinov kot pesmi iz Španije 15. stoletja, ko so tam še skupno živele krščanska, arabska in judovska kultura. Občinstvo v brežiškem gradu je lahko slišalo tudi glasbo Neaplja in Benetk iz začetka 18. stoletja. Približno v tistem času je Attemsov rodbinski slikar, Radovljičan Karel Frančišek Remb poslikal Viteško dvorano. In takrat je italijanska glasba bila za zgled ostalim evropskim skladateljem. V začetku 17. stoletja se je v Italiji Monteverdi uprl dotedanjemu kopičenju sočasnih melodij in je zagovarjal razumljiva besedila. Njegova dela je predstavila skupina Suonare e cantare iz Pariza. Glasbeniki z

Otoka (The Duffay collective) so predstavili tako glasbo, ki je v Angliji služila za zabavo izobražencem po dvorih, kot ono, s katero so si krajšali čas obiskovalci tavern. Še več: med nastopom so si grla izplakovali s pivom, natočenim v srednjeveške vrčke, v kar največji meri so izkoristili prostorske možnosti dvorane, saj so za začetek svojega koncerta kar »priigrali« iz prostorov, kjer so razstavljene zbirke Posavskega muzeja, drugi del nastopa (po pavzi) pa so njihovi dudaši pričeli na vrhu stopnišča za hrbti gledalcev. Mimogrede: začetek koncerta bi bili skoraj spreledali, ker sta jih radovednost in navdušenje razkropila med razstavnimi eksponati starega Rima ter keltskih in ilirskih izkopanin. Razmišljali so celo o tem, da bi na enem izmed svojih prihodnjih nastopov (ko bodo in če bodo ponovno povabljeni) svoji sceni dali podobo angleškega puba. Med obiskovalci koncerta so poželi toliko navdušenja, da je gotovo malo kdo opazil tisto, kar so jim zamerili glasbeni kritiki v tisku: »ma non troppo« obvladovanje instrumentov in mučeniško barvo ženskih vokalov.

Parado glasbenih večerov je zaključilo zvočno popotovanje po deželah Mediterana, od Španije preko Sicilije do grških in turških pokrajin. Vrsto izvajalcev je pričel Šalev Ad-El s svojo skupino Accademia Daniel Israel. Prišli so z vseh vetrov sveta, dva dni so vadili v Brežicah in vse skupaj zaključili z vrhunskim koncertom ter se razšli. Sledila je še ena skupina iz Izraela (Modus vivendi), La scatola degli Aghi je prišla iz Bazila, Musica ad Rhenum iz Utrechta itd. Mnogi izmed njih izvajajo svojo glasbo na posnetkih starih instrumentov. Tako so obiskovalci festivalskih koncertov v Brežicah lahko (v živo) slišali čembalo, lutnjo, teorbo, violo da gamba, kljunasto flavto, dulcijan, šamlajko, violo...

Mirno lahko zatrdimo, da je 1. festival stare glasbe Brežice 97 zmagal. Zmagal je nad vremenom, saj obisk koncertov ni bil nič manjši med naliivi. Samo relativna zračna vlaga v dvorani se je nevarno in vrtoglavo povečala. Kljub pritožbam zaradi vročine in zatohlosti v dvorani in kljub neštevilnim strokovnim in »strokovnim« nasvetom o tem, kako se dvorana zrači in kako se vlaga vpija in izloča, je bilo obiskovalcev ob vsakem koncertu več. Je pa bil festi-

val enkratna priložnost, da Viteško dvorano Posavskega muzeja v Brežicah obremenimo do skrajnosti in tako zberemo dragocene podatke, potrebne za sanacijske ukrepe, ki jih vodi mednarodni projekt Eurocare prevent. Festival je zmagal tudi pri sponzorjih in v družabnosti, saj so se obiskovalci vsak večer med odmorom zbrali na terasi brežiškega gradu – ob kozarčku vina in klepetu – v soju Ilirijinih vrtnih ognjev. Klemen Ramovš je osvetlitev z baklami utemeljeval s preprosto logiko: »Takrat so uporabljali samo tako razsvetljavo.« Dosegel je še en zadetek v polno: dvorišče brežiškega gradu je vsekakor podoba, vredna spomina in glasbe, ki je obdajala zbrano poslušalstvo.

Prvi festival stare glasbe Brežice 97 je sicer za letos zaprl svoja vrata, vendar kaže, da je ob Ramovševem prepričanju, da prireditve v Viteški dvorani tudi prihodnja leta vsekakor bo, porodil še nekaj zamisli. Organizator je že povabil nekaj letošnjih izvajalcev, naj se udeležijo prireditve tudi prihodnje leto, sklenil pa je v gradu, kjer domuje Posavski muzej Brežice, organizirati tudi glasbeno izpopolnjevanje. Tako načrtuje, da bo prihodnje leto povabil nekaj v svetu najbolj priznanih glasbenih pedagogov, strokovnjakov za staro glasbo, tem naj bi v Brežice sledili tudi nadarjeni učenci... Obeta se torej pestro poletje 1998, ki bo sicer za organizatorje iz Ars Ramovš in za gostitelje iz Posavskega muzeja Brežice gotovo naporno, prineslo pa naj bi tudi nekaj stranskih učinkov. Končno ima muzej svojemu obiskovalcu pokazati ali ponuditi še kaj drugega kot le čudovito in akustično Viteško dvorano.

S festivalom se je na kulturni zemljevid (ne bodimo preskrumni in recimo kar Evrope) zanesljivo vrisala še ena, doslej premalo znana točka. To je Viteška dvorana brežiškega gradu, kjer domuje Posavski muzej s svojimi razstavnimi zbirkami, galerijo in s celo vrsto kulturnih dejavnosti. Še napoved: pred drugim festivalom namerava muzej nabaviti napravo za zmanjševanje relativne zračne vlage. To pomeni da vodstvo ustanove išče sponzorje, da prihodnje leto obiskovalcem koncertov ne bo treba dihati skozi škrge in morda se bo še kak dodatni sponzor lažje odločil za sodelovanje.

Za konec pa še utrinek. Če smo

Ivan Kastelic
NAJLEPŠI DVORANI V DEŽELI
SE JE ZGODIL KLEMEN
RAMOVŠ

začeli s Klemenom Ramovšem, pa še končajmo z njim. Je daljni potomec slavne družine Schubert in po izobrazbi je glasbenik. Kljub temu je bolj malo koncertov slišal v dvorani, saj je bil vse preveč vpet v obveznosti in jih je premeleval v nočnem pohajkovanju med svečami, razporejenimi po grajskih hodnikih. Ker je bilo v dvorani čedalje manj prostih sedežev, smo »ta domači« odstopali mesta zunanjim obiskovalcem. Umikali smo se na stopnišče. Tam je med zadnjimi koncerti pristala tudi Simona, sim-

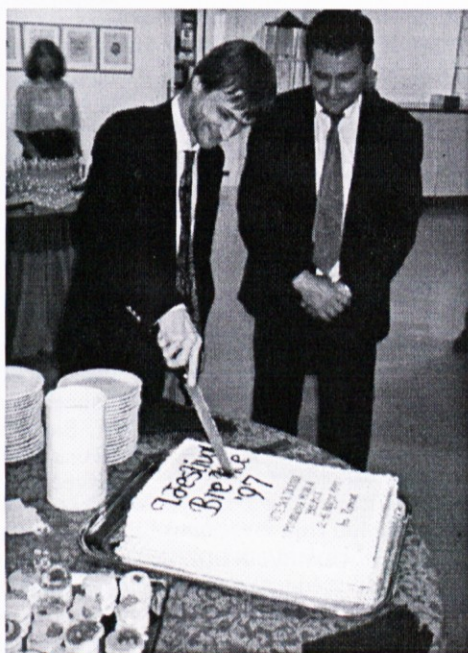
patična gospa Ramovš. Zadnji večer pa je konec prireditve na stopnišču dočakal tudi agens movens celotnega festivala, Klemen. Vse je bilo že jasno, bil je največji zmagovalac dogodka, saj je najtežje in najbolj zapleteno delo opravil že pred pričetkom festivala. V Brežicah je več ali manj lahko samo preverjal, če vse teče tako, kot je treba. Ko je bilo gotovo, da je vsega konec, resnično uspešno konec, je pomirjen sedel na stopnice k ženinim nogam.

Viteška dvorana v Posavskem muzeju Brežice je bila prizorišče festivala stare glasbe

Dvorišče Posavskega muzeja je med festivalom zaživelo v duhu srednjeveške tržnice

Klemen Ramovš in brežiški župan Jože Avšič sta razrezala festivalsko torto že pred festivalom, na novinarski konferenci

LUTKOVNI FESTIVAL KLEMENČIČEVI DNEVI

Letošnji Klemenčičevi dnevi so potekali tako kot lani, od 4. do 6. junija, in so tipični "festival med festivaloma". Ta naša osrednja lutkovna prireditev je koncipirana bienalno, tako da se vsebinsko in organizacijsko optimalno realizira šele skozi dvoletni cikel. To je bil tudi delni razlog letošnjega zmanjšane števila predstav, ki so bile uvrščene v program festivala.

Klemenčičevi dnevi so letos izjemoma nadaljevanje lanskoletnega festivala, ker ga je bilo potrebno integrirati v finančni program Mestne občine Novo mesto, katere proračun ne premore dve tako veliki prireditvi hkrati, kot sta grafični bienale in lutkovni festival. Zato bodo od letos naprej Klemenčičevi dnevi potekali v lihih in grafični bienale v sodih letih.

Letošnji program je bil zelo skrčen, zato je imel umetniški svet festivala pri selekciji že prijavljenih povprečnih predstav težko nalogo, da bi izbral najkvalitetnejše.

Estetska izhodišča, ki jih je komisija upoštevala pri izboru, so bila: fabulativna preglednost lutkovne uprizoritve, njena dramaturška jasnost in razvidnost, izraba materiala (lutk, scenografije, ostale opreme), režijska "ekspanzija" lutkovnega polja, izkoriščanje možnosti animacije lutke in njene vloge v mizanscenskem prostoru, stopnja definicije zunanosti lutkovnega polja (konteksta, komunikacije), žanrska izvirnost in inovativnost oziroma preizkušnja novih ali mejnih izraznih sredstev.

Tako lahko izpostavimo nekaj značilnosti letošnjega izbora festivalskih predstav. Opazno je bilo ravnovesje uprizoritev za otroke in odrasle. Imeli smo priložnost videti tudi nekaj eksperimentalno naravnanih predstav. Sem sodijo lutkovna opera Bellin, s katero je bil festival odprt, igra Otrok in svet, kjer je bilo opaziti poskus združevanja filma in lutke, ter v predstavi Barbika, kjer so se avtorji ukvarjali z iskanjem fikcije lutke v sodobnem tehnološkem kontekstu. Letošnji udeleženci so v glavnem mladi in novi avtorji, ki so s svojim pristopom načeli nove razsežnosti lutkovne dejavnosti, vpletali sveže ideje in eklektični pristop

različnih umetniških zvrsti ter bogastvo novih izraznih sredstev (Gruppa Ultra, Barbara Bulatovič in Agnus Reid, LG Tri...)

Popostritev in sprostitvev festivalskega programa za odrasle, ki je večinoma obravnaval filozofske in eksistencialne probleme v tehnicizirani in odtujeni civilizaciji, je pomenilo gostujoče Zagrebaško kazalište lutaka. Duhovita predstava Trije junaki iz Bagdada, da o Šeherezadi ne govorimo, je navdušila občinstvo z neposrednim humorjem, komično vsebino, dobro animacijo ter slikovito sceno in lutkami.

Na novomeškem Glavnem trgu ste lahko srečali poulični Rucksack teater Billyja Bernharda iz Nemčije, ki je na poseben in izviren način kreiral projekte na ulici in tako poskušal "nagovoriti" mimoidoče in naključne gledalce, s katerimi je napletel zgodbo o ukradenem jajcu.

Festivalске predstave so spremljale tri razstave lutk. Razstavljali so lutkovno gledališče Papilu, ki je hkrati svetovno znano družinsko "papirnatogledališče", ki je letos praznovalo 15 let delovanja, Kreativni animacijski laboratorij Kinetikon ob 25-letnici delovanja ter Alenka Pirjevec, ki je razstavljala marionete iz filma Ekspres, ekspres.

Na festivalu so sodelovali tudi studiji in šole, ki so začeli spoznavati svet nastajanja lutk in lutkovnih predstav od idejnega osnutka za sceno in lutke do končnega izdelka in uprizoritve (Pedagoška fakulteta, oddelek za likovno vzgojo, gledališka in lutkovna šola - ZKOS).

Podeljena je bila nagrada za izvirno lutkovno igro 1997, ki jo je prejel Samo Simčič za lutkovno igro o Krokotarju in zlatem jajcu. Le-ta naj bi bila premierno prikazana na naslednjem festivalu leta 1999. S to predstavo bi poskušali ustvariti pogoje za delovanje novomeškega lutkovnega gledališča, ter začetek izobraževanja in profesionalizacije naših novomeških lutkarjev.

Klemenčičevo nagrado za pomemben lutkovni opus je prejel Peter Dougan, lutkovni igralec in animator. Peter Dougan v slovenskem lutkarstvu predstavlja velikega moj-

Sandra Boršič
LUTKOVNI FESTIVAL
KLEMENČIČEVI DNEVI

stra te umetnosti in s svojo animacijo čudežno oživlja mrtve predmete in jim vdihuje dušo.

Letošnja produkcijska ponudba lutkovnih predstav za otroke in odrasle je nekoliko skromnejša in v manjšem obsegu kot lani, vendar smo imeli priložnost videti precej novih, eksperimentalnih zamisli, oblik in vsebin. Morda je temu pripomoglo tudi dejstvo, da letos ni bilo dveh največjih institucionalnih lutkovnih gledališč, ljubljanskega in mariborskega, ki negujeta tradicionalne pristope in predstave brez eksperimen-

mentalnih oblik. Zato so priložnost dobili mlajši ustvarjalci in sodobnejši pristopi v lutkovni umetnosti.

Prav zaradi teh posebnosti, ki smo jih lahko videli, je bilo vredno obiskati kakšno predstavo, da nam odpre nov vpogled v razvoj lutkovnega sveta ter nov in sodoben način razmišljanja avtorjev, ki so razširjali obzorja lutkarstva na različnih koncih sveta. Vendar, to še ne pomeni, da je vse novo, eksperimentalno in drugačno boljše ali slabše, kot je tradicionalni lutkovni teater. Je pa vsekakor zanimivo!

Lucijan Reščič: LUTKO ODNESEJO V NEBO (detajl), perorisba s tušem, 1977; ilustracija Srečanj, revije mladih literarnih ustvarjalcev v občini Trebnje

ODMEVI IN ODZIVI
Rast 5 - 6 / 1997

15. avgusta smo poromali na Gorjance, k izviru Gospodične in na ploščadi pred planinskim domom odkrili spomenik Vanji Furlanu, ki bo pohodnike spominjal na človeka, ki je neizmerno ljubil gore in ponesel ime naše domovine v širni svet. Na slovesnosti so Kamniški koledniki zapeli nekaj čudovitih planinskih pesmi, slavnostni govornik pa je bil župan Mestne občine Novo mesto Franci Koncilija.

Vanja Furlan se je rodil 15. maja 1966 v Novem mestu. V prvih letih življenja je imel skrbno varuško Mileno Škrli. Morda je prav ona vzbudila v njem ljubezen do narave. Ko mu je bilo šest let, sta z očetom prvič postavila šotor na obronku otoške hoste in ob šumenju zelene Krke je Vanja prvič prespal v naravi.

Po uspešno končani osnovni šoli sta se z očetom podala čez lužo in prepotovala samotno Aljasko. Kolikokrat mi je pripovedoval o tem zanimivem potepanju.

V jeseni je postal dijak Srednje gradbene šole, toda hitro je spoznal, da poklic gradbenega tehnika ni zanj. Kljub temu je uspešno končal to šolo, kajti moč, da je vztrajal, je srkal iz narave. Če je le imel trenutek prostega časa, je pohitel na Gorjance in jih kot Janez Trdina prepešal po dolgem in počez. S prijatelji je najraje taboril pri "Fabriki", kjer je preživel dobršen del najstniških let.

V Puli je kot mornar "služil" domovini. Na sinjem Jadranu je sanjal o študiju gozdarstva.

Že prve dni študija v Ljubljani je srečal prijatelja, ki ga je ob koncu tedna peljal na Vršič in po Hanzovi poti na Malo Mojstrovko. Ko sta v popoldanskem soncu počivala na vrhu gore in kramljala o slovenskem alpinizmu, se je Vanji porodila želja, da bi tudi sam poskusil v goli skali...

Še isto šolsko leto je končal alpinistično šolo in starejši kolegi alpinisti niso mogli dojeti, da je med njimi Dolenjec, rojen alpinist. V dveh letih je preplezal najtežje smeri v Alpah in se že napotil v Himalajo.

Vanja ni bil gostobeseden, vedno je govoril preudarno in s premislekom. Kot sadove trdega treninga, številnih odrekanj in ob premagovanju težav pri plezanju v gorah, je okoli

sebe dobesedno žarčil nevidno varnost, mir in blagost. Tišina v gorah je naredila iz njega človeka, izrednega človeka, vrednega vsega spoštovanja. Led, sneg, burja in sonce so izklesali njegov blagi značaj, njegovo dušo in srce.

Decembra 1994 ga je Komisija za alpinizem pri Planinski zvezi Slovenije proglasila za najboljšega slovenskega alpinista v letu 1994. V omenjenem letu se je udeležil treh odprav:

- Nova Zelandija 94; Mt. Cook, solo prvenstvena Slovenska smer in številne druge ponovitve,

- Himalaja 94; Siniolchu (6.888 m), vzpon na vrh po deloma prvenstveni smeri s soplezalcem Urošem Ruparjem,

- Himalaja 94; Langshisa Ri (6427 m), solo prvenstvena smer "Za Konco Chu, dva prijatelja, Van Morrissona in kozo", prvi vzpon na Langshiso Ri v alpskem slogu, prvi solo vzpon na Langshiso Ri, prvo prečeenje Langshise Ri in prvi slovenski pristop na Langshiso Ri.

Vse so bile uspešne. Dve izmed njih je sam organiziral in vodil.

Poleg omenjenih je sodeloval še na štirih himalajskih odpravah in eno izmed njih (Kumbhakarna 92) tudi vodil. Na dveh odpravah je z Bojanom Počkarjem preplezal prvenstveno smer od grebena (Ama Dablam 89, Kumbhakarna 92).

Omenim naj še prvenstveno smer v vzhodni steni M Rose, ki sta jo splezala v navezi z Bojanom Počkarjem, prvenstveno smer v severni steni Nesthorna z Zvonkom Požgajem in prvo zimsko ponovitev smeri Per la via Francesca Schranz v vzhodni steni Nordenda.

Tudi leta 1995 ni počival. Toda že je prišlo leto 1996 in Ama Dablam (6.828 m), ki leži v pogorju Khumbu Himal v Nepalju. Ta Sveta gora je zaradi svoje značilne oblike in lege med najbolj znanimi in obiskanimi gorami v Himalaji.

21. aprila sta Humar in Furlan vsotopila v steno na višini 5.180 m. V slabem vremenu sta pozno popoldan dosegla serak 5.630 m visoko in postavila šotor. Naslednja dva dni zaradi slabega vremena (sneg, plazovi) nista mogla nadaljevati z vzponom.

22. aprila sta dvakrat poskusila nadaljevati. Prvič je začelo snežiti in se plaziti na koncu prvega raztežaja, drugič pa na koncu četrtega, ravno na začetku najtežjega dela smeri. Prisiljena sta se bila vrniti na serak, kjer sta prenočila. Odločila sta se, da naslednji dan sestopita v bazo in pri tem odneseta vso opremo in hrano s seboj. 25. aprila v slabem vremenu sta to tudi storila.

Po štirih dneh počitka sta 30. aprila ponovno vstopila v steno. Ta dan sta dosegla serak na višini 5.630 m. Prevladovalo je ledeno plezanje z naklonino med 60 in 85.

1. maja sta začela plezati še ponoči, kajti pred njima je bil najtežji del smeri - tako imenovana "rampa". Visoka je približno 300 m. Naklonina ledu v njenem spodnjem delu postopoma narašča (70), v srednjem delu ne pade pod 80, v zgornjem delu pa se zapre s 50 m visokim skalnim previsom, kjer sta bila po 17 urah plezanja prisiljena bivakirati. Večji del popoldneva in večera sta plezala prvi tehnični raztežaj v skali (V, A2+). 2. maja sta splezala drugi tehnični raztežaj in ob 15:30 dosegla lažji svet nad "rampo" (60). S plezanjem sta nadaljevala nenavezana in na višini

6.200 m ponovno bivakirala. 3. maja sta preplezala 400 višinskih metrov. Varovala sta en skalni raztežaj (A2+), ostalo pa sta plezala nenavezana. Šotor sta postavila na udobnem mestu 6600 m visoko in prespala. 4. maja sta prav tako plezala nenavezana. Povprečna naklonina vršnega dela stene znaša približno 65. Po šestih urah plezanja sta ob 16:45 stopila na vrh. Uro kasneje sta začela sestopati po jugozahodnem grebenu, kjer poteka normalna smer na Ama Dablam. Na višini 6.500 m sta postavila šotor in prenočila. 5. maja sta sestopala ves dan in zvečer dosegla vznožje gore. Nadaljevala sta s sestopom, ponovno bivakirala in se naslednji dan vrnila v bazni tabor pod severozahodno steno.

Elitno združenje gornikov v Franciji (GHM) in Mountagne Magazine sta za alpinistični dosežek leta 1996 proglasila prvenstveno smer v steni Ama Dablam in Vanji Furlanu ter Tomažu Humarju podelila zlati cepin. To priznanje je enakovredno zlati medalji na olimpijskih igrah.

15. avgusta 1996 je Vanja ponovno plezal v stenah Mojstrovke, tokrat pod budnim očesom inštruktorja, toda nenadoma je omahnil...

Spomenik Vanji Furlanu pri Gospodični na Gorjancih sta odkrila župan Mestne občine Novo mesto Franci Koncilija in oče pokojnega alpinista Tone Furlan

FREYDANGOV ALI FUCHSOV DVOREC NI STONIČEV GRAD

V svoji knjigi Vsi slovenski gradovi (DZS, Ljubljana 1997), obogateni s številnimi zgodovinskimi podatki in slikovnim gradivom, avtor, prof. Ivan Jakič, na straneh 84 in 85 zmotno predstavlja Črnomaljski dvorec (Hof Zschernembl). Avtor je v zmoti, ker:

- Črnomaljski dvorec ne stoji sredi Črnomlja, pač pa na parceli, številka 36/4 k.o. Loka,
- Črnomaljski dvorec ni identičen s Stoničevim gradom v Črnomlju,
- Črnomaljski dvorec in Stoničev grad sta dva različna, tudi teritorialno oddaljena stavbna objekta.

Avtorjevo zmoto najdemo pri primerjavi podatkov v njegovi že navedeni knjigi na straneh 84 in 85 in v knjigi prof. Majde Smole Graščine na nekdanjem Kranjskem (DZS, Ljubljana 1982) na straneh 127 in 128 ter podatkov zemljiške knjige Okrajnega sodišča v Črnomlju. Pri tem je treba omeniti, da je Smoletova črpala podatke za svojo knjigo v Arhivu Slovenije, kjer je bila tudi zaposlena, iz tamkajšnje deželne deske (na Štajerskem, Koroškem in Kranjskem v 18. stoletju uvedene zemljiške knjige za plemiško posest), kot izrecno navaja v virih v svoji knjigi. Jakič očitno črpa podatke iz njene knjige, vendar nedosledno, nekatere podatke pa zmotno tolmači.

Smoletova je našla Črnomaljski, Freydangov (pozneje Fuchsov) dvorec, kot izrecno navaja, omenjenega v virih ob koncu 17. stoletja. Jakič pa postavlja trditev, da je bil ta dvorec pozidan v 17. stoletju, za kar ne ponudi nobenega dokaza. Postavlja se vprašanje, ali je bil ob pozidavi že evidentiran v deželni deski, ali je torej mogoče, da je njegova omemba v virih, ki jih navaja Smoletova, časovno identična z njegovo pozidavo?!

Nedvomno je sprejeti navedbo Smoletove, da je Črnomaljski dvorec stal v katastrski občini Loka (Loka pri Črnomlju), ko je ta podatek potrjen tudi s podatkom iz zemljiške knjige Okrajnega sodišča v Črnomlju o poznejših lastnikih tega dvorca, stoječega na parceli, številka 36/4 k.o. Loka.

Ker Jakič pri očitnem povzemanju podatkov o lastnikih tega dvorca iz njene knjige nekatere pomembne podatke preskoči, druge pa skrči, navajam te podatke v celoti, in sicer iz knjige Majde Smole, dopolnjene s podatki, dobljenimi v zemljiški knjigi že navedenega sodišča v Črnomlju:

Ob koncu 17. stoletja so bili lastniki Črnomaljskega dvorca Boltežar Pregl in leta 1675 neki Malevič ter baron Jurij Apfalter. Sto let pozneje je bil dvorec last Lucije Bernardič, vdove Freydang, ki ga je 12. januarja 1766 izročila svojemu sinu iz prvega zakona, Francu Ksaverju pl. Freydangu. Leta 1774 so imeli lastniki tega dvorca v lasti 35 kmetij in bili solastniki štirih petnajstin na drugih zemljiških izven k.o. Loka (kje, ni znano). Franc Ksaver je dvorec 5. oktobra 1798 prepustil svojemu najstarejšemu sinu Karlu. Od njega pa ga je 30. junija 1808 kupil upravitelj grofije Turjak, Valentin Irbar za 35.000 goldinarjev.

Ta je 16. septembra 1828 prodal dvorec Jerneju Škodlerju. Šest let pozneje je bil dvorec prodan na dražbi. Pri tretji dražitvi je bila izklicna cena 17.781 goldinarjev. Dražila sta Valentin Irbar in Frančiška Šebenik, poštna mojstrica v Metliki (takratna lastnica črnomaljskega gospostva), ki je dvorec kupila za 17.521 goldinarjev. Ko pa je 3. aprila 1840 umrla, so dvorec podedovali njeni otroci iz prvega zakona: Karel Fuchs, Barbara, poročena Mihić, in Frančiška, poročena Sladović, in to vsaka po eno tretjino. Barbara in Frančiška sta 20. decembra 1840 prepustili dvorec svojemu bratu Karlu, poštnemu mojstru iz Metlike. Po Karlovi smrti 5. decembra 1844 so dvorec podedovali njegovi otroci: Antonija, Karel, Emanuela, Ludvik in Egidij. S prisojilno listino z dne 23. januarja 1866 pa je bil priznan za edinega lastnika Emanuel Fuchs. Dve leti pozneje je prodal dvorec Antonu Homaču za 12.000 goldinarjev, in sicer s kupno pogodbo z dne 25. aprila 1864. Po njegovi smrti 8. junija 1881 so dvorec podedovali po enakih deležih nje-

gova vdova Marija Homač in njuni otroci Vincencija, poročena Blažek, Marija, poročena Iberer, Anton in Karolina, poročena Wirger. Tri leta po smrti Antona Homača so se njegovi dediči - Marija Homač, lekarnar Janez Blažek v imenu svojih mladostnih otrok Vincenca, Janeza in Antona, Marija Iberer, Anton Homač, fužinski adjunkt v Zeltwegu - ter Karolina, odločili prodati dvorec, ki ga je 11. avgusta 1884 kupil Ignac Javornik za 26.000 goldinarjev. Na zahtevo Ivana Pogačarja je moral Ignac Javornik privoliti v prodajo svojega dvorca na dražbi, ki je bila leta 1888, kupil pa ga je ljubljanski trgovec Franc Krisper za 12.000 goldinarjev in ga že 13. januarja 1889 prodal črnomaljskemu trgovcu Jožefu Bajuku za 14.000 goldinarjev. Finančna prokuratura, kateri je Bajuk dolgoval 276 goldinarjev, je zahtevala prisilno dražbo, ki je bila opravljena 31. marca 1894. Dvorec je kupila Prva dolenska posojilnica v Metliki za 15.200 goldinarjev.

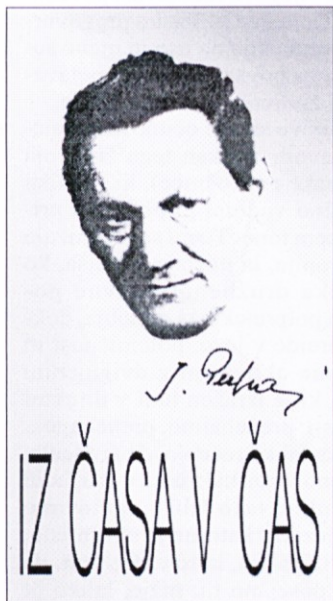
30. novembra 1906 je dvorec kupil Konkurni sklad c.kr. poštarja v Črnomlju Franca Šuštaršiča. Ker je sklad kupil razen dvorca tudi še nekaj zemljiških parcel, je v pogodbi naveden le skupni znesek kupnine, zato ni znano, na koliko je bil ocenjen sam dvorec. Od tega sklada je dvorec in še nekatera zemljišča kupila Josipina Bukovec, poročena Majerle, iz Loke št. 20 (datum prodaje ni ugotovljen). S kupno pogodbo z dne 23. julija 1912 pa je prodala svoja zemljišča pod vložnima številka 26 in 27 k.o. Loka Janezu Rožiču iz Loke 56; pod vložno številko 26 pa je bila tudi parcelna številka 36/4 stavbišče s stavbo - dvorcem. Janez Rožič je z izročilno pogodbo z dne 27. decembra 1921 izročil vso svojo posest z dvorcem vred svojemu sinu Janezu Rožiču ml. iz Loke št. 56. Na podlagi sklepa o dedovanju pa je isto posest podedoval Stanislav Rožič iz Loke št. 56 (pozneje številka 9, sedaj Črnomelj, Majer št.1).

Toliko o tem dvorcu, starim Črnomaljcem znanim kot Rožičeva graščina na Majerju.

Stoničev grad, ki ga Jakič istoveti s Črnomaljskim dvorcem, pa je manjše stolpasto poslopje - kot ga imenuje Jakič - in stoji sredi Črnomlja, ki pa ga je leta 1165 sezidal Oton Kraški von Karstberg, kot navaja Leopold Podlogar v svoji Kroniki mesta Črnomlja in njegove župe (Ljubljana 1906, str. 21), oziroma nekako pred 500 leti, kot navaja Valvasor v XI. knjigi Slave vojvodine Kranjske (str. 606); ker pa je Slavo pisal 1689, gre torej po njegovem za letnico zidave tega gradu okoli leta 1189. Isto poslopje je vidno tudi v upodobitvi mesta Črnomlja iz začetka 17. stoletja med 1601 in 1605 - (Stane Bernik: Črnomelj - Urbanistični, arhitekturni in spomeniškovarstveni oris, Inštitut Filozofske fakultete v Ljubljani, 1987, str.14). Iz tega časa obstoji slikovni zapis Črnomlja, in sicer topografa Klobučarja (Johanesa Clobucciaeiča), ki je mesto upodobil v topografski skici. Da ne bi tudi za ta grad našteval vseh lastnikov, omenjam le enega zadnjih, po katerem se tudi imenuje, Mathiasa Stonitscha, ki je grad kupil 29. junija 1860. Nadaljnji lastniki tega gradu, sedaj že imenovanega Stoničev grad, so bili njegovi potomci, njegov sin Ferdinand Stonič (od leta 1893 - sedaj že s slovensko pisanim priimkom), njegov sin Ferdinand Stonič (od leta 1903), njegova otroka Vlasta Stonič, por. Klemenc, in Radovan Stonič (od leta 1963), ki sta grad isto leto prodala Niku Babiču in Juriju Balkovcu. Prvi je svoj solastninski delež leta 1971 prodal Antoniji Vizjak, roj. Žarkovič, in Jožetu Kuzmi. Tako so postali solastniki Jurij Balkovec (polovico) in Antonija Vizjak ter Jože Kuzma vsak četrtino. Solastninski delež pok. Antonije Vizjak je leta 1982 podedoval Jože Kuzma, po pogodbi o dosmrtnem preživljanju iz leta 1981 pa je po smrti Jurija Balkovca leta 1988 njegov delež dobila Slavica Balkovec. Sedanja lastnika gradu sta torej Jože Kuzma in Slavica Balkovec, vsak polovico. Črnomaljski dvorec in Stoničev grad torej nista identična.

Ivan Gregorčič

IZ ČASA V ČAS Z IVANOM PERHAJEM

Ivan Perhaj: Iz časa v čas, Magnolija Ljubljana, 1996

Ivan Perhaj že z uvodno besedo k svoji tretji pesniški zbirki jasno opredeli prostor in čas duhovnega polja, iz katerega so pesmi pognale: "Tako po prihodu v Brusnice sem se vključil v vsa dogajanja. Začel sem živeti s krajani Brusnic in krajani sosednjih vasi, Suhadola, Leskovca, Rateža, Gabrja. Njihova hotenja so postala moja hotenja (...) in njihova pesem moja pesem..."

Imel sem rad razgibano podgorsko pokrajino in razgibano življenje v njej, rast in padec minulega sistema, nastajanje novega in nepredvidljivega reda. (...) Vse te sledi se prepletajo v pesmih..."

V uvodnem ciklusu desetih pesmi Podgorske poskočnice - po obliki so petkitične štirivrstičnice v poskočnem ljudskem ritmu - pred nami rastejo slike starožitnega podgorskega življenja, posebno žive v posameznih kiticah, npr.:

*Na vozu brente, škafi, sod,/košare,
steklenice.../Po klancu voz je ropotal
in dež je pikal v lice. (II.)*

*Iz zidanice vrisk in klic / odmevata v
gorice, / zaspani mesec zaveslal / je
že za košenice. (IV.)*

*Napil se pač je sosed naš / in blatno
cesto meril / in vriskal je in klel
boga... / le kdo bi mu zameril ! (V.)*

*Pred njim majal se je zvonik, / ka-
pelicica, razpelo / in nanj Zveličar naš
pribit / in cvetje ovenelo. (VII.)*

*Za zimo bo prišla pomlad / in se kot
luč razlila / po stelnikih in travni-
kih, / pomlad prelepa, mila. (X.)*

Življenje, odslikano v tem ciklusu - nastalem sodeč po letnici ob zadnji pesmi leta 1960 - poteka v svojem naravnem toku, v ritmu menjavanja letnih časov, s človekovim pristajanjem na danost, kakršna pač je; morda ob rahli pesnikovi ironiji:

*Pri nas v Brusnicah je lepo, / čeprav
je zunaj zima. / Vsak ima to, kar pač*

ima, / in nima, česar nima. (IX.)

Toda pristajanje na danost še zdaleč ni absolutno in idiličnost je le navidezna, kajti:

*Garal bo kmet iz dneva v dan / in
vlado kritiziral / in skupaj z voli se
potil / in lastni bes požiral. (X.)*

Življenje namreč ni sklenjeno samo v svoj naravni krogotok, ampak tudi v nekakšen »nenaravni« sistem, sistem države, ki mu očitno (nikdar) ni po meri. Kljub na nebo pisanim ide(j)a(lo)m življenje hodi po tleh!

Odnos do naše socialistične preteklosti (v času nastanka pesmi najbrž do socialistične »sedanjosti«) Ivan Perhaj izraža v pesmih Naš socializem, Spoznanje, Siničja tožba in Partizanova izpoved ali Balada o politkomisarju. V njih je jasno čutiti razblinjanje pristne vere v »boljši čas«, ki prehaja v ironijo in jezljivost ob spoznanju, da družba tudi v sistemu proklamirane enakosti ostaja razklana na tiste, ki imajo oblast in moč in zasedajo »prestole zemskih bogov«, in tiste, ki so obsojeni na majhnost brez moči, ki jo podeljuje oblast:

*Kako prijetno je bilo / ob ognju v noč
sedeti / in z vero v lepši, boljši čas /
in v lepši jutri zreti. (Partizanova
izpoved)*

*In nima več / ne volje ne moči / ver-
jeti v nekaj, / česar ni in ni. (Spozna-
nje)*

*Nikdar ne vzpneš se do vrhov, / kjer
prestol zemskih je bogov. / Ostal boš
majhen, kot si bil, / in majhen boš v
jami zgnil. (Siničja tožba)*

*Pri nas je do amena / vse enostavno,
planirano vse je s programi: / letina
lačna, / letina sita, / standard trebu-
hov, / polna korita... (Naš socializem)*

Kljub kritičnim tonom do socialističnega obdobja naše preteklosti pa v njem ne vidi absolutnega zla, am-

ODMEVI IN ODZIVI

Rast 5 - 6 / 1997

pak eno od oblik nikdar idealno urejenega bivanja v družbi, razpetega med ide(j)al(istič)nim konstruktom in po svoje tekočo stvarnostjo. Lahko bi rekli, da ima do te preteklosti približno tak odnos kot starši do otroka, ki ga imajo radi kljub slabostim in napakam.

Ironija in jezljivost pa Ivanu Perhaju preideta v pravo jezo in aktivistični poziv, ko v zadnjem ciklusu Sonetne dvojice (datirane z letnico 1993) spregovori o današnjem odnosu (nekaterih) do ne tako davne preteklosti:

*Prenehajmo preštovati kosti / in svetu
nemogoče dokazovati ! / Evropa ve,
kdo žrtvoval je kri / za to in ono. Ne-
hajmo lagati ! (II.)*

Ali:

*Bil skrajni čas bi in bilo bi fer / pre-
teklost zgodovini prepustiti... (I.)*

Današnjim politikom namenja takšen drastičen poziv:

*Politike pozivam kakor brat med bra-
ti: / prenehajte, za boga, drug po
drugem srati ! (I.)*

oziroma ironično molitev:

*Naj končno obsije / streznitev jih pla-
men ! / Za narodov blagor / ne ve-
komaj ! Amen ! (Molitev)*

Ob Perhajeve upesnjevanju hoje

iz časa v čas je čutiti spoznanje, da so časi pač različni in svojih političnih in ideoloških oblačilih, da pa bistvo ostaja bolj ali manj enako, zlasti za njegovega malega (brusniškega) človeka. Njegovo radoživost povezuje z (za Dolenjce klišejsko pregovorno) navezanostjo na trto in njene sokove, ki ga poganjajo in premetavajo skozi življenje, kakršno pač je.

Avtorjevo srce je očitno na arhaičnih pojavnih oblikah tega življenja (Podgorske poskočnice), ki ga slika v pretežno vedrem pripovedno prigodniškem tonu. Temu se pridružuje blaga ironija, ki postaja ostrejša, ko se dotika družbeno-državne pojavnosti polpretekelega obdobja, dokler ne preide v jezo, polemičnost in »sodobni« aktivizem z dvignjenim prstom, ki je izražen tudi v direktni velevlosti: prenehajmo, prenehajte...

Kakor lahko rečemo, da življenje, upesnjeno v zbirki Iz časa v čas, hodi »po zemlji«, tako lahko ugotovimo tudi za jezik, s katerim je upesnjeno, da je prizemljen, in to tudi s tem, da je vanj posejano t.i. nižje, lahko bi rekli ljudsko izrazje. Sicer pa je ljudskost gotovo ena bistvenih značilnosti zbirke v celoti; ob neposrednosti in optimizmu, izraženem že v prvem verzu (»rad imam sonce«), na kar je v spremnem zapisu opozoril tudi Jože Škufca.

Barica Smole

IZ LJUBLJANE ČEZ POLJANE - V ŠENTRUPERT

Vida Jerajeva: Iz Ljubljane čez poljane, Ljubljana, Karantanija 1997, druga, predelana izdaja. Ilustracije: Mara Kraljeva

16. junija letos je bila v osnovni šoli in Šentrupertu predstavitev druge predelane izdaje pesniške zbirke Vide Jerajeve Iz Ljubljane čez poljane.

Pesnica Franica Vovk (roj. 31. marca 1875 na Bledu, umrla 1. maja 1932 v Ljubljani) je objavljala pod psevdonimom Vida Jerajeva. Bila je mlajša sodobnica pesnikov slovenske moderne, "živahna, vesela gospa, ustvarjena za radost in srečo, ki ju pa ni bila deležna", kot je o njej zapisal Josip Vidmar. Druževala je z Muronom, Cankarjem in Župančičem in je za življenja objavila dve pesniški zbirki; Pesmi leta 1908 in Iz Ljubljane čez poljane 1921. leta.

Da se iz Ljubljane čez poljane pripotuje tudi v Šentrupert, je dokazala zanimiva, strokovna in obenem topla predstavitev, kakršno je organiziral prof. Jože Zupan. Ljubiteljem knjig in otrokom so razširjeni izbor otroških pesmi predstavili pesničina hči, slikarka Mara Kralj, dr. Igor Sakšida, avtor spremne besede, in prof. Zupan, ki je napisal nagovor mladim bralcem v knjigi in je tudi bral pesmi. Predstavitev se je udeležil tudi založnik David Tasić, poseben čar pa ji je dala s svojim vitalizmom in iskričnostjo v besedi in z razstavljenimi ilustracijami Mara Kraljeva.

Kaj reči o zbirki, ki je po šestin-

sedemdesetih letih, dopolnjena z nekaterimi pesmimi in s hčerinih ilustracijami, ugledala dan v Ljubljani in se napatila čez poljane? O knjigi, nastali v povsem drugem času, ko so otroci jezdili lesene konjiče, si rezali piščali na paši, ko so peli kraguljčki na saneh in ko so bili orehi še slaščice? Predvsem to, da nekatere stvari nikoli ne zastarajo; lepota in igrivost, čudeži in pravljичnost so večni. In morda je vse to danes otrokom še bolj potrebno, kot je bilo v prvi tretjini stoletja. Mamine uspavanke in očetove zgodbe ne more nadomestiti nobena zgoščanka ali kasetna, neposrednega stika s pesmijo noben film.

In pesmi Vide Jerajeve so napisane predvsem za to; drugače ne bi pomnili pesmi o kralju Matjažu, uspavanke s spančkom zaspančkom, črnim možicem, ne bi se spraševali "kje sončece moje, domovje je tvoje".

Lahko bi poskusili spraviti vse pesmi v zbirki (urejene so v sedem ciklov) še v predale; na njih bi pisalo: osebne, izročilne, o naravi, živalске...Pa vendar so, zlasti pesmi o živalih, večpomenske; živali s človeškimi lastnostmi se sicer divje igrajo, se potepajo in jezijo, pojejo in se lovijo, se norčujejo, se ženijo, brezskrbno živijo, si nagajajo; včasih spet dobijo basenski prizvok (vrabček lenuh se na koncu zaradi kraje ujame v past), drugič spet razkrivajo pesničino zavedanje o tem, da je zakon odgovorna zadeva in da se s poroko ločiš od doma.

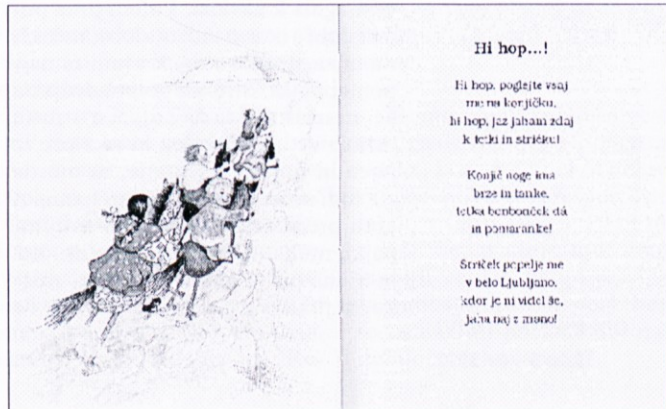
Skrivnost narave nam pesnica odkriva v ciklu Še zvezdicam je žal, da ne morejo do tal.

Skupaj z onim o družini (Božajoč

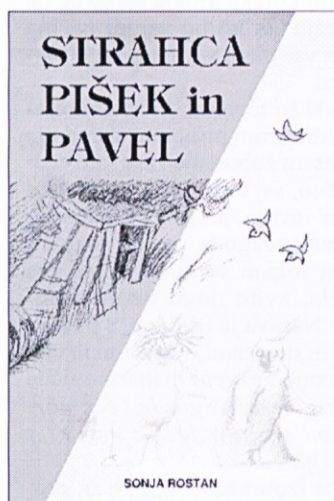
gre njena roka) so najbolj aktualne prav zaradi potrebe, da otrok (tudi skozi pesem) odkrije skrivnosti narave, kajti zdi se, da bo ravno generacija, ki ji bodo te pesmi brane ali pete (ali pa jih bo brala in pela sama) živel v času "črnih senčic", ko bo ključke in korčke videla samo še na medmrežju in ko bo zaradi načina življenja vse manj varnega materinega dotika.

Seveda so to verzi, ki se podrejujejo prozodičnemu principu; vendar je vsaka pesem žuborenje zase - ne vedno idilično, saj tudi življenje ni tako - vendar igrivo, šaljivo, v katerem imajo tudi nezgode srečen razplet: žuljavim rokam se obeta Zlata vas brez dela, zvito nogo ozdravi obkladek. Narava je idilična, s pisanimi polji in stezicami, vendar tu in tam tudi skozi zazveni disharmonična nota (*Skozi mračne gozde,/ čez morje široko,/ sreča pojdeš z mano,/ v zemljico globoko.*)

Mlade izobražene matere za svoje otroke iščejo preprostih, a jezikovno in vsebinsko bogatih pesmaric. Tudi uspavank, kakršni sta obe v tej zbirki, ki s svojim ponavljanjem in monotonijo varno zazibljejo otroke v sen. V multivizijskem svetu nedomiselnih želvakov in podobnih "izumov" se jim zdijo poročstvo za varnost, radost in srečo svojih otrok. In jih prav nič ne moti, če so nastale že tako davno, da so že klasika. Ohranile so vse, za kar so bile spenjene. In ilustrirane so s preprostimi, povednimi ilustracijami sedaj že skoraj devetdesetletne pesničine hčere. Morda so bile napisane tudi zanjo in morda je prav zato ostala tako dolgo mladostno ustvarjalna.

Sonja Rostan
PIŠEK IN PAVEL
Gorjanski škrat, 9. knjiga

Zgodbica o dveh junakih, Pišku in Pavlu, iz temnega kota, ki je njun dom, nas popelje v svet domišljije. Obe navedeni osebeci/bitji sta pravzaprav še neizkušena strahca - pred svojo veliko preizkušnjo. Delata namreč zrelostni izpit iz strahoslovja. Velikemu strahu morata dokazati, da znata in zmoreta ustrahovati druga bitja, predvsem pa ljudi. Ti prihajajo v njuno bližino kot preizkusne priložnosti. Različne so: lepe, majhne, velike, debele, kuštrave, zoprne, grozne; o vsaki si svoje mislita, vsaka jima pomeni dogodivščino. Morala bi biti seveda zlobna, ob vsaki, ki jima tako - tebi nič, meni nič - pride naproti, bi morala izcediti svojo zlobnost. A tega ne naredita, preveč sta dobrohotna, in skrbi ter nesreče mimoidočih, ki jih zreta iz svojega temnega kota, ju navdajo s sočutjem in pripravljenostjo, da tako ali drugače, če le moreta, pomagata trpinom.

Takšna ju zaloti njun učitelj, predstojnik, veliki strah. Poočita jima, kako sta doslej zamudila vse priložnosti ustrahovanja, in jima iz zlobe podeli slabo oceno, cvek. Mala preizkušanca pa mu zagodeta s svojimi vragolijami, ki jih uganjata pred njegovimi strogimi očmi; zmedeta ga in razjezita, da se spozabi in zabrede v krog svetlobe, kar bi ga skoraj stalo življenje. Le prisebnost obeh malih nadobudnih strahcev ga obvaruje pred smrtjo/izginotjem. Nezavestnega, obnemolega starčka hitro potegneta v temni kot in mu z vodo pomagata k zavesti. Potem jima podeli dobro oceno tudi iz zlobe, menceč, da ta za strahove morda tudi ni najpomembnejša. Strahca potem doživita še marsikaj, tudi rojstvo njune priložnosti, kuštravke, ki se zleže iz jajca in jima je v veselje; in morda sta tudi še zdaj tam v tistem temnem kotu predmestne podrtije, s svojimi pajki, muhami, bolhami in ušmi, kar je njuna priljubljena hrana, ter miško, ki jima je prijetna družabnica, če

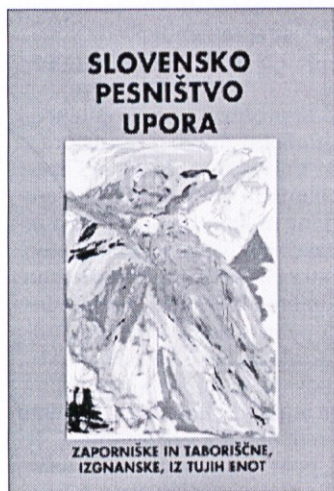
že niso prišli gradbeniki, kakor so se napovedali, in uničili njun prijeten, enkratni dom strahov, za katerega nekateri ljudje vedo in se mu izognejo, naokoli gredoč, drugi pa ne, ker tega ne vedo ali pa jih preprosto sploh ni strah.

Zgodba Sonje Rostan je tip mehke pravljicne fantazije. V njej ni groze, hudobije, pokvarjenosti, nasilja, skratka sveta zla, ki ga potlej rešujejo dobrota, junaštvo in ljubezen. Kolikor je tega slabega, se skesa in takoj poboljša, kot, recimo, neki tat, ki ponoči zakolovrati z ukradenimi dragocenostmi mimo njunega temnega kota in ima opraviti z njima. Trdo ga primeta, da tam v strahu pusti vse dragocenosti in obljudi, da ne bo več kradel. Torej, v zgodbi so navzoče predvsem lepe vrline, sočutje, pomoč v stiski, in prijazni dogodki, polni igre in drobnih nedolžnih nagajivosti ter vragolij. Srčika scene sta strahca. Onadva sta središče, sta svet, v katerega vstopajo ljudje. Mitološki svet obstaja torej kot svet zase in po sebi, ob njem pa je nek, recimo, človeški svet. Kdaj pa kdaj ta kaj ugleda iz mitičnega sveta, recimo, fantiču se zdi, da vidi v temnem kotu nos, a prijatelj ga opozori, da je tisto le kos rdeče opeke. Pa vendar je bil tisto Piškov nos, nos bitja miškega sveta, ne pa nekakšna stara rdečkasta opeka. Ljudje včasih ne le da ne vidijo prav, ampak tudi ocenjujejo napak.

Sonja Rostan upravičeno vrača v otrokov in odrasli svet artističnomitični vzorec mišljenja in videnja stvari, skratka, pomaga ohranjati domišljijško polje človekove zavesti, brez katerega tudi druga polja ali oblike mišljenja in videnja stvari ne bi prav rasla(e), tudi spekulativni ali znanstveni um, ki je temu povsem nasproten, ne! Za otroka je torej Sonja Rostan zares njihova Priložnost. Zgodba o Pišku in Pavlu to nedvomno dokazuje.

Boris Paternu

**SLOVENSKO PESNIŠTVO UPORA 1941 - 1945, 4. knjiga
(Zaporniške in taboriščne, izgnanske, iz tujih enot)**

Kdor ni sledil nekajletnemu delu Dolenjske založbe, ne ve, da je ta nadaljevala s prekinjeno izdajo štirih knjig Slovensko pesništvo upora 1941 - 1945. Po natisu prve knjige (1987), Partizanske, namreč Mladinska knjiga in Partizanska knjiga nista nadaljevali s tiskom druge in tako naprej, čeprav je za drugo knjigo že bil pripravljen prelom. Potem se za deva sedem let ni premaknila nikamor, osmo leto, to je leta 1995, pa je Dolenjska založba izdala 2. knjigo - Partizanske, nato pa v naslednjih dveh letih še tako imenovane Zaledne pesmi (3. knjiga) ter Zaporniške in taboriščne, izgnanske, iz tujih enot pesmi (4. knjiga), posebej pa še ponatis študije o poeziji upora, natisnjene v četrti knjigi, ter s tem sklenila delo ob podpori Znanstvenega inštituta Filozofske fakultete v Ljubljani - nosilca raziskovalnega projekta o kulturi med NOB - in ministrstev za znanost oziroma kulturo Republike Slovenije.

O vsebini druge in tretje knjige je pričujoča revija že objavila krajša zapisa, ko sta izšli. V njiju so zbrane pesmi, ki so nastajale v borbenih vrstah boja za svobodo - med partizani oziroma v zaledju - med prebivalstvom, ki je bilo prek Osvobodilne fronte vključeno v ta boj za obstoj Slovencev in njihovo nacionalno samostojnost. O četrti knjigi pa nekaj besed to pot.

Gre za obsežen izbor besedil/pesmi, ki so jih pisali in ohranili nekdanji zaporniki in taboriščniki nemške in italijanske okupacijske države, izgnanci v Srbijo in druge dežele Jugoslavije ter prisilno mobilizirani slovenski fantje in možje v sovražnikovih vojaških enotah. V tej knjigi so torej zbrana dragocena pričevanja o grozljivem trpljenju Slovenk in Slovencev v razmerah, kakršne so bile za zapahi, žičnimi ograjami, oziroma o tegobah, ki so jih prestajali daleč od svojega doma. Tudi v takšnih tako nevdržnih pogojih je torej vzcvetala slovenska pisana beseda, večkrat napisana na ostanke zavrženega ali že rabljenega papirja ali pa vrezana, spraskana v les in zidovje ječ. Re-

zervirana ni bila za ljudi peresa, še tako preprostemu in neukemu trpinu je bila potrebna, je bila nuja, ki se je je oklenil ter jo zapisal, izkričal, da mu je bilo potlej lažje pri duši.

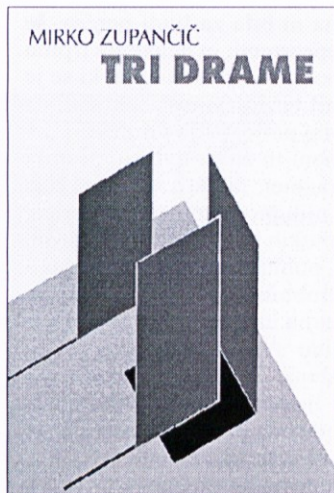
Neznani in znani avtorji, pesniki po sili razmer, in tisti, ki jim je bila poezija njih profesionalna govorica, so v trenutkih velikih duševnih stisk, bolečin, pobitosti, obupa ali ob doživetjih drobnih - nepopisnih radosti, hrepenenj in upanjih čutili potrebo po zapisu svojih duševnih stanj/razpoloženj.

Tem ljudem v ječah, taboriščih, tujih domovih in sovražnih vojskah je bilo na nek način najtežje. Niso mogli neposredno sodelovati v uporu kakor tisti doma, kar jih je po svoje grizlo in bolelo, poleg tega pa so bivali v okoliščinah popolnega razčlovečenja, vsaj za tiste, ki so bili strpani v ječe ali odgnani v taborišča, ni moglo biti drugače. Vladali so jim nadljudje, za katere so bili zgolj številke, neljudje, ki jih je treba do kraja izrabiti in uničiti. In prav iz njih je klila in se razevetala beseda, katero so hoteli ti nadljudje popolnoma iztrebiti.

Spet bi lahko rekli, da se Slovenci od drugih narodov razlikujemo morda najbolj po opori, ki jo iščemo in najdemo v besedi, če nam gre za res za nohte. Noben drug narod ni pustil toliko besedne/kulturne sledi v ječah in taboriščih fašizma in nacizma kot ravno slovenski. Danes pa kot da na to pozabljam, kot da tega nekateri ne bi radi slišali in vedeli, kot da to ni naša velika, trajno veljavna veličastna izkaznica takratnega boja za svoj obstoj in za človečnost in enakost med ljudmi in narodi sploh.

Bomo dojeli kot posamezniki, od prvega do zadnjega Slovenca in Slovenke, kot narod in kot država, kako dragoceno duhovno sporočilo je nastajalo v letih 1941 - 1945 med Slovenci, nenazadnje tudi zato, da bi zmogli veliko, dolgo pot k svobodi in samostojnosti, in poskrbeli, da leto ostane ali postane del naše žive, delujoče duhovnosti!?

Mirko Zupančič
TRI DRAME
Utva, 25. knjiga

Tri drame Mirka Zupančiča, Elektrino maščevanje, Čarobnice, Potovalci, so novejši dramski teksti, napisani in uprizorjeni v letih od 1988 do 1995, ki vsak zase in skupaj razkriva(jo) duha in nrav današnjega časa, za katerega je ena od značilnosti vprašanje (so)bivanja ljudi kot posameznikov in kot družbenih bitij. Le-to, sobivanje namreč, po tej današnji duhovni logiki naj ne bi bilo utemeljeno v nekakšni obči tuzemski ali nadzemski volji, pač pa je povsem v rokah posameznikov.

Ta problem prične Zupančič razvzlatvati v drami Elektrino maščevanje, za katero zajema snov iz grške dramatike oziroma iz zgodbe o Agamemnonu in njegovem rodu. Vendar tam so delujoče mitske sile, ki pa jih sodoben človek ukinja. A ukiniti jih vendarle ne more, vračajo se in zadajajo mu udarce kot nevidne, a pričujoče družbene silnice.

Potemtakem svobode torej ni, je le navidezna, življenje posameznika je ujeto v splet njemu nerazumljivih in neobvladljivih okoliščin. Njih moč lahko prekine le samoizničenje, če človek poseže po lastnem življenju. Volja subjekta je utvara, vdaja usodi pa je nesmisel. Zato preostane človeku le destrukcija - torej nesmisel. Pa vendar, ali ni edina smiselna pot dotrpeti svojo usodo, sprejeti red stvari!?

V Čarobnicah Zupančič nakaže, da obstaja tudi druga, boljša možnost. Upreti se redu stvari, ki ga ponazarja z odnosi med moškimi in ženskami, ko oni vladajo, one pa naj bi bile takšnemu redu pokorne in uslužne.

Polona Šega
SLOVENSKI KOSTANJARJI NA DUNAJU
Seidlova zbirka, 19. knjiga

Gre za raziskavo enega od zelo zanimivih pojavov slovenske evropske preteklosti, peko kostanjev na dunajskih trgih in ulicah, se pravi v našem nekdanjem cesarskem mestu. Tja so hodili Slovenci predvsem iz velikolaškega/ribniškega območja.

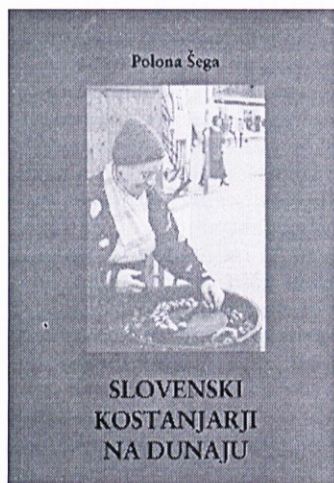
Avtorica knjige, Polona Šega, natančno opisuje to našo kostanjsko zgodbo tamkaj: nje vzroke, prisotnost

Temu želijo narediti konec in red stvari/odnose spremeniti. Toda v kaj, v nadvlado žensk ali v harmonijo sobivanja?

Če bi ta problem upora redu prenesli v globalni družbeni prostor, v družbeni univerzum, bi lahko opazovali ali mislili odnose, ki nastajajo med delom in kapitalom. Slednji je zadnje čase zelo okrepil, razširil moč in oblast ter potisnil delo v podrejeno držo. Komercialno-polaščevalni model ljudi peha v neenakopravne odnose. Socialno sozvočje postaja vse bolj oddaljeno, utopija, ki jo resnično življenje zanika. Človek je človeku igra in sredstvo, nič več vrednota. Je ponižan, ponižuje ga sočlovek: moški žensko, odrasli otroke, delodajalci delavce, kapital delo itd.

Izhoda ni, ker ni cilja, ker se ne more nikamor več priti. Globalizacija vodi tržni princip, ki se vrača v okvirje kapitalističnega družbenega modela. Varianta trg in socialna enakopravnost, pravičnost je amputirana. Izhoda ni! Do takšnega spoznanja nas pripelje zadnja od treh Zupančičevih dram, Potovalci. Potovalcev pravzaprav ni, čeprav naj bi menda prišli; ni jih, ker ni nobene poti, ker živimo ujeti v vrtenje brez izhoda. Smo torej v nekakšni globalizacijski mišnici. "Ni idej...Svet je votlina", vsa obzorja so onkraj, jih ni videti in jih praktično ni. Duh jih ne premore.

Rekel bi, da Zupančič skozi te dramske tekste pokaže na novodobno krizo zavesti. Ali bodo prišli časi, ko se bo duh opomogel in spet ugledal vsaj senco zarje - za začetek!?

dunajskega prebivalstva, kako so živeli in preživljali čas, ko niso bili na ulici kot peki in prodajalci kostanja, in nenazadnje, kakšne odnose so gojili med seboj glede na to, da so bili kostanjarji vendarle populacija z notranjo organizacijo posla ali opravil, kjer je najvišje mesto zasedal gospodar ali lastnik te obrti, najnižjo pa poulični prodajalec.

Avtorica vse to razkriva in popisuje na podlagi pregledanega in uporabljenega dokumentarnega gradiva ter s pomočjo skrbno zasnovanega pogovora z dosegljivimi živimi viri informacij - nekdanjimi kostanjarji ali njihovimi potomci. Tako ji je uspelo zelo verno predstaviti tudi čutno/življenjsko plat slovenske kostanjar-ske zgodbe na Dunaju. Ta nikakor ni bila lahka, vsaj za tiste ne, ki so ure in ure preždeli ob svojih pečeh, vabeč mimoídoče in stalne stranke k nakupu dišečih, vročih, zapečenih kostanjev, ne da bi si sami upali privoščiti vsaj pošteno malico, in v nenehnem mrazu, ki jih je ponavadi grizel v prste in hrbet ter stopala, pa

strahu, da jim morda do pozne noči ne bo uspelo prodati dovolj, s čimer bi si seveda nakopali gospodarjevo jezo in večkrat tudi kazen. Tako so iz dneva v dan na ulici pozno v noč vztrajali za svoj borni zaslužek.

Slovenci torej nismo nismo zaznamovali Dunaja samo s svojimi študenti, inteligenco, arhitekturo itd., temveč tudi s pouličnim sezonskim delavcem, ki je sicer v domačem agrarnem kraju pripadal različnim kmečkim slojem - povečini hlapcem in kajzarjem. Njih gospodarji pa so bili imovitejši kmetje ali trgovci in drugi poslovneži, s katerimi so pogosto, ko se je približala sezona poulične peke kostanja, skupaj odšli na pot iz domačega kraja in tako v novo začasno (sezonsko) okolje prenesli tudi doma obstoječa socialna razmerja.

S to knjigo Polone Šega je Slovincem osvetljena še ena plat dunajske zgodovine; dopolnjeno je torej vedenje o naši navzočnosti v tem avstro-ogrskem cesarskem mestu.

Lucijan Reščič: ČEBELICE LETAJO S CVETA NA CVET, akvarelirana perorisba, 1995

Ilustracija za Medeno pravljico Svetlane Makarovič

RAST – L. VIII.
ŠT. 5 – 6 (51 – 52)
OKTOBER 1997

VII

REVIJA ZA
LITERATURO
KULTURO IN
DRUŽBENA
VPRAŠANJA

**GRADIVO ZA
DOLENJSKI
BIOGRAFSKI
LEKSIKON**

GRADIVO ZA DOLENJSKI BIOGRAFSKI LEKSIKON (48)

Dodaj v 42. nadaljevanju (Rast VII/1996 št. 1-2, str. 130):

SAVINŠEK JOSIP pravnik, zadnji metliški graščak

R. 10. nov. 1831 v Metliki, u. 19. febr. 1906 v Gradcu v Avstriji. Na Dunaju je končal pravne študije in kljub ženi Dunajčanki živel kot veleposestnik v Metliki. Leta 1868 je bil med ustanovitelji metliške Narodne čitalnice in leto kasneje ustanovil prvo slovensko požarno obrambo v Metliki. Od 1867 do 1883 je kot poslanec v kranjskem deželnem zboru zastopal belokranjske veleposestnike. L. 1899 je grad in posestvo prodal ljudski posojilnici v Ljubljani. - J. Dular: Prošel je pisani vuzem, str. 68 - s sliko.

Dodaj v 46. nadaljevanju (Rast VIII/1997 št. 1-2, str. 139):

STALZER JOHANN fotograf

Imel je v poprejšnjem stoletju foto atelje v Kočevju, nato v Novem mestu, in sicer v Kandiji, u. 1895. - I. Križ: Novomeška amaterska fotografija, str. 6. 150 let slovenske fotografije, str. 155. V. Murn - S. Dokl: Čevljar gre v štiro, str. 71.

Dodaj v 47. nadaljevanju (Rast VIII/1997 št. 3-4, str. 271):

STERNEN MATEJ slikar, grafik in ilustrator

R. 20. sept. 1870 v Verdu pri Vrhniki, u. 28. jun. 1949 v Ljubljani. Osnovno šolo je obiskoval na Vrhniki, meščansko tri leta v Krškem, obrtno v Gradcu in na Dunaju, v Monakovem pa zasebno Ažbetovo slikarsko šolo. Izpopolnjeval se je v Italiji in Parizu, poučeval po prvi vojni v svojem ateljeju slikarstvo in restavratorstvo ter učil risanje na oddelku za arhitekturo na ljubljanski univerzi. Sternenspada poleg Jakopiča, Groharja in Jame med naše vodilne impresioniste. Restavriral je tudi v cerkvah na Dolenjskem (Tabor pri Grosupljem, Škocjan, Muljava, Kamen Vrh pri Ambrusu). - SBL III, str. 476.

STOVIČEK (ŠTOVIČEK) VLADIMIRA akademska kiparka

R. 20. marca 1934 (hči Vladimira) v Leskovcu pri Krškem. Za kiparsko umetnost jo je navdušil oče. L. 1958 je končala študij kiparstva na akademiji umetnosti v Zagrebu in postala profesorica likovnega pouka na osnovni šoli v Leskovcu. Njene plastike so glinaste, iz patiniranega mavca in iz bronu. Izdelala je med drugim spomenik heroinje Milke Kerin (1976), Spomenik z reliefi (Raka, 1976), razne portrete v plastiki in na plaketah. L. 1990 je prejela priznanje OF slovenskega naroda z bronastim znakom. - Mala splošna enciklopedija III, str. 481. Kdo je kdo za Slovence (1991), str. 261. Dolenjski razgledi 2. snopič, str. 33 - slika.

STRAH (STRACH, STRAICH) ANDREJ zvonar

Rojstni in smrti podatki neznani. L. 1660 - 1671 je delal pri ljubljanskem zvonarju Ignacu Remerju (Rennerju) in z njim za samostansko cerkev v Stični ulil Veliki zvon (1886) in ubitega spet prelil. Baje je 1663 samostojno ulival zvonove v Žužemberku. - SBL III, str. 494, 60.

STRAHL ANTON EDVARD pravnik, zbiralec starin in pesnik

R. 28. apr. 1817 v Novem mestu, u. 26. sept. 1884 v Stari Loki na Gorenjskem. Osnovno šolo je obiskoval v Škofji Loki in v Ljubljani, tu napravil gimnazijo in licej ter na Dunaju z odliko končal pravo. Služboval v Ljubljani in Gorici ter kot vodja kolegialnega sodišča živel 1850 - 1854 v Trebnjem in kot svetnik deželnega sodišča v Ljubljani stopil v pokoj in dosegel plemstvo. Bil je zelo izobražen, obvladal je nemščino, slovenščino, italijanščino in francoščino in kot poslanec v kranjskem deželnem zboru zastopal veleposestnike. Na svojem gradu v Stari Loki je imel veliko zbirko umetnin. Pisal je o njih in o umetni obrti na Slovenskem, zlagal v mladosti pesmi in prevedel 24 Prešernovih pesmi v nemščino. - SBL III, str. 495.

Vladimira Štoviček

Slavko Strajnar

STRAHL KAREL FRIDERIK JOŽEF zbiralec starin in umetnin
R. 12. sept. 1850 (sin Antona Edvarda) v Trebnjem, u. 24. dec. 1929 v Stari Loki na Gorenjskem. Osnovno šolo in gimnazijo je končal v Ljubljani, študij prava pa na graški univerzi. Kot sodni avskultant je služboval v Ljubljani in Novem mestu, kot pristav pa na sodišču v Mokronogu. Po upokojitvi 1899 se je naselil v Stari Loki. Takoj po maturi je začel zbirati starine in umetnine po Gorenjskem in pomagal očetu pri urejanju domače zbirke. Po njegovi smrti je bila zaradi številnega sorodstva ta edinstvena zbirka delno raznesena oziroma prodana, tako da ni ostala v celoti v deželi. Veliko sta odkupila Narodni muzej in Narodna galerija v Ljubljani. - SBL III, str. 495. Zbornik za umetnostno zgodovino 1930, str. 28 - slika.

STRAJNAR SLAVKO glasbenik

R. 14. jun. 1903 v Novem mestu, u. 5. jul. 1965 prav tam. Po osnovni šoli je obiskoval 5 razredov na novomeški gimnaziji ter se vpisal na trgovsko šolo v Ljubljani. Glasbe se je učil pri Ignacu Hladniku v Novem mestu in v ljubljanski Glasbeni matici. Pred vojno je bil občinski tajnik na Golniku. Obvladal je vrsto inštrumentov in se udeleževal kot glasbenik in pevec pred vojno in po njej, bil 1945/46 prvi ravnatelj novoustanovljene Glasbene šole v Novem mestu ter vodja novomeškega orkestra, ki je na republiškem festivalu 1948 dosegel prvo mesto. Uglasbil je tudi mladinsko spevoigro Jurček gre na Triglav. - 25 let Glasbene šole Novo mesto, str. 16 - slika.

Josip Strašek

STRAŠEK JOSIP primarij

R. 6. dec. 1875 (verjetno v Celju), u. 21. avg. 1920 prav tam. Maturiral je na celjski gimnaziji, nato študiral medicino na univerzi v Gradcu in promoviral. Sprva je bil zdravnik v Brežicah, od tam pa je 1907 prišel v Novo mesto. Primarij novomeške bolnice usmiljenih bratov dr. Defranceschi si je mnogo prizadeval za ustanovitev ženske bolnice, ko pa je ta bila ustanovljena, je bil imenovan za primarija dr. Strašek, na kar je dr. Defranceschi zapustil Novo mesto. Tako piše novomeški kronist dr. Picigas. Dr. Strašek je bil zelo priljubljen zdravnik in je imel v Novem mestu prvo zobozdravstveno in zobotehniško ordinacijo. Po pripovedi g. Franca Adama, ki je živa kronika nekdanjega novomeškega življenja, je Strašek zgradil hišo poleg nekdanje ženske bolnice (današnja Gostiševa hiša). Bil je tudi starosta Sokola in se je 1920 udeležil vsesokolskega zleta v Pragi, se na povratku prehladil in umrl v celjski bolnici. - Picigas, list 124 in 153. Slovenski narod 24. avg. 1920, št. 192, str. 3 in 4. T. Gošnik: Prvih 100 let novomeške bolnišnice, str. 73 - s sliko.

STREL JANEZ prepesnjevalec

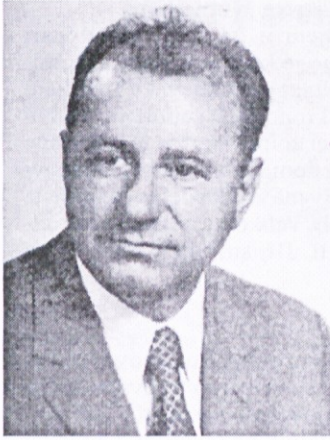
R. 23. sept. 1790 v Mokronogu, u. 30. apr. 1847 v Trebnjem. V šolskem letu 1809/10 je obiskoval na novomeški gimnaziji 5., to je takratni najvišji razred, obiskoval vsaj 4. letnik bogoslovja v Ljubljani (1913-4) in bil tam tudi ordiniran. Služboval je v raznih krajih, nazadnje slabo leto v Trebnjem. L. 1836 je prepesnil nemško Schubertovo pesem Popotnik na tujem (Popotnik pridem čez goro...), ki je zaradi napeva ponarodela in bila ena najbolj priljubljenih točk na čitalniških prireditvah po Sloveniji. Za moški zbor jo je kot "narodno" priredil Anton Foerster. - SBL III, str. 504. Dodič, str. 409.

STREL MARTIN ultramaratonski plavalec

R. 1. okt. 1954 v Novem mestu. Živi v Trebnjem in je učitelj glasbe. 27. julija 1997 je kot 512. človek preplaval v 16 urah in pol 35 km široki Rokavski preliv med Anglijo in Francijo. Prvi je ta preliv preplaval leta 1875 Anglež Webb, za njim pa ga je doslej skušalo preplavati 6213 plavalcev in plavalk. Zaradi tokov in visokih valov je moral Strel dejansko preplavati nad 60 km - Jana 13. maja 1997, str. 30 - s sliko. Slovenske novice 29. jul. 1979 št. 173, str. 3. Dolenjski list 17. avg. 1995 št. 33, str. 24.

STRGAR JOŽE agronom, urednik in prevajalec

R. 21. dec. 1929 v Jelšah pri Leskovcu (Krško). Po osnovni šoli v Podlogu je s starši preživel 2. svetovno vojno v nemških taboriščih, po vojni obiskoval v Ljubljani strokovno šolo, v Mariboru pa kmetijski tehnikum, se izpopolnjeval

Jože Strgar

v tujini in 1962 diplomiral na Agronomski fak. v Ljubljani. Vodil je drevesnico v Arboretumu Volčji Potok, bil od 1966 odgovorni urednik časopisa Naš vrt, imel številna predavanja po Sloveniji in v tujini in napisal veliko člankov v strokovnem časopisju ter objavil knjige: Cvetlice lončnice, Lončnice, Vrtno trajnice. Po osamosvojitvi Slovenije bil ljubljanski župan. - SBL III, str. 508. Krško skozi čas, str. 653 - slika.

STRGAR VINKO biolog in botanik

R. 29. jul. 1928 v Leskovcu (pranečak Vinka, rudarskega organizatorja), u. 2. marca 1972 v Ljubljani. Osnovno šolo je obiskoval v domačem kraju, 4 razrede gimnazije v Novem mestu (1935-1939) in končal 1945 v Krškem. Na ljubljanski univerzi je kot izredni slušatelj 1962 diplomiral, bil tehnični in strokovni sodelavec v Botaničnem vrtu. Objavljal je razprave in članke v Biološkem vestniku, Našem vrtu, Proteusu, Varstvu narave idr. - SBL III, str. 509. Krško skozi čas, str. 563 - s sliko.

STRGAR VINKO rudarski organizator

R. 11. nov. 1870 v Leskovcu pri Krškem, u. 14. dec. 1934 v Ljubljani. Po maturi na novomeški gimnaziji 1890 je končal pravo v Gradcu in 1898 diplomiral v Leobnu kot eden prvih slovenskih inženirjev montanistike. Služboval je v Idriji, Celju in Ljubljani in bil 1933 upokojen kot rudarski glavar. Ustanovil je Društvo slovenskih inženirjev, bil predsednik Združenja jugoslovanskih inženirjev in tehnikov in sodeloval pri ustanavljanju Tehnične visoke šole. Pisatelj Finžgar je po njegovih hudih življenjskih izkušnjah oblikoval dr. Rudija Slaka v Mirnih potih. - SBL III, str. 508.

STRITAR ALBIN pedolog

R. 7. marca 1927 v Ptujju, u. 28. nov. 1988 v Ljubljani. Osnovno šolo in 2 razreda gimnazije je napravil v Ljubljani, bil do 7. r. v Ptujju, odšel v partizane in kot borec opravil 8. r. gimnazije in maturo v Črnomlju. Po vojni je študiral agronomijo v Zagrebu, 1950 diplomiral in 1970 promoviral. Služboval je med drugim v Kmetijskem inštitutu Slovenije, vodil pedološke raziskave v Posavju in Slovenskih goricah, raziskoval belokranjske steljnike in bil do smrti profesor pedologije na biološki fakulteti v Ljubljani ter dobil naziv zaslužnega profesorja. S strokovnimi članki je sodeloval v domačih in tujih revijah, sodeloval na številnih kongresih, pisal učbenike pedologije in prejel nagrado Sklada Borisa Kidriča. - SBL III, str. 512. Zbornik Biološke fakultete v Ljubljani. Kmetijstvo, Supplement 14, str. 14.

STRITAR BOGDANA operna pevka

R. 1. sept. 1911 v Solkanu, u. 14. avg. 1992 v Ljubljani. Po osnovni in meščanski šoli v Ptujju je študirala na učiteljski in maturirala, študirala solo petje na ljubljanskem konservatoriju in učiteljela v raznih krajih. Od 1941 je bila članica SNG (Opere), odšla 1943 v partizane in bila isto leto izvoljena v SNOS. Kot operna in koncertna pevka je pela okoli 70 karakternih in dram. vlog doma in na gostovanjih v Avstriji, ČSR, Franciji, Italiji itd. Med ostalimi priznanji je prejela tudi red zaslug za narod. - SBL III, str. 513. L. Mešače: Svetovni biografski leksikon (smrtni datum).

STRITAR JANEZ nabožni pisatelj

R. 1. avg. 1818 v Podsmreki pri Vel. Laščah, u. 21. maja 1882 v Šentvidu pri Stični. Gimnazijo je študiral v Karlovcu, filozofijo in bogoslovje pa v Ljubljani, bil ordiniran 1844 in pel novo mašo v Vel. Laščah. Podpiral je nečaka Josipa, kasnejšega pisatelja (gl. članek), v dijaških in akademskih letih. Napisal je molitvenik Živi roženkranc (1852), ki ga bibliograf Fran Simonič napačno pripisuje Janezu Volčiču - SBL III, str. 513.

STRITAR JOSIP književnik, slovstveni vzgojitelj in urednik

R. 6. marca 1836 (nečak Janeza) v Podsmreki, u. 25. nov. 1923 v Rogaški Slatini, pok. na ljubljanskem Navju. Po maturi na ljubljanski gimnaziji je študiral na Dunaju klasične jezike in bil, preden je stopil v profesorsko službo, zelo zaželen domači učitelj v bogatih dunajskih družinah, s katerimi je ve-

Josip Stritar

liko potoval po Evropi in si močno razširil obzorje. L. 1866 je napisal znameniti uvod v Prešernove pesmi, prvi slovenski literarni esej. Od 1870 do 1880 je izdajal na Dunaju prvo slovensko umetniško revijo Zvon, v kateri je vzgojil med drugim tudi pesnika Gregorčiča. Tudi sam je pesnikoval, napisal znamenite satirične Dunajske sonete, prozna dela Svetinova Metka, Rosana, Sodnikovi in na starost pisal za mladino (Pod lipo, Jagode, Zimski večeri, Lešniki). V času Zvona je bil osrednja oseba v slovenskem literarnem življenju. - SBL III, str. 514.

STRITAR JOSIP šolnik in pesnik

R. 28. febr. 1870 (pranečak Josipa) na Vidmu pri Krki, u. 24. jul. 1953 v Ljubljani. L. 1889 je v Ljubljani končal pripravnico in učiteljeval na Štajerskem, nazadnje kot nadučitelj v Šentvidu pri Grobeljnm, delal pri narodnoobrambni Ciril-Metodovi družbi in v poznih letih s pesnimi sodeloval v mladinskem listu Vrtec. - SBL III, str. 512.

STRITAR NADA gl. VIDMAR NADA!

STRLE ANTON teolog

R. 21. jan. 1915 v Osredku pri Cerknici. Po maturi na škofijski gimnaziji v Šentvidu pri Ljubljani in študiju bogoslovja je bil prefekt v Marijanišču in 1942 promoviral za doktorja teologije. Kot novomeški vikar je med drugo vojno honorarno poučeval verouk na gimnaziji (1944/45), bil nato honorarni predavatelj, docent in profesor teološke fakultete v Ljubljani. S članki, ocenami in razpravami sodeluje v Bogoslovnem vestniku, Družini, Zborniku Teološke fakultete in proučuje predvsem zgodovino dogem, zlasti v dobi cerkvenih očetov. Prevajal je iz latinščine papeške okrožnice, odloke, govore. - SBL III, str. 520. M. Dodič: 225 let, str. 313.

STRMECKI (STERMECKI) MAKS politični delavec

R. 30. maja 1908 v Vencuju pri Krminu, u. 26. febr. 1943 v Vavti vasi. Po osnovni šoli v Krškem je študiral v Ljubljani gimnazijo, 1927 maturiral in se vpisal na medicino. Že kot gimnazijec je stopil v SKOJ, postal član KPJ in pokrajinskega sekretariata SKOJ za Slovenijo, vodil partijsko tehniko, bil ponovno zaprt in v Beogradu obsojen na 7 let robije. Od 1940 je živel v Krškem, organiziral v Posavju KP, 1942 odšel v partizane, politično delal na Notranjskem, v novomeškem okrožju in Cankarjevi brigadi, padel 26. febr. 1943 v italijansko zasedo, bil ranjen in nato ustreljen. - SBL III, str. 520. TV 15 11. jan. 1973 št. 2, str. 5.

STRNAD - CIZERLJ MARICA pesnica in pisateljica

R. 9. sept. 1872 v Šmarju pri Jelšah, u. 30. dec. 1953 v Novem mestu, pok. v Šmihelu. Po maturi na ljubljanskem učiteljskišću (1891) je učiteljevala na Štajerskem, odšla z Alojzom Cizerljem v Rusijo, se z njim poročila, poučevala nemščino na gimnaziji oz. realki v Kišinjevu, vendar se je mož po ponesrečenem zakonu vrnil v Veliki Vrh v Halozah. Ona se je vrnila šele 1920 in poučevala pri Sv. Barbari v Halozah do upokojitve. Po drugi vojni se je s prijateljico Ervino Ropas, profesorico glasbe, preselila v Novo mesto. Pokopana je v Šmihelu v grobu starega očeta prof. Ropasove, nedaleč od groba Primčeve Julije. Strnadova je pred odhodom v Rusijo sodelovala s pesmimi in prozo v raznih revijah in listih pod psevdonimi Marica II, Breda, Alenka itd., v dunajski Vesni, Ljubljanskem zvonu, Slovenki in drugje, objavljala pa je tudi pedagoške članke in temperamentne narodnoobrambne sestavke. L. 1927 je svoje pesmi zbrala v knjigi Rdeči nageljčki. - SBL III, str. 522. M. Strnad - Cizerlj: Rdeči nageljčki (slika).

Marica Strnad Cizerlj

GRADIVO ZA DOLENJSKI
BIOGRAFSKI LEKSIKON

Rast 5 - 6 / 1997

STROBL LUDVIK strokovnjak za semenarstvo

R. 22. marca 1916 v Novem mestu, u. 25. marca 1997 v Ljubljani. Osnovno šolo in 4 razrede gimnazije je napravil v Novem mestu, srednjo kmetijsko šolo pa v Križevcih in maturiral 1927. Nato je prakticiral na posestvu Orlovnjak pri Osijeku in bil 1941 ob okupaciji odpuščen. Nato se je vrnil v domovino in dobil službo pri ljubljanskem Prehranjevalnem uradu, bil v in-

ternaciji v Gonarsu in Reniciju. Po vojni je bil na ministrstvu za trgovino in preskrbo referent, nato načelnik uprave semenske službe pri kmetijskem ministrstvu, od 1952 pa vodja proizvodnega oddelka Semenarne v Ljubljani. S strokovnimi članki je sodeloval v Socialističnem kmetijstvu, Kmečkem glasu idr. - SBL III, str. 525. Dolenjski list 29. maja 1997 št. 21, str. 9.

STROJIN FRANCE kemik in metalurg

R. 25. febr. 1911 na Mihovici pri Šentjerneju, u. 15. febr. 1994 v Ljubljani. Maturiral je na novomeški gimnaziji 1930, študiral kemijo na ljubljanski univerzi in 1936 diplomiral. Služboval je v Železarni na Jesenicah kot vodja laboratorija in raziskovalec, po vojni pa v Majšperku, Osijeku in Beogradu. L. 1954 se je zaposlil v Metalurškem inštitutu. Prijavil je več patentov in prejel nagrado SBK za iznajdbe. - Delo 17. febr. 1994 št. 39 (osmrtnica); 28. febr. št. 48, str. 2 - s sliko.

Albert Struna

STRUNA ALBERT strokovnjak za strojništvo in prevajalec

R. 17. avg. 1901 v Mirni Peči, u. 12. jun. 1982 v Ljubljani. Osnovno šolo in realko je obiskoval v Ljubljani in 1917 maturiral. L. 1923 je diplomiral na Tehnični visoki šoli v Brnu. L. 1983 je napravil izpit za pooblaščenega strojnega inženirja, postal 1940 honorarni predavatelj, 1946 pa redni profesor strojne fakultete, bil dvakrat dekan in 1946/47 rektor univerze. Bil je sodni izvedenec za avtomobile in strojno stroko, strokovnjak za avtomobilizem, pisec številnih člankov in knjig o avtomobilizmu, častni član raznih strokovnih organizacij in predsednik terminološke komisije pri SAZU. Prejel je med drugim red zaslug za narod z zlato zvezdo. - SBL III, str. 530.

STRUNA LAVOSLAV novinar, terminolog in lektor

R. 1. dec. 1898 v Trebnjem, u. 21. apr. 1973 v Ljubljani. Na klasični gimnaziji v Ljubljani je bil vedno odličnjak, vendar je moral študij prekiniti in oditi na soško fronto. Po vrnitvi iz ujetništva je stopil v državno službo, obenem pa se je posvečal novinarstvu, športu in telesni vzgoji. Kot novinar si je pri Jutru, Delu in Slovenskem poročevalcu prizadeval za pravilnost jezika, kar ga je privedlo do sodelovanja v tehniški terminološki komisiji Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Pomemben je tudi njegov delež pri urejanju Splošnega tehniškega slovarja I, II. - Strojniški vestnik XIX/1973 št. 3, str. 90 - s sliko.

STRUNA LOJZE ekonomist in pedagog

R. 29. jan. 1893 na Hribu pri Dol. Toplicah, u. 27. jun. 1978 v Mariboru. Maturiral je na novomeški gimnaziji (1914), študiral na ekonomski komercialni šoli v Zagrebu, postal profesor trgovske akademije in direktor srednje ekonomske šole v Mariboru. Napisal je knjigo Nauk o trgovini in menicah in objavljial strokovne članke v Trgovskem listu. Veliko je prispeval tudi k razvoju čebelarstva v Mariboru. - Spominski almanah, str. 335. Večer 27. jun. 1978 št. 147, str. 8 - s sliko.

STUPAN ANA gl. BARBIČ ANA!

STURM (ŠTURM) JOŽEF slikar, režiser in politik

R. 20. apr. 1858 Slovencu na Dunaju, u. 8. dec. 1935 prav tam. Od 1886 do 1890 je bil učitelj oz. profesor risanja na novomeški gimnaziji in se pridružil mladim novomeškim izobražencem (Perušek, Poznik, Senekovič, Vrhovec), ki so budili narodno zavest in gojili družabno življenje s predavanji in gledališkimi igrami v Čitalnici, slikal kulise, režiral, igral in maskiral. Bil je predsednik Dolenjskega pevskega društva in je izdelal 10 slik za znamenito publikacijo Osterr. - ungar. Monarchie in Wort u. Bild. Kasneje je živel na Dunaju, bil deželni odbornik in državni poslanec in podpiral naše visokošolce. - SBL III, str. 540. Slov. dramski leksikon II, str. 145 (poleg drugih napak tudi, da se je S. rodil 1868 v Metliki).

SUHADOLNIK JOŽE družbenopolitični delavec

R. 18. maja 1938 v Šmarjeti na Dolenjskem, u. 15. maja 1986 v prometni

nesreči pri Sarajevu, pok. v Novem mestu. Že kot mladinec je bil povezan z OF in bil po vojni zaposlen na ministrstvu za notranje zadeve, postal 1961 tajnik občine Žužemberk, nato bil do 1976 vodilni delavec v upravi občinske skupščine Novo mesto in nazadnje direktor Zavarovalnice Novo mesto. Ob delu je končal upravno šolo v Škofljici in diplomiral na visoki šoli v Zagrebu. L. 1969 je bil izvoljen za poslanca skupščine republike Slovenije in opravljal vrsto drugih odgovornih služb ter si pridobil veliko zaslug za razvoj gospodarstva in šolstva na Dolenjskem. - Dolenjski list 22. maja 1986 št. 21, str. 2. - s sliko.

SUHI DRAGO partizanski pisatelj in publicist

R. 19. marca 1919 v Novem mestu, u. 24. apr. 1990 v Ljubljani. Po končani osnovni šoli se je izučil za elektroinštalaterja ter se veliko udejstvoval v športu in pri Sokolu. Po okupaciji se je vključil v osvobodilno delo in 1942 odšel v partizane. Nato je bil ujet in obsojen od Italijanov na dosmrtno ječo. Po kapitulaciji Italije je bil izpuščen in je ponovno odšel v partizane in deloval predvsem na Primorskem. Svoja partizanska doživetja je opisal v delih Zamrežena okna (1959), Peti bataljon (1964). Po smrti je izšlo delo Po poteh 1. dolenskega partizanskega bataljona (1997). - D. Suhi: Peti bataljon (1964), podatki na ovitku knjige s sliko. Za rojstne in smrtne podatke se zahvaljujem g. Marjanu Suhiju iz Ljubljane.

SUHI ŠTEFAN baletni mojster in koreograf

R. 11. dec. 1915 (brat Draga) v Novem mestu. Po osnovni in srednji šoli (1922 - 1934) je bil honorarni član SNG v Ljubljani, 1934-36 član baleta narodnega gledališča v Beogradu, 1936-41, solist baleta v Ljubljani 1942, nato odšel v partizane. Po vojni je bil solist baleta v ljubljanski Operi, se izpopolnjeval v Parizu, bil 1951-61 šef baleta, koreograf in pedagog v narodnem gledališču v Osijeku, nato pa solist in pedagog v SNG v Ljubljani. - SBL III, str. 544.

SUHY BRANKO slikar in grafik

R. 13. dec. 1950 v Mariboru (nečak Draga in Štefana). L. 1970 je maturiral na novomeški gimnaziji, štiri leta kasneje diplomiral na ALU v Ljubljani pri prof. Janezu Berniku, 1976 končal slikarsko specialko pri prof. A. Jemcu in dve leti zatem grafično specialko pri prof. M. Pogačniku. Izpopolnjeval se je še na Dunaju in v Pragi. Do 1991 je imel nad 20 samostojnih razstav in sodeloval na številnih mednarodnih likovnih prireditvah. Je profesor grafike na ALU v Ljubljani in predsednik Bienala slovenske grafike. Njegovo delo je zbrano v dveh obsežnih monografijah. "Suhy je mojster velike pestrosti in domiselnosti. Spada v generacijo umetnikov, ki se držijo tradicionalnih vrednot v slikarstvu, kiparstvu in grafiki in spoštujejo dosežke velikih mojstrov." (Konrad Oberhuber). - B. Suhy: Grafika 1973 - 1994 (katalog), str. 2. NRazgl XL1/1992 5. jun. št. 11, str. 327. Stezice 245, str. 52 - s sliko.

Branko Suhy

SULLAK (SULAX) EZEKIEL, VINDUS šolnik in nabožni pisec

R. 4. jan. 1743 neznanokje, u. 15. maja 1812 v Novem mestu. L. 1760 je stopil v frančiškanski red, bil 1782 - 1785 v Ljubljani pridigar in lektor na redovni šoli, nato v Brežicah gvardijan, od 1789 vsaj do 1801 učitelj grščine na novomeški gimnaziji, v samostanu pa vikar, ponovno definator (pomočnik provinciala) in lektor. L. 1783 je izdal Te narboljše molitve... (prevod iz nemščine). - SBL III, str. 546.

SUPIN KAREL urednik

R. 19. jan. 1884 v Ljubljani, u. 1. febr. 1956 v Št. Jakobu ob Savi. V Ljubljani je končal osnovno šolo, gimnazijo in bogoslovje in bil 1907 posvečen. Služboval je med drugim na Krki (1909), kot vikar v Novem mestu (1912 - 1915), Trebnjem (1930 - 1941) in bil 1913 krajši čas urednik Dolenjskih novic. - Cerkevni šematizmi. M. Jakopec: Časnikarstvo na Dolenjskem, str. 210.

Lucijan Reščič: SRCE IN PAMET, akvarelirana perorisba s tušem, 1995
Ilustracija za pesniško zbirko Tiho, tiho, srce Vide Brest

RAST – L. VIII.
ŠT. 5 – 6 (51 – 52)
OKTOBER 1997

VIII

REVIJA ZA
LITERATURO
KULTURO IN
DRUŽBENA
VPRAŠANJA

KRONIKA

April - julij

NOVO MESTO, 1. aprila - ZKO Novo mesto je v Kulturnem centru Janeza Trdine organizirala revijo mladinskih pevskih zborov z naslovom S pesmijo v pomlad. Prepevali so pevci iz osnovnih šol Bršljin, Grm, Center, Šmihel, Šmarjeta, Vavta vas, Žužemberk.

ŠKOCJAN, 1. aprila - Na dobrodelni prireditvi za novomeško porodnišnico so v gostilni Luzar nastopili: šentjernejska godba na pihala, novomeška folklorna skupina Kres, pevska zbor Litostroj in Akapelca iz Ljubljane, Šentjernejski in Vinogradniški oktet iz Šentjerneja ter zborček Plamen iz Škocjana.

NOVO MESTO, 2. aprila - Ob mednarodnem dnevu knjige za otroke je sodelovala tudi Knjižnica Mirana Jarca oziroma Oddelek za mladino, ki ga vodi Slavka Kristan. V projektu mavrične ribice je sodelovalo 230 otrok iz vrtcev v novomeški in šentjernejski občini. Na podelitvi priznanj je Slavka Kristan govorila o pomenu razvijanja bralne kulture in o mednarodnem dnevu knjige za otroke.

ŠENTRUPERT, 2. aprila - Osnovna šola dr. Pavla Lunačka je praznovala svoj dan šole. Obudili so spomin na svojega vzornika, dr. Lunačka, o katerem je govoril ravnatelj šole prof. Jože Zupan. Založba Karantanija je predstavila knjižno novost pisateljice dr. Kristine Brenkove Bežna srečanja, o čemer sta podrobneje spregovorila avtorica in urednik založbe David Tasić. Slikarka Huiqin Wang je učence seznanila z batikom, poslikani robčki pa so bili na ogled na razstavi. Ob koncu je pevka Irena Vrčkovnik razveselila učence.

BREŽICE, 3. aprila - Tukajšnja knjižnica je v svojih prostorih pripravila ob mednarodnem dnevu knjig za otroke srečanje s pisateljem Primožem Suhadolčanom.

NOVO MESTO, 3. aprila - Ob dnevu zdravja je Splošna bolnišnica Novo mesto omogočila v svoji jedilnici odprtje razstave slik akademske slikarke Ane Hladnik Guštin. Umetnico, ki je prvič razstavljala samostojno in je razstavo pripravila s pomočjo Marte Račević iz firme Arhitekton, je predstavil kustos Dolenjskega muzeja Jožef Matijević. Slikarka je doma iz Novega mesta, kjer je vrsto let poučevala na gimnaziji. Razstavo je odprl direktor Splošne bolnišnice dr. Tone Starc, ki je govoril o pomenu letošnjega dneva zdravja.

NOVO MESTO, 3. aprila - Kulturni center Janeza Trdine je v sodelovanju z avstrijskim veleposlaništvom pripravil koncert kvarteta Seifert.

SEVNICA, 3. aprila - V galeriji Esculap v zdravstvenem domu je bila otvoritev slikarske razstave Milka Bogoviča. V kulturnem programu je nastopila pianistka prof. Karolina Vegelj - Stopar.

BREŽICE - 4. in 5. aprila je bila v župnijski cerkvi v Dobovi revija odraslih pevskih zborov občine Brežice, ki sta jo organizirala ZKO Brežice in KD Franca Bogoviča Dobova. Na zaključno prireditev Pesem Posavja sta se uvrstila mešani pevski zbor Viva Brežice in ženski zbor KUD Brežice.

ČRNOMELJ, 4. aprila - V organizaciji tukajšnje ZKO je bila 11. revija otroških in mladinskih pevskih zborov iz metliške in črnomaljske občine, na kateri je sodelovalo deset zborov s skoraj 300 pevci in pevkami.

JUGORJE PRI METLIKI, 4. aprila - Založba Magnolija je pripravila v gostišču Badovinac predstavitev knjige Iva Kuljaja Lovci na visoko divjad.

NOVO MESTO, 4. aprila - Ob dnevu zdravja so v zdravstvenem domu pripravili dan odprtih vrat. Pričeli so z otvoritvijo razstave likovnih del dolgoletnega zdravnika, zdaj upokojenega specialista pediatra dr. Janeza Janžekoviča in višje medicinske sestre Marije Oberstar.

NOVO MESTO, 4. aprila - Hvala, prijateljji je naslov druge kasete in prve zgoščenke skupine Zarja in Sonce iz Šmihela, ki so jo mladi glasbeniki predstavili v Kulturnem centru Janeza Trdine. Zborovodkinja obeh je Irena Rešeta.

RIBNICA, 4. aprila - V galeriji Miklove hiše so odprli razstavo slik Žarka

Varovalno arheološko izkopavanje pri Čatežu ob Krki

Vrezca iz Ljubljane. Razstavo pod naslovom Krajine duha je odprl prof. Lev Menaše.

BRESTANICA, 4. aprila - Na gradu Rajhenburg je bil jubilejni koncert ženskega okteta Brestanica ob 10-letnici delovanja.

METLIKA - Turistično društvo Vigred je izdalo prospekt o Treh farah; letos načrtujejo še dva prospekta, in sicer o Vinski vigredi ter o mestu Metlika.

NOVO MESTO, 5. aprila - KUD Krka, KC Janeza Trdine in ZKO Novo mesto so organizirali gledališko predstavo priznanega sarajevskega režiserja, igralca, pisatelja in vsestranskega umetnika Zijaha A. Sokolovića z naslovom Cabares, cabarei.

OREHOVICA, 5. aprila - Mešani pevski zbor Ajda iz Orehovice in Šentjerneja je v tukajšnjem kulturnem domu pripravil koncert ob 15-letnici nastopanja. Gosta večera sta bila Komorni zbor Otočec in Šentjernejski oktet. Pevci so prejeli občinska in Gallusova priznanja, vodja zbora Anica Kos pa priznanje ZKO Novo mesto.

SEMIČ, 5. aprila - KD Orel je pripravilo recital pesmi iz zbirke Morje avtorja Jurija Marussiga iz Ljubljane ob glasbeni spremljavi kitaristke Teje Mlakar in pianistke Mete Mivšek.

ČATEŽ OB KRKI - Pri izkopu trase za vodovod so našli na rimske grobove, zato je Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto začel z varovalnim arheološkim izkopavanjem, ki ga vodi arheolog Uroš Bavec. Zavarovalna izkopavanja pa potekajo tudi na prostoru brežiškega sejmišča pod vodstvom arheologinje Alenke Jovanović iz Posavskega muzeja.

NOVO MESTO, 7. aprila - V Kulturnem centru Janeza Trdine je bil otvoritveni koncert Novomeškega glasbenega festivala, ki ga je pripravil glasbenik Milko Bizjak. Program festivala obsega trinajst koncertov, ki bodo potekali vse leto in v različnih krajih. Na otvoritvenem koncertu je nastopil ansambel Musica Antiqua Slovenica, ki je predstavil skladbe iz slovenske glasbene dediščine. Ta vokalno-instrumentalni ansambel sestavljajo: organist in špinetist Milko Bizjak, violončelist Igor Mitrović in sopranistka Olga Gracelj. Med drugim je na tem koncertu izvedel skladbi Jakoba Zupana in Jana K. Vanhala, ki so ju odkrili v frančiškanskem oziroma kapiteljskem arhivu. Otvoritveni govor je imel novomeški župan Franci Koncilija.

NOVO MESTO, 7. april - Ob svetovnem dnevu zdravja je bila v prostorih prošnje otvoritev razstave 100 let novomeške bolnišnice.

NOVO MESTO, 7. aprila - V kinu Doma kulture je bila predpremiera novega slovenskega filma Ekspres ekspres režiserja Igorja Šterka, ki je za film prejel na festivalu v Portorožu šest nagrad.

OTOČEC - Od 9. do 13. aprila je tu potekala mednarodna konferenca o razvoju turizma na podeželju, ki se je udeležilo več kot sto tujih strokovnjakov iz 24 evropskih držav in še toliko domačih udeležencev. Predstavili so projekt Po poteh dediščine Dolenjske in Bele krajine, katerega vodja je mag. Marko Koščak.

TREBNJE, 9. aprila - V prostorih Centra za izobraževanje in kulturo je bila slavnostna akademija v počastitev 110-letnice rojstva Pavla Golie, pesnika, dramatika, prevajalca, gledališkega delavca in akademika. ZKO in Športna zveza Trebnje sta ob tej priložnosti podelili 11 Golievih priznanj za dosežke v letu 1996 na področju kulture in športa. Novo knjigo o življenju in delu Pavla Golie sta predstavila predstavnik mariborske založbe Obzorja Andrej Brvar in avtor dr. Igor Grdina. Slavnostni govornik je bil prof. Jože Zupan.

NOVO MESTO - 10. in 11. aprila je bila v Kulturnem centru Janeza Trdine revija odraslih pevskih zborov, ki jo je organizirala ZKO Novo mesto.

NOVO MESTO, 10. aprila - V Knjižnici Mirana Jarca je bila predstavitev knjige Barbare Škoberne Prihaja čas čudežev.

TREBNJE, 10. aprila - V Kulturnem domu je bilo srečanje otroških in mladinskih pevskih zborov občine Trebnje.

NOVO MESTO, 11. aprila - Društvo novomeških študentov je povabilo Kapelo la Chataliere, eno od dveh skupin, ki bo predstavila Slovenijo na mednarodnem festivalu Druga godba. Skupina je zbrane v novomeški piceriji popeljala v svet instrumentalne punk-etno-jazz glasbe.

APRIL

NOVO MESTO, 11. aprila - V športni dvorani Marof je imela poslovilni koncert vokalno-instrumentalna skupina Copacabana, ki je s tem nastopom zaključila svojo sedemletno pot. Na koncertu so nastopili še skupina Društvo mrtvih pesnikov, violinistka Jelena Ždrale in drugi.

SEVNICA, 11. aprila - Tukajšnja ZKO je pripravila v dvorani PGD občinsko pevsko revijo, na kateri so nastopili: skupini Lira iz Krmelja in Corona iz Boštanja, oktet Jurija Dalmatina ter mešani pevski zbori Lisce, Jutranjke in Primoža Trubarja iz Loke. Na revijo Pesem Posavja sta se uvrstila loški in Jutranjkin zbor.

ŠENTJERNEJ, 11. aprila - Novoustanovljena dramska skupina se je v osnovni šoli prvič predstavila domačim gledalcem s komedijo Toneta Partljiča Ščuke pa ni.

ADLEŠIČI, 12. aprila - V Kulturnem domu je bila 14. revija otroških folklornih skupin Bele krajine z naslovom Igraj kolce. Nastopilo je deset skupin iz vseh treh belokranjskih občin, kot gost pa otroška folklorna skupina Kres iz Novega mesta. Organizatorica revije je bila ZKO Črnomelj.

CERKLJE OB KRKI, 12. aprila - V tukajšnji vojašnici so nastopili člani Delavskega kulturnega društva Svoboda iz Senovega s komedijo Toneta Partljiča Štajere v Ljubljani.

GORIŠNICA PRI PTUJU, 12. aprila - Tu je bilo 17. srečanje tamburaških skupin, ki sta se ga udeležila tudi tamburaški orkester Kulturnoumetniškega društva Oton Župančič iz Artič in šolski tamburaški orkester iz Črnomlja.

KRŠKO, 12. aprila - Simfonični orkester Glasbene šole Krško je pripravil svoj letni koncert v Kulturnem domu.

METLIKA, 12. aprila - V Kulturnem domu se je predstavilo Slovensko komorno gledališče z dramo Poslednja nedolžnost. Nastopili so igralci Polde Bibič, Boris Kerč in domačinka Violeta Tomič.

NOVO MESTO, 12. aprila - V gostišču Na hribu je bila predstavitev pesniške zbirke Ti i ja / Ti in jaz avtorice Ljubice Nenadić iz Novega mesta. Ustvarjalko in njene pesmi je predstavil Tone Gošnik, ki je v knjigi napisal spremno besedo. Delo je prevedla v slovenščino Ivana Mestnik, oblikovali pa Jelica Kupec in Jožica Škof. Prireditev, na kateri so nastopili še recitatorka Jerca Pezdič, kitarist Sebastjan Butala in mlada pevca Sanja in Nenad Nenadić, je vodil Rudi Škof.

NOVO MESTO, 12. aprila - V lokalu Pri slonu je nastopil ansambel Miha Jazbinšek in njegove legende, ki se je predstavil z jazzovskimi in večno zelenimi melodijami.

LJUBLJANA, 14. aprila - Mladi novomeški arhitekt Marjan Zupanc mlajši je v Narodni galeriji prejel eno od treh letošnjih medalj Plečnikovega sklada. Skupina petih arhitektov je prejela nagrado za velodrom v Češči vasi.

TREBNJE, 14. aprila - Tukajšnja glasbena šola je pripravila koncert ob 200-letnici rojstva Franza Schuberta. Nastopili so solo pevci iz razreda prof. Doroteje Cestnik - Spasić, pri klavirju pa jih je spremljal prof. Vladimir Mlinarič.

LJUBLJANA, 15. aprila - V cerkvi Srca Jezusovega je imel koncert oktet Adoramus iz Novega mesta. Predstavil se je z izborom sakralnih in ljudskih pesmi.

BREŽICE, 17. aprila - V galeriji Posavskega muzeja je bila otvoritev slikarske razstave Metoda Bohinca. Večer sta popestrila gledališka igralka Polona Juh in glasbenik Miha Bohinc. Umetnika in njegovo delo je predstavila kustosinja muzeja Jožica Vrtačnik.

NOVO MESTO, 17. aprila - Kulturnoumetniško društvo Krka je imelo svoj občni zbor. V uvodnem delu je kustos Narodne galerije v Ljubljani Ferdinand Šerbej predstavil slovensko slikarko Ivano Kobilco.

NOVO MESTO - Od 17. do 19. aprila je v likovnem ateljeju Kulturnega centra Janeza Trdine potekala grafična delavnica, ki jo je organizirala novomeška ZKO.

NOVO MESTO, 17. aprila - V Kulturnem centru Janeza Trdine je bil koncert Orkestra slovenske policije z dirigentom Milivojem Šurbekom.

BRESTANICA, 18. aprila - ZKO Krško je na gradu Rajhenburg organizirala revijo odraslih pevskih zborov občine Krško.

BREŽICE, 18. aprila - Ob dnevu knjige je tukajšnja knjižnica pripravila

APRIL

srečanje literatov iz te občine, ki se ga je udeležil tudi pesnik in urednik Dolenjske založbe Franci Šali.

NOVO MESTO, 18. aprila - Slikarji Jure Cihlaž iz Portoroža, Rado Jerič iz Maribora, Janez Kovačič iz Brezovice pri Ljubljani in Jože Kotar iz Novega mesta so razstavljali v Zavarovalnici Tilia svoja dela, ki so jih ustvarili od 14. do 17. aprila v Žužemberku in dolini reke Krke. Otvoritev, ki jo je vodila Klavdija Kotar, je popestril Dušan Pavlenič z igranjem na kitaro.

NOVO MESTO, 18. aprila - V galeriji Dolenjskega muzeja so odprli pregledno razstavo ilustracij slikarja Lucijana Reščiča iz Trebnjega. O pomenu razstave je govoril direktor muzeja Zdenko Picelj, ilustratorja in pomembnost ilustracij pa je predstavil kustos muzeja Jožef Matijević. Na prireditvi so predstavili tudi novo pesniško zbirko otroških pesmi Skozi vrt in čez plan, skozi leto in dan avtorja Jožeta Snoja z ilustracijami Lucijana Reščiča O knjižni novosti in obeh avtorjih je govoril Janez Mušič, urednik založbe Mladika iz Ljubljane, ki je knjigo izdala. V kulturnem programu sta nastopila mladinski pevski zbor Trebnje pod vodstvom Tatjane Mihelčič - Gregorčič in recitatorka Zvonka Falkner, ki je tudi povezovala program.

Z otvoritve pregledne razstave Lucijana Reščiča v galeriji Dolenjskega muzeja; na sliki (od leve proti desni): Zdenko Picelj, direktor muzeja, avtor ter Janez Mušič, direktor in urednik založbe Mladika

BRUSNICE, 19. aprila - Učenci in učitelji tukajšnje osnovne šole so pripravili proslavo ob 120-letnici šole; ob tej priložnosti so izdali knjigo Brusnice skozi čas.

MARIBOR, 19. aprila - Na reviji pevskih zborov Naša pesem so nastopili: skupina Glasbene šole Brežice Solzice ter mešana pevska zborova Viva Brežice in Pomlad iz Novega mesta.

METLIKA, 19. aprila - Tu je bila 19. revija odraslih pevskih zborov Bele krajine pod naslovom Poj z menoj.

OTOČEC, 19. aprila - S prikazom svoje dejavnosti ob tabornem ognju je Rod gorjanskih tabornikov obeležil 45-letnico novomeškega taborništva. V galeriji Luna v Novem mestu pa so taborniki pripravili razstavo fotografij in diapozitivov.

SENTJERNEJ, 19. aprila - Mešani pevski zbor Vlaste Tavčar iz Šentjerneja je pripravil koncert, na katerem so se predstavili še Vinogradniški oktet iz Šentjerneja ter učenca tamkajšnje glasbene šole. Gost večera je bil dramski igralec Jurij Souček.

ČRNOMELJ, 21. aprila - Glasbena mladina Bele krajine pri Glasbeni šoli Črnomelj je pripravila v župnijski dvorani koncert kitarskega dua Eve Hren in Uroša Usenika, študentov 3. letnika ljubljanske Akademije za glasbo.

DOBRNA, 21. aprila - Tu je bila skupščina Slovenskega arheološkega društva, na kateri so med drugim podelili tudi zaslužno članstvo novomeški tovarni zdravil Krka za njeno podporo Zavodu za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto in Dolenjskemu muzeju.

BREŽICE, 22. aprila - V Prosvetnem domu je bil koncert Glasbene šole Brežice z naslovom Znamo tudi drugače, na katerem so nastopili učitelji in učenci te šole.

KRONIKA

Rast 5 - 6 / 1997

APRIL

NOVO MESTO - Ob 23. aprilu, dnevu knjige, je bilo več kulturnih prireditev. V Knjižnici Mirana Jarca je bil glasbeno - literarni večer z gostjo Ireno Lukšič in učenci glasbene šole iz Karlovca. Literarni klub Dragotina Ketteja je pripravil pesniški večer ob 100-letnici prihoda Dragotina Ketteja v Novo mesto. V gostišču Breg so se ustvarjalci literature zbrali na 3. literarnem maratonu. Knjižnica frančiškanskega samostana je pripravila razstavo z naslovom Knjižni ustvarjalci iz frančiškanskih vrst.

NOVO MESTO, 23. aprila - V proštiji dvorani je bila predstavitev Dolenjskega zbornika 1996, ki je posvečen 500-letnici kolegiatnega kapitlja. Knjigo, ki je izšla pri Dolenjski založbi, so predstavili docent dr. Bogdan Kolar, predstojnik nadškofijskega arhiva v Ljubljani, docent dr. Stane Granda, urednik zbornika, in Franci Šali, urednik založbe. Pozdravne besede zbranim sta imela prošt Jožef Lap in novomeški župan Franci Koncilija.

TREBNJE, 23. aprila - Glasbena šola Trebnje je pripravila koncert violončelistke Emše Bačka in pianista Zoltana Petra.

ČRNOMELJ - Od 24. aprila do 4. maja je potekalo vrsto prireditev pod skupnim naslovom Od jurijevega do florjanovega. 24. aprila so odprli razstavo slik akademskega slikarja Galeba Baicec, 26. aprila je bil v Kulturnem domu jubilejni koncert Lovskega pevskega zbora Zveze lovskih družin Bele krajine ob njegovi 15-letnici delovanja. 4. maja se je na promenadnem koncertu predstavila godba na pihala, nato pa so praznovali gasilci in drugi v čast sv. Florjana.

NOVO MESTO, 24. aprila - Dolenjski muzej je dan knjige obeležil s predstavitvijo svoje nove, četrte publikacije v seriji Carniola Archaeologica z naslovom Novo mesto 4 / Kapiteljska njiva, ki predstavlja najdbe s Kapiteljske njive. Njen avtor je arheolog Borut Križ. Hkrati so napovedali veliko arheološko razstavo Železna doba na Slovenskem - Kapiteljska njiva Novo mesto, ki jo bodo odprli 28. novembra.

NOVO MESTO, 24. aprila - Ob dnevu Zemlje je bil v Knjižnici Mirana Jarca mali teater z zeleno poezijo, ki so jo pripravili člani literarnega kluba Dragotin Kette. Tega dne so odprli razstavo fotografij z ekološko vsebino Mihaila Gričarja. V mali dvorani Kulturnega centra Janeza Trdine pa je bila predstavitev knjig založbe Erro, in sicer: Slavko Dokl: Dober večer, smeh; Anica Šparavec - Erić: Prebujanje; Janez Kolenc: Mikunda in Mikundiči. Nato je bilo predavanje Janeza Kolenca o literaturi danes.

NOVO MESTO, 24. aprila - ZKO je bila organizatorica srečanja plesnih skupin Dolenjske in Posavja v Kulturnem centru Janeza Trdine.

NOVO MESTO, 25. aprila - Območna zveza društev upokojencev Novo mesto je počastila dan upora in praznik dela z revijo upokojenskih pevskih zborov v Kulturnem centru Janeza Trdine, na kateri so nastopili pevski zbori iz Žužemberka, Škocjana, Straže in Novega mesta ter kot gostje pevke iz Otovca pri Črnomlju. Slavnostni govornik je bil novomeški podžupan Alojz Zupančič.

VELIKE LAŠČE, 25. aprila - V Levstikovem domu je bila 27. revija odraslih pevskih zborov.

BRESTANICA, 26. aprila - V Galeriji samorastnikov v gradu Rajhenburg so odprli fotografsko razstavo mladega Senovčana Blaža Mirta.

KRŠKO, 26. aprila - V Kulturnem domu je bil celovečerni koncert mešanega pevskega zbora Svit Krško.

ŠENTRUPERT, 26. aprila - Tukajšnja osnovna šola je bila gostiteljica 5. srečanja mladih likovnikov Dolenjske, ki so se ga udeležili mladi iz 26 osnovnih šol Dolenjske, Bele krajine in Posavja. Tema srečanja je bila Kulturna dediščina. Mladi likovniki so se spoznali s trebanjskim slikarjem Lucijanom Reščičem in njegovim ustvarjanjem.

MAJ

RATEŽ, 3. maja - V gostilni Vovko so z otvoritvijo razstave zaključili štiridnevno slikarsko srečanje, ki je potekalo pod naslovom Slikarski maj na Ratežu. Pobudnik srečanja in njegov umetniški vodja je bil slikar Jože Marinč, omogočil pa ga je gostilničar Anton Vovko. Udeležili so se ga slikarke Almira Bremec, Martina Koritnik Fajt, Jožica Škof in slikarji Jože Cihlaž, Jože Marinč, Jože Kumer, Janko Orač, Ibro Džumhur, Jure Godec, Ljubo

MAJ

Skupek in Franci Les. Umetnike in njihova dela je predstavil višji kustos Jožef Matijević. V kulturnem programu, ki ga je povezoval Rudi Škof, so nastopili: citrar Darko Duh, domači ženski pevski zbor, pesnika Ivan Perhaj in Smiljan Trobiš ter recitator Alojz Jožef.

Otvoritev zaključne razstave slikarskega srečanja Slikarski maj v gostilni Vovko na Ratežu

TREBNJE, 5. maja - Tukajšnja glasbena šola je organizirala v svojih prostorih kitarški koncert Katje Porovne, ki nadaljuje študij kitare na Visoki šoli za glasbo na Dunaju.

NOVO MESTO, 7. maja - Knjižnica Mirana Jarca je gostila dva pisca knjig o NOB, in sicer diplomiranega ekonomista in publicista s Krasa (iz Brezovice) Silva Grgiča, ki je predstavil svoje delo Zločini okupatorjevih sodelavcev, in Franceta Perkovška iz Šmarja - Sap, ki je govoril o svoji knjigi Moja resnica.

NOVO MESTO, 7. maja - Dolenjski muzej in Posavski muzej sta pripravila razstavo fotografij Hrvoja Oršaniča z naslovom Ciklus v zelenem. Fotografija in razstavo je predstavila Jožica Vrtačnik - Lorber. V kulturnem programu je nastopila Stanka Macur, razstavo pa je odprl vodja novomeške enote Zavoda za gozdove Slovenije dipl.inž. gozdarstva Andrej Pečaver.

LITIJA - 9. in 10. maja je bila v Kulturnem centru občinska pevška revija, ki jo je pripravila tukajšnja ZKO. Nastopilo je 15 zborov in več kot 300 pevcev.

BREŽICE - V poslovalnici Dolenjske banke je razstavljala svoja dela akademska slikarka Martina Koritnik - Fajt iz Krškega.

KRŠKO, 10. maja - Kulturni dom je gostil Komorni godalni orkester Slovenske filharmonije iz Ljubljane pod vodstvom Andreja Petrača.

NOVO MESTO, 10. maja - V knjižnici frančiškanskega samostana je razstavljal slikar samouk Anton Repnik iz Mute. Umetnika je predstavil Tone Gošnik, kulturni program pa sta prispevala citrar Rudi Mlinarič in oktet Adoramus.

VINICA, 10. maja - ZKO Črnomelj je pripravila 1. revijo mladih tamburašev Bele krajine.

NOVO MESTO - Od 12. do 16. maja je potekal že 20. dolenjski knjižni sejem, ki ga je pripravilo Kulturnoumetniško društvo Krka v sodelovanju s Knjigarno Mladinska knjiga Novo mesto (pripravila enoletno knjižno bero slovenskih založb) in Knjižnico Mirana Jarca (pripravila spremljajočo razstavo ob 150. obletnici Prešernovih Poezij, razstavo vodja Novo mesto skozi čas. Na otvoritvi sejma, 12. maja, sta bila gosta pesnik Boris A. Novak in mlada ustvarjalka, letošnja nagrajenka Prešernovega sklada, Maja Novak. V kulturnem programu je nastopil mešani pevski zbor Krka pod vodstvom Sonje Čibej in recitator Kristijan Ostanek.

14. maja so predstavili monografijo Novo mesto avtorjev Jova Grobovska, Staneta Grande, Bojana Radoviča in Petra Simiča. Nastopili so: recitatorja Staša Vovk in Janez Muhič ter kitarist Dušan Pavlenič.

Zadnja dneva sejma, ki ju je KUD Krka pripravil z ZKO Novo mesto, sta bila namenjena predvsem mlajšim. 15. maja je Slavka Kristan, vodja Oddelka za mladino pri novomeški knjižnici, vodila srečanje z mladimi osnovno-

KRONIKA

Rast 5 - 6 / 1997

Mladi literati iz osnovnih šol in udeleženci območnega srečanja mladih pesnikov in pisateljev v pogovoru na knjižnem sejmu

šolskimi literati. 16. maja je bilo srečanje srednješolskih literatov in območno srečanje mladih pesnikov in pisateljev Slovenije. Gost je bil novomeški novinar in literat Milan Markelj.

BREŽICE, 13. maja - V tukajšnji knjižnici je bila predstavitev literarnega dela Puščava pisatelja Bogdana Novaka. Z avtorjem se je pogovarjal višji knjižničar Drago Pirman.

NOVO MESTO, 13. maja - Ob 80-letnici Karla Bačerja, profesorja slovenskega jezika, literarnega zgodovinarja, pedagoškega svetovalca, bibliotekarja in etnografa, sta Knjižnica Mirana Jarca in novomeška občina predstavili v čitalnici knjižnice publikacijo o delu domoznanskega oddelka, katerega ustanovitelj in utemeljitelj je bil slavljeneec. Delo so predstavili avtorji prispevkov Marjan Brezovar, Nataša Petrov, Ivica Milić in Jože Gorenc. Pozdravni nagovor je imel novomeški župan Franci Koncilija. V kulturnem programu je nastopil oktet Adoramus.

ZAMOSTEC PRI SODRAŽICI, 13. maja - Prireditve ob 100. obletnici rojstva kiparja Franceta Goršeta so se pričele z odkritjem spominske plošče in kulturnim programom ob kiparjevi rojstni hiši. Spominsko ploščo, ki je delo kiparja Mirsada Begića, sta odkrila ribniški župan Jože Tanko in predsednik sveta KS Sodražica Zvone Janež, blagoslovil ribniški dekan Maks Ipavec; slavnostni govornik pa je bil Silvester Gaberšček, državni sekretar na ministrstvu za kulturo. O umetniku so govorili prof. Ludvik Mihelič, predsednik krajevnega odbora za praznovanje jubileja, dr. Valentin Inzko iz Sveč na Koroškem, kjer je domačijo z galerijo zapustil tamkajšnjemu kulturnemu društvu, in dr. Drago Štoka iz Opčin pri Trstu, kjer je Gorše takoj po vojni poučeval. V kulturnem programu so nastopili kvartet trobil Gallus in združeni pevski zbor s pevci iz Sodražice, Sveč in Opčin.

ČRNOMELJ, 15. maja - Tukajšnja ZKO je organizirala 11. revijo otroških in mladinskih pevskih zborov Dolenjske in Bele krajine, na kateri je sodelovalo 13 zborov z okrog 530 pevci.

KRŠKO, 15. maja - V kulturnem domu so pripravili koncert učitelji in učenci tukajšnje glasbene šole pod naslovom Glasbena šola malo drugače.

NOVO MESTO, 15. maja - V atriju na Glavnem trgu je bila kiparska razstava domačina Matjaža Matka z naslovom Maček ima sedem življenj, ki jo je odprl kritik Jože Hudeček.

KOSTANJEVICA NA KRKI, 16. maja - Galerija Božidarja Jakca je v Lamutovem likovnem salonu pripravila razstavo Gole slikoknjige avtorja Vojka Pogačarja. Večer je sooblikoval glasbenik Lado Jakša. O umetniku je govorila kustosinja Umetnostne galerije Maribor Edita Mileta. Razstava je plod sodelovanja treh galerij: mariborske, murskosoboške in kostanjeviške.

METLIKA, 16. maja - Belokranjski muzej je v Ganglovem razstavišču pripravil slikarsko razstavo z naslovom Deset slikarskih srečanj v Semiču, na kateri je razstavljalo 53 slikarjev, ki so v minule desetletju sodelovali na slikarskih kolonijah v Semiču. Razstavo je odprl semiški župan Janko Bukovec. Na otvoritvi je zapel dekliški pevski zbor metliške folklorne skupine Ivan Navratil.

NOVO MESTO, 16. maja - Drugi iz vrste koncertov Novomeškega glasbenega festivala je bil v evangelijski cerkvi. Nastopil je avstrijski čembalist in organist Klaus Christhart Kratzenstein, profesor na visoki šoli za glasbo v Innsbrucku. Prejšnji dan je nastopil na koncertu v Domu glasbene dediščine v Globodolu.

ČRNOMELJ, 17. maja - V Kulturnem domu je bil koncert domače godbe na pihala pod vodstvom Toneta Kralja.

KOSTANJEVICA NA KRKI, 17. maja - Posavsko pevsko združenje in ZKO Krško sta v Galeriji Božidarja Jakca organizirala tradicionalno revijo Pesem Posavja, na kateri so nastopili zbori iz Kostanjevice, Brestanice, Krškega, Kapel, Sevnice, Loke pri Zidanem Mostu in trije zbori iz Brežic.

LJUBLJANA, 18. maja - V okviru prireditve na Evropskem mesecu kulture v Ljubljani, ki je potekal od 15. maja do 5. julija, so nastopili tudi z Dolenjskega, in sicer 18. maja na promenadnem koncertu Občinski pihalni orkester Trebnje, 29. junija pa Pihalni orkester Videm Krško. 21. maja je bila v Zavodu sv. Stanislava otvoritev kiparske razstave Staneta Jarma.

LJUBLJANA - Od 19. do 24. maja je v Narodni galeriji potekal 3. slovenski muzejski sejem. Med 37 muzeji so sodelovali tudi z našega območja.

Dolenjski muzej Novo mesto je 20. maja napovedal arheološko razstavo Želzna doba na Slovenskem - Kapiteljska njiva Novo mesto in predstavil četrto knjigo Carniola Archaeologica Novo mesto 4, Kapiteljska njiva. 23. maja pa so prikazali izdelavo prazgodovinskih statev in tkanje okrasnih trakov.

Pokrajinski muzej Kočevje je pripravil dvoje predavanj: 20. maja Muzejski abonma in naslednji dan predavanje Kočevska skozi stoletja.

Belokranjski muzej Metlika je 22. maja predstavil izdelovanje belokranjskih pisanic.

NOVO MESTO, 19. maja - Kulturnoumetniško društvo Krka je v dvorani izobraževalnega centra v hotelu Krka pripravilo večer z Blažko Muller, diplomirano histpanistko in novinarko, ter njenima gostjama: Nikaragvanko Nubio Zrimec, profesorico španskega in francoskega jezika na Filozofski fakulteti v Ljubljani, in mag. Jasmino Markič, prevajalko in asistentko za špansko jezikoslovje na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Večer so obogatili: igravec in pevec iz Venezuele Diego Barrio Ross, ki živi v Ljubljani, ter kitarista Aljoša Kosor in Vitalij Osmačko.

NOVO MESTO, 20. maja - Knjižnica frančiškanskega samostana in Knjižnica Mirana Jarca sta pripravili ob 30-letnici Društva Exlibris Sloveniae v avli knjižnice razstavo ekslibrisov. Izbor iz posebne zbirke Boga Komelja je opravil p. Felicijan Pevec. Novomeška knjižnica je drugi največji lastnik ekslibrisov v Sloveniji. O pomenu teh sta na otvoritvi govorila p. Felicijan Pevec in dr. Rajko Pavlovec, ki je predstavil tudi Društvo Exlibris Sloveniae.

BREŽICE, 23. maja - Studio Brežice, ki je ob svetovnem dnevu knjige sprožilo akcijo zbiranja knjig za Slovenski dom v Zagrebu, je izročilo temu slovenskemu društvu več kot tisoč knjig na priložnostni slovesnosti. V kulturnem programu, ki ga je pripravila ZKO Brežice, sta nastopila pevska zbor iz Dobove in Slovenskega doma iz Zagreba.

LJUBLJANA, 23. maja - V Narodni galeriji so podelili Valvasorjevo nagrado in pet Valvasorjevih priznanj, ki jih vsako leto podeljujejo zaslužnim kustosom in drugim raziskovalcem ter ljubiteljem slovenske kulturne dediščine. Med dobitniki priznanj je bila tudi kustodinja Dolenjskega muzeja Iviča Križ za razstavo Od antičnega vrča do majolke, ki je rezultat njene večletne raziskave o lončarski obrti na Šentjernejem polju.

NOVO MESTO, 23. maja - Mešani pevski zbor Društva upokojencev Novo mesto, ki letos praznuje 40 - letnico delovanja, je nastopil na dobrodelnem koncertu v Kulturnem centru Janeza Trdine. Kot gost se je predstavila otroška folklorna skupina Kres iz Novega mesta.

ČRNOMELJ, 24. maja - Tukajšnja ZKO je v Kulturnem domu pripravila 11. revijo odraslih pevskih zborov z Dolenjske in Bele krajine. V sedmih zborih je nastopilo okrog 200 pevcev in pevk.

SEŽANA - 24. in 25. maja je v Kulturnem centru Srečka Kosovela potekalo 17. tekmovanje slovenskih godb v tretji težavnostni stopnji, na katerem je

MAJ nastopilo 28 godb, med njimi godbeniki iz Kostanjevice, Šentjerneja, Črnomlja, Kočevja in Straže. Slednji, tj. pihalni orkester Krka Zdravilišča, je pod vodstvom dirigenta Mira Sajeta dosegel najvišjo uvrstitev.

STIČNA, 24. maja - Tukajšnja godba na pihala je praznovala dvajsetletnico, sicer pa je delovala že v obdobju 1887 - 1943. Pred 20 leti je bil glavni pobudnik njene oživitve Lojze Ljubič. Na slovesnosti, ki so jo poleg domačih obogatili še novomeški in dobrepoljski godbeniki, je bil slavnostni govornik župan Ivančne Gorice Janez Lampret.

NOVO MESTO, 27. maja - Glasbena šola Marjana Kozine je v Kulturnem centru Janeza Trdine pripravila zaključni nastop svojih učencev.

BREŽICE, 28. maja - Tukajšnja glasbena šola je v Posavskem muzeju pripravila koncert Naša prihodnost.

BREŽICE, 29. maja - V osnovni šoli so predstavili projekt 200 let Čateških Toplic, ki je nastal v sodelovanju šole ter Term Čatež in Občinske turistične zveze Brežice.

NOVO MESTO, 29. maja - Na proslavi ob 25-letnici grmske osnovne šole je bil častni gost predsednik države Milan Kučan, ki je tudi vzdal v temeljni kamen za prizidek šole slavnostno listino.

NOVO MESTO, 29. maja - Kulturnoumetniško društvo Krka je pripravilo v Glasbeni šoli Marjana Kozine celovečerni koncert pianistke in korepetitorke Damjane Zupan.

NOVO MESTO, 29. maja - V prostorih podjetja Jakopin je bila v okviru Rudijevih večerov predstavitev pesniške zbirke Srečanja (izšla pri založbi Erro) novomeškega literata Smiljana Trobiša. Poleg avtorja so sodelovali recitator Tomaž Koncilija, citrar Rudi Mlinarič, oktet Adoramus in kulturni animator Rudi Škof. Del večera je bil posvečen spominu na pisatelja Janeza Trdino, saj je bila prav ta dan 167-letnica rojstva.

NOVO MESTO, 29. maja - V Knjižnici Mirana Jarca so predstavili pesniško zbirko Morje avtorja Jurija Marussiga.

METLIKA, 30. maja - Tu so slovesno odprli prenovljene prostore Ljudske knjižnice. Otvoritve so se udeležili tudi državna sekretarka in podsekretarka na ministrstvu za kulturo Majda Širca oz. Nataša Pihler, svetovalec za bibliotekarstvo Igor Prodnik, direktor Narodne in univerzitetne knjižnice Lenart Šetine in predsednik Zveze splošnoizobraževalnih knjižnic Slovenije Janez Lah.

NOVO MESTO, 30. maja - Z otvoritvijo razstave in slavnostno akademijo v Kulturnem centru Janeza Trdine so dolenjski kolesarji proslavili 100-letnico ustanovitve prvega kolesarskega kluba v Novem mestu.

NOVO MESTO, 30. maja - Osnovna šola Bršljin je s proslavo obeležila 25-letnico šole.

TREBNJE, 30. maja - V Knjižnici Pavla Golie je bila predstavitev tretje pesniške zbirke Sama Dražumeriča-Estela z naslovom Tiha mačka in keltski metulji. Avtor je sam prebiral pesmi ob zvočni spremljavi z zgoščenke irske skupine Death can dance in liričnem razmišljanju Klavdije Kotar.

ČRNOMELJ, 31. maja - Tu je bilo srečanje otroških folklornih skupin Slovenije z naslovom Igrajmo se, igrjajmo se, zaplešimo. Predstavilo se je 12 skupin.

ŠENTRUPERT, 31. maja - S slovesno akademijo so počastili 500-letnico enega najvrednejših srednjeveških spomenikov na Slovenskem, gotske cerkve sv. Ruperta. Slavnostni govornik je bil šentrupeški župnik Janez Vidic. Upokojeni nadškof dr. Alojzij Šuštar je blagoslovil kip sv. Ruperta, ki ga je restavriral Veljko Toman. Na slovesnosti, ki jo je povezoval rojak dr. Jože Ramovš in ob ubranem petju Novega Slovenskega okteta, so govorili dr. Marko Marin o svojem delu monografske obdelave župnijske cerkve, akademik dr. Emilijan Ceve v imenu Slovenske akademije znanosti in umetnosti o arhitekturni izjemnosti te cerkve, predsednik častnega odbora Lojze Peterle in Franc Bartolj v imenu krajevne skupnosti.

Prejšnji dan, 30. maja, pa je bila otvoritev del drugega slikarskega srečanja, ki je potekalo v Šentrupertu od 20. do 22. maja in so se ga udeležili slikarji Bogdan Breznik, Janko Orač, Domen in France Slana ter Veljko Toman. Umetnike je predstavil kustos Dolenjskega muzeja Jožef Matijevič.

MAJ

VELIKI NERAJEC, 31. maja - V hiši Vere Vardjan je bila otvoritev razstavno-prodajnega prostora izdelkov domače obrti in razstave del nizozemskega akademskega kiparja Dirka Heija, ki že deset let živi v bližnjem Dragatušu. Slavnostni govornik je bil Janko Mlakar, predsednik odbora za domačo in umetnostno obrt pri Obrtni zbornici Slovenije.

ŽLEGAR PRI ČATEŽU, 31. maja - Tu je bila otvoritev razstave del, ki jih je ustvarilo 24 slikarjev posavskih občin na slikarski koloniji od 28. do 31. maja. Srečanje slikarjev je organizirala ZKO Brežice, vodil pa umetnostni zgodovinar Dolenjskega muzeja Jožef Matijević, ki je tudi predstavil umetnike. Tu so odprli še atelje slikarja in podpredsednika Društva likovnikov Brežice Franca Lesa.

ČRNOMELJ - Tukajšnja ZKO je izdala knjižico Na krilih besed, ki pri naša izbrana dela mladih literarnih ustvarjalcev Bele krajine, ki so poslali svoje prispevke na natečaj ZKO.

JUNIJ

NOVO MESTO, 4. junija - Z otvoritvenim nagovorom župana Mestne občine Novo mesto Francija Koncilije v Kulturnem centru Janeza Trdine se je začel 3. mednarodni lutkovni festival Klemenčičevi dnevi. Evald Flisar, predsednik Društva slovenskih pisateljev in žirije natečaja za izvorno lutkovno igro 1997, je podelil nagrade avtorjem treh najboljših besedil: Samu Simčiču (O krokotarju in zlatem jajcu), Ireni Androjna (Pospravljenica) in Borutu Gombaču (Kdo je navil rumeno budilko). Najvišje slovensko priznanje na področju slovenskega lutkarstva, Klemenčičevo nagrado, je letos prejel Peter Dougan, član Lutkovnega gledališča Ljubljana.

KRŠKO, 5. junija - V Valvasorjevi knjižnici je bil Gregorčičev večer, na katerem so s petjem, glasbo in umetniško besedo predstavili romansirani življenjepis pesnika Simona Gregorčiča Biseri bolečine avtor Ivan Sivec, dramski igralec Andrej Kurent, mezzosopranistka Jožica Kališnik in citrar Miha Dovžan.

NOVO MESTO, 5. junija - Priljubljeni prof. Marjan Dobovšek je praznoval 90. rojstni dan. Leta 1969 je prejel za delo z mladimi Trdinovo nagrado, leta 1993 pa priznanje častnega občana občine Novo mesto.

NOVO MESTO, 5. junija - V Knjižnici Mirana Jarca je bila predstavitev knjižne novosti Rudija Šelige Demoni slavja. Z avtorjem se je pogovarjala višja bibliotekarka Jadranka Matič - Zupančič.

STRAŽA, 5. junija - Mešani pevski zbor Društva upokojencev Straža pod vodstvom Mitje Bukovca je pripravil slavnostni koncert ob 10-letnici delovanja. Kot gosta sta nastopila mladinski pevski zbor iz osnovne šole Vavta vas in mešani pevski zbor z Malega Slatnika.

VELIKE LAŠČE - Od 5. do 8. junija so potekale prireditve ob prazniku občine Velike Lašče. 5. junija je bila na Trubarjevi domačiji literarna delavnica Prevajalci, jezikoslovci in literarni zgodovinarji Švice in Slovenije o Jeremiasu Gotthelfu in Franu Levstiku. Isti dan je bilo srečanje s slovensko-švicarskim pisateljem Lojzeto Kovačičem. Na praznovanje je prišlo tudi zastopstvo občine Lützelflüh iz Švice, s katero Laščani grade kulturni most. 6. junija je bila osrednja proslava, na kateri sta nastopili tudi dramski skupini iz Roba in Lašč z odlomki iz del Levstika in Gotthelfa. 7. junija pa je bilo v župnijski cerkvi ekumensko besedno bogoslužje, posvečeno 450-letnici rojstva Jurija Dalmatina, ki je na turjaškem gradu prevajal biblijo. Zvečer je bila v tem gradu še revija občinskih pevskih zborov.

Teden dni prej pa je bil v okviru praznovanj občinskega praznika na Trubarjevi domačiji na Raščici zaključni večer literarne delavnice književnika in novinarja Vlada Žabota.

CERKLJE OB KRKI, 6. junija - V tukajšnji vojašnici so ob prisegi novih vojakov pripravili kulturni program, v katerem je sodeloval pihalni orkester iz Loč, in razstavo del akademskega slikarja Miroslava Kuglerja.

TREBNJE, 6. junija - Knjižnica Pavla Golie in pisateljica Barica Smole sta pripravili literarni večer v Centru za izobraževanje in kulturo, na katerem je pesnica in literarna urednica Primorskih srečanj Vida Mokrin Pauer predstavila knjigo kratke proze Katarina domačinke Barice Smole, ki je izšla pri Dolenjski založbi v zbirki Utva. O tem delu je govoril tudi urednik založbe

Franci Šali. Del večera je bil posvečen tudi avtoričini dopolnitvi Jurčičeve povesti Janez Gremčič. Nekaj odlomkov iz kratke proze je interpretirala dramska igralka, tudi rojakinja, Iva Zupančičeva. O svojem delu je govorila še avtorica. Večer so popestrile pesmi ob spremljavi citer.

STRAŽA, 7. junija - Združenje pihalnih orkestrrov Dolenjske in Bele krajine, ZKO Novo mesto, Mestna občina Novo mesto in KS Straža so pripravili 20. srečanje pihalnih orkestrrov in godb Dolenjske in Bele krajine z gosti iz tujine. Zaigralo je 14 orkestrrov s skoraj 600 godbeniki.

VIŠNJA GORA, 7. junija - V Čandkovi domačiji je bila kulturna prireditev, na kateri so nastopili pesnici Marija Pilko in Mihaela Zajc - Jarc, recitatorka Jerica Pezdič in vokalno instrumentalna skupina Zarja in Sonce iz Šmihela. Program je povezoval Rudi Škof. V novoodprti galeriji sta razstavljali novomeški slikarki Jelica Kupec in Jožica Škof.

DVOR, 8. junija - Na hiši na Jami, kjer se je 15. junija 1885 rodil dr. Fran Bradač, profesor klasične filologije na ljubljanski univerzi, so odkrili spominsko ploščo. Slavnostni govornik je bil dr. Jože Kastelic. V kulturnem programu so sodelovali učenci dvorske in žužemberške osnovne šole in člani domačega kulturnega društva. Ob tej priložnosti so v Kmetovi hiši odprli razstavo del dr. Bradača in razstavo del domačega slikarja Martina Šuštaršiča.

BREŽICE, 11. junija - Glasbena šola Brežice je v Posavskem muzeju pripravila zaključni koncert svojih učencev.

NOVO MESTO, 11. junija - Slovensko mladinsko gledališče Ljubljana je v sodelovanju z Mestno občino Novo mesto v jahalnici Srednje kmetijske šole Grm izvedlo premierno predstavo najnovejšega dela režiserja Matjaža Bergerja Nikoli me ne vidiš tam, kjer te jaz vidim. Projekt je zasnoval na osnovi besedil treh velikih mož iz svetovne kulture, dramatika W. Shakespeara, filozofa F. Nietzscheja in psihoanalitika J. Lacana.

KOSTANJEVICA NA KRKI, 12. junija - Galerija Božidarja Jakca in Obalne galerije Piran so pripravile otvoritev razstave del Branka Suhyja iz cikla slik, risb in grafik pod naslovom Španska palma 1994 - 1997. Avtorja so predstavili direktor kostanjeviške galerije Bojan Božič, umetniški vodja piranske galerije Andrej Medved in direktor Albertine na Dunaju dr. Konrad Oberhuber. Obe galeriji sta pripravili razstavo cikla, ki obsega 92 slik, grafik in risb, na štirih mestih: razstavi slik v kostanjeviški samostanski cerkvi in piranski Mestni galeriji, razstavi grafik in risb pa v kostanjeviškem Lamutovem likovnem salonu in koprski galeriji Meduza.

NOVO MESTO, 12. junija - Knjižnica Mirana Jarca je pripravila predstavitev knjižne novosti Barice Smole z naslovom Katarina. Z avtorico se je pogovarjala višja bibliotekarka Jadranka Matič - Zupančič. O njenem delu sta govorila pesnica Vida Mokrin Pauer in urednik Dolenjske založbe Franci Šali.

NOVO MESTO, 12. junija - V Kulturnem centru Janeza Trdine je bila predstavitev pesniške zbirke Tiha mačka in keltski metulj Sama Dražumeriča - Estela.

NOVO MESTO, 13. junija - Dolenjski muzej in Pokrajinski muzej Murska Sobota sta pripravila razstavo del slikarja Alojza Ebrla (1822 - 1887) v galeriji Dolenjskega muzeja. Razstavo je postavil kustos iz murskosoboškega muzeja Janez Balažič, ki je z ravnateljico tega muzeja, Ireno Šavel, predstavil umetnika na otvoritvi.

RIBNICA, 13. junija - V Galeriji Miklove hiše so odprli razstavo del akademskega kiparja Matjaža Počivavška. Avtor je predavatelj na likovni akademiji v Ljubljani, hkrati ustvarja tudi v Parizu.

NOVO MESTO, 14. junija - V knjižnici frančiškanskega samostana so odprli razstavo v počastitev 100-letnice rojstva akademskega kiparja Francea Goršeta, ki ga je predstavil Lado Smrekar. Razstavljena dela je zbrala Goršetova sorodnica, Novomeščanka Odeta Gorše. Glasbeno popestritev sta prispevali instrumentalni skupini Sonce in Zarja pod vodstvom Irene Rešeta.

NOVO MESTO - 14. junija je umrl zgodovinar in publicist Anton Štam-pohar. Rodil se je 9. maja 1943 v Gradcu v Beli krajini. Od leta 1971 do 1995 je delal v Dolenjskem muzeju. Napisal je več člankov, publikacij in pripravil več razstav in zbirk. Leta 1985 je prejel Trdinovo nagrado.

ČRNOMELJ - Od 13. do 15. junija je bilo v Črnomlju tradicionalno, že 34. jurjevanje in kresovanje, ki spada med redke prireditve, katerih namen je ohranjanje izvirne podobe ljudskega izročila. Nastopili so pihalni orkestri, tamburaši, narodni ansambli, folklorne skupine. Ob tej priložnosti je bila državna revija najboljših izvirmih folklornih skupin Slovenije, v Špeličevi hiši in v gradu je bila razstava 5. belokranjskega likovnega bienala, kjer je razstavljalo 17 gostujočih in 9 domačih likovnih umetnikov.

Utrinek s tradicionalnega črnomaljskega jurjevanja

SEVNICA, 14. junija - Tukajšnja ZKO je v okviru letošnjih prireditev Grajsko poletje pripravila v Lutrovski kleti koncert okteta Jurija Dalmatina. Ob tej priložnosti so se predstavile flavtistke sevniške glasbene šole.

ŠENTJERNEJ, 14. junija - Na 17. srečanju oktetov Šentjernej '97 je sodelovalo 39 oktetov ter nonetov iz domovine in tujine.

KRŠKO, 16. junija - V Kulturnem domu je nastopilo albansko Akademsko folklorno društvo iz Prištine.

STIČNA, 18. junija - Slovenski verski muzej v Stični je pripravil razstavo Friderika Ireneja Barage (1797 - 1868) Svetost v dejanju, ki jo je odprl upokojeni nadškof dr. Alojzij Šuštar. Na razstavi so poleg slikovnega in knjižnega gradiva razstavili tudi del obsežnega Baragovega arhiva, ki je od leta 1992 shranjen v cistercijanskem samostanu v Stični.

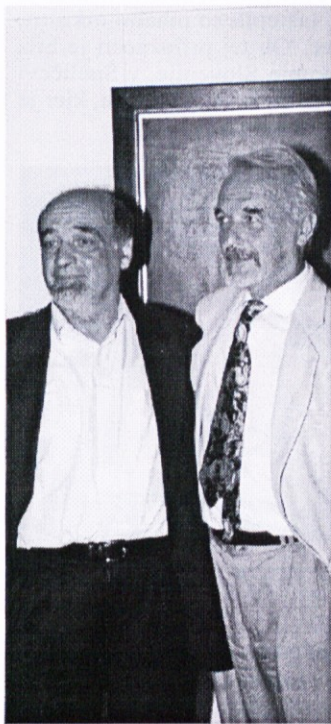
TREBNJE - 17. in 18. junija je Glasbena šola Trebnje pripravila koncert svojih učencev.

BRESTANICA, 20. junija - Na brestaniškem gradu so odprli skupinsko razstavo, ki jo je pripravilo Oko, društvo likovnikov iz Krškega, in na kateri se je predstavilo dvajset likovnikov s 46 deli. Društvo je pripravilo to razstavo v spomin na znanega kiparja in medaljerja Vladimirja Štovička, ki se je rodil 26. junija, in namenilo pozornost njegovi hčerki, akademski kiparki Vladki Štoviček.

NOVO MESTO, 20. junija - V Dolenjskem muzeju so odprli razstavo Novomeška amaterska fotografija v prvi polovici 20. stoletja, ki jo je pripravila diplomirala etnologinja in arheologinja Ivica Križ, odprl pa Janez Mežan, poslanec v državnem zboru.

TREBNJE - Od 20. do 28. junija je potekal 30. mednarodni tabor likovnih samorastnikov. Slavnostni zbor umetnikov, organizacijskega odbora, umetniškega sveta in prijateljev Galerije samorastnikov je bil 21. junija v kulturnem domu. Dobrodošlico sta izrekla predsednik organizacijskega odbora Janez Gartnar in trebanjski župan Alojzij Metelko. O tridesetletni dejavnosti tabora je govoril predsednik umetniškega sveta dr. Zoran Kržišnik, pozdravni nagovor je imel pokrovitelj, predsednik države Milan Kučan. V kulturnem programu, ki ga je povezovala Zvonka Falkner, so sodelovali: gledališka igralka Iva Zupančič, oktet Lipa, orkester Mandolina iz Ljubljane ter občinski pihalni orkester in mažoretke. Galerija samorastnikov hrani zbirko 800 del 206 umetnikov iz 30 držav. Letošnjega tabora se je udeležilo 28 mojstrov naivne umetnosti.

BREŽICE, 21. junija - Trije pevski zbori Kulturnoumetniškega društva Brežice so nastopili v brežiškem gradu na zaključnem koncertu. Kot gostje so nastopili tamburaši iz Artič, citrarji in člani literarne skupine Žarek iz Brežic.

Slikar Jože Tisnikar in pesnik Dane Zajc v Galeriji Krka

NOVO MESTO, 21. junija - V Prečni pri Novem mestu je bil vseslovenski partizanski tabor '97 ob 55-letnici izrednega razmaka oborožene vstaje slovenskega naroda. Govorili so predsednik Slovenije Milan Kučan, predsednik Zveze združenj borcev NOB Ivan Dolničar in novomeški župan Franci Koncilija. V kulturnem programu so sodelovali novomeška godba na pihala, Partizanski pevski zbor iz Ljubljane, folklorne, plesne in druge skupine.

RAŠICA, 21. junija - Slovensko protestantsko društvo Primoža Trubarja je na Trubarjevi domačiji slovesno zaznamovalo 450-letnico rojstva Jurija Dalmatina. O njegovem pomenu so govorili dr. Matjaž Kmecl, Jože Rajhman in Geza Filo. V kulturnem programu pa sta sodelovali vokalna skupina KUD Primoža Trubarja iz Velikih Lašč in skupina Prekmurka iz Puconcev.

SEVNICA, 21. junija - Delavska godba pri PGD Sevnica je pripravila v okviru sevnškega grajskega poletja koncert v atriju gradu.

ŠENTVID PRI STIČNI - 21. in 22. junija je potekal 28. tabor slovenskih pevskih zborov. V soboto je nastopilo sedem zborov iz Hrvaške, Italije, Avstrije in Madžarske, v nedeljo pa 241 zborov z okoli sedem tisoč pevci z vseh koncev Slovenije. Geslo letošnjega tabora je bilo: Kdor veselo živi. Slavnostni govornik je bil prof. Jože Kores.

ŠMARJEŠKE TOPLICE, 21. junija - V tukajšnjem zdravilišču so odprli razstavo novejših del slikarja Franca Železnika. Na otvoritvi ga je predstavila animatorka Mojca Hočevar, v kulturnem programu pa sta nastopila violinistka Petra Božič in harmonikar Branko Rožman.

VRHNIKA, 21. junija - Folklorna skupina Dragatuš je nastopila s prikazom belokranjskih plesov na reviji folklornih skupin na Vrhnikih, kjer so nastopile skupine iz vseh slovenskih regij.

TREBNJE, 22. junija - Tukajšnja glasbena šola je pripravila koncert Matevža Sile (pozavna) in Borisa Bizjaka (flavta).

NOVO MESTO, 23. junija - Tretji v vrsti koncertov Novomeškega glasbenega festivala je bil v frančiškanski cerkvi, kjer je nastopila organistka Angela Tomanič.

NOVO MESTO, 23. junija - V Galeriji Krka so odprli razstavo del slikarja Jožeta Tisnikarja. Umetnika je predstavil dr. Milček Komelj. Ob tej priložnosti so predstavili knjigo Krok, skupno delo slikarja Tisnikarja in pesnika Daneta Zajca. O tem delu je govorila urednica založbe Edina Tatjana Pregl - Kobe. Predstavila sta se tudi oba umetnika. Otvoritev je popestril nastop instrumentalne skupine Kurja koža.

BREŽICE, 24. junija - V Posavskem muzeju je bila otvoritev slikarske razstave akademskega slikarja Rajka Čubra, ki so jo popestrili Prifarski muzikanti. Razstavo je odprl direktor 1. festivala Brežice Klemen Ramovš. O slikarju, domačinu, in njegovem ustvarjanju je govorila Jožica Vrtačnik - Lorber iz Posavskega muzeja. Slavnostni govor ob dnevu državnosti je imel predsednik brežiškega občinskega sveta Slavko Sušin.

DOBREPOLJE, 24. junija - V počastitev dneva državnosti so nastopili vsi pevski zbori (cerkveni in posvetni) iz občine.

JANKOVIČI PRI ADLEŠIČIH, 24. junija - Na predvečer državnosti je bila v galeriji Raztresen predstavitev treh avtorjev. Novinar in publicist Andro Fini Skaleras je predstavil zvočne publikacije Pogovori s prof. dr. Antonom Trstenjakom in pesniško zbirko Vrata v Perugii. Dr. Tihomir Pinter je razstavljal svoje fotografije. O svojem delu je govoril tudi književnik dr. Vladimir Gajšek.

METLIKA, 24. junija - Ob dnevu državnosti je metliška podružnica Glasbene šole Črnomelj pripravila na dvorišču metliškega gradu koncert mladih glasbenikov. Slavnostni govornik je bil metliški župan Branko Matkovič.

NOVO MESTO, 24. junija - Slovesna otvoritev letošnjih Novomeških poletnih večerov je bila v Kulturnem centru Janeza Trdine, kjer je nastopil Novomeški simfonični orkester pod vodstvom Zdravka Hribarja. Slavnostni govornik je bil novomeški župan Franci Koncilija. S koncertom so želeli počastiti 90. obletnico rojstva skladatelja Marjana Kozine.

KRŠKO, 26. junija - Na proslavi ob dnevu državnosti v Kulturnem domu so nastopili pevci mešanega pevskega zbora Svit iz Krškega ter pesnik in igravec Tone Kuntner. Predvajali so še dokumentarni film Operacija 2-1-13-62.

TREBNJE, 26. junija - Knjižnica Pavla Golie je pripravila srečanje z Ljubljančanko Fani Okič, ki se ukvarja s proučevanjem starih kultur; predstavila je tudi svoje tri knjige.

MULJAVA, 27. junija - Pri Jurčičevi domačiji je bila premierna uprizoritev Jurčičeve povesti *Sosedov sin*, ki jo je za gledališče priredil in zrežiral domačin, igralec Mestnega gledališča ljubljanskega Janez Eržen. V igri je nastopilo več kot petdeset domačinov.

Gledališka priredba Jurčičevega *Sosedovega sina* v izvedbi ljubiteljskih igralcev z Muljave; na sliki prizor iz vaše gostilne

NOVO MESTO, 27. junija - *Moje pesmi in voščila* je naslov prve pesniške zbirke Belokranjke Anice Macele - Kolar. Predstavitelj je bila v Knjižnici Mirana Jarca, kjer je avtorico predstavila Jadranka Matič - Zupančič.

ROŽANEC, 27. junija - Pri Mitreju je bilo literarno srečanje, na katerem je igralec Jožef Ropoša prebiral pesmi Metličana Bogdana Končarja.

OSILNICA, 28. junija - Tega dne je bila kulturno-zabavna prireditev ob "petruvem v deželi Petra Klepca", prazniku Osilniške doline.

TREBNJE - 29. junij praznuje trebanjska občina od leta 1995 kot spominski dan ob obletnici rojstva škofa Friderika Barage, misijonarja in jezikoslovca. Letos je bilo praznovanje še toliko pomembnejše, saj poteka 200 let od njegovega rojstva.

21. junija se je začel izpred spomenika Barage v Trebnjem pohod Po Baragovih poteh (označena od leta 1995) preko Dobrniča v njegovo rojstno Malo vas. Pred rojstno hišo je bila manjša kulturna prireditev, zbrane pa je pozdravil predsednik občinskega sveta dr. Marjan Pavlin.

27. junija je bila v Centru za izobraževanje in kulturo slavnostna akademija. Slavnostni govornik je bil dr. Franci Šuštar, ravnatelj semenišča in predsednik Baragovega odbora v ljubljanski nadškofiji. V kulturnem programu so nastopili pevci okteta *Deseti brat* in učenci glasbene šole. Mag. France Baraga je predstavil knjižico *F. Barage iz leta 1826* Opominjanje, ki jo je ob tem praznovanju izdala trebanjska občina.

29. junija je bila v Mali vasi osrednja prireditev, ki se je začela s koncertom trebanjske godbe. Mašo je vodil slovenski metropolit in ljubljanski nadškof dr. Franc Rode. Slavnostni govornik je bil akademik in pisatelj Alojz Rebula. Nastopila sta oktet Lipa iz Trebnjega in zbor Raglje.

Pošta Slovenije je ob tem predstavila priložnostno znamko z Baragovo podobo, ki jo je oblikoval Bojan Maraž.

DOBREPOLJE, 29. junija - Na tukajšnjem dnevu godbe so sodelovali orkestri iz Novega mesta, Kočevja, Ribnice, Grosupljega, Stične, Dobrepolja.

DRAGOMLJA VAS, 29. junija - Ob 75-letnici gasilskega društva so v kulturnem programu, ki ga je povezoval Rudi Škof, nastopili plesalci folklorne skupine Tineta Rožanca iz Ljubljane ter pevci metliškega okteta Vitis.

METLIKA, 29. junija - Z nastopom hrvaške folklorne skupine Bunjevačko kolo iz Subotice na dvorišču metliškega gradu so se pričele mednarodne po-

JUNIJ letne kulturne prireditve pod naslovom Pridi zvečer na grad, ki so od leta 1982 že devete in pete zapovrstjo.

NOVO MESTO, 30. junija - Območna enota Zavoda Republike Slovenije za šolstvo Novo mesto je izdala zbornik 40 let za boljše šolstvo (1956 - 1996), ki prikazuje šolski delovni utrip zadnjih štirih desetletij na Dolenjskem, v Posavju in Beli krajini. Gradivo, v katerem je več kot petdeset prispevkov, je zbral in uredil prof. Jože Škufca, predstojnik zavoda, ki je delo predstavil v avli Kulturnega centra Janeza Trdine.

JULIJ

KRŠKO, 3. julija - Glasbena šola Krško je bila organizator koncerta državnega simfoničnega orkestra v Kulturnem domu. V orkestru sodelujejo učenci večine slovenskih glasbenih šol, dirigent je bil Marko Letonja.

DOLENJSKE TOPLICE - Glasbena mladina Slovenije je od 4. do 17. julija organizirala v Taboru mladih v Dolenjskih Toplicah 13. mednarodni poletni tabor. 28 mladih glasbenikov, starih od 15 do 25 let, iz devetih evropskih držav se je pod vodstvom dirigenta Simona Robinsona predstavilo na koncertih v Dolenjskih Toplicah, Slovenskih Konjicah, Ljubljani in v Novem mestu.

METLIKA, 4. julija - V okviru kulturnih prireditev Pridi zvečer na grad je bil koncert metliške godbe na pihala, ki jo vodi Rafko Ogulin.

ŠKOCJAN, 5. julija - Tu je bila osrednja proslava ob škocjanskem občinskem prazniku. V okviru praznovanja je bila 20. junija revija občinskih pevskih zborov. 4. julija je bila slavnostna akademija v počastitev spomina na dr. Ignacija Knobleharja.

ŽUŽEMBERK, 5. julija - Turistično društvo Žužemberk je pripravilo na grajskem dvorišču koncert tenorista Rada Legana, ki se je s pianistom Berislavom Budakom predstavil z izborom arij.

RIBNICA, 6. julija - Tu je potekala tradicionalna prireditev za slovenske izseljence Srečanje v moji deželi, ki jo je že dvainštiridesetič organizirala Slovenska izseljenska matica.

KRANJSKA GORA, 8. julija - Dolenjski muzej je tu pripravil razstavo o lončarski obrti na Šentjernejskem polju. Gre za del obsežne razstave z naslovom Od antičnega vrča do majolke, ki jo je kustodinja Ivica Križ pripravila leta 1995 v Novem mestu in za katero je letos prejela Valvasorjevo priznanje.

KOSTEL, 10. julija - V prostorih Nove Ljubljanske banke so odprli razstavo del akademskega slikarja Valentina Omana.

NOVO MESTO, 12. julija - V frančiškanskem samostanu je bila otvoritev razstave del akademske slikarke Mire Ličen Krmpotič iz Pirana. Umetnico je predstavil p. Felicijan Pevec. V kulturnem programu je nastopila skupina Mahcu iz Šmartna pri Litiji. Prireditev je bila v počastitev nove maše Igorja Luzarja.

NOVO MESTO - V okviru Novomeških poletnih večerov, ki jih je organizirala ZKO Novo mesto, je bil 14. julija v frančiškanski cerkvi koncert komornega ansambla Tartini Quarteta s solistom, klarinetistom Matejem Bekavecem.

16. julija je bil v avli Kulturnega centra Janeza Trdine koncert mednarodnega mladinskega godalnega orkestra Glasbene mladine Slovenije pod vodstvom Simona Robinsona.

METLIKA, 15. julija - V okviru poletnih kulturnih prireditev Pridi zvečer na grad je imel na grajskem dvorišču koncert Simfonični orkester RTV Slovenije pod taktirko Antona Nanuta.

DRUŽINSKA VAS, 17. julija - V penzionu Domen je razstavljala akademska slikarka Zvonka Simčič. Gost je bil režiser Talal Hadi, ki je z igralci otroškega kulturnega centra iz Ljubljane pripravil tri lutkovne predstave.

KRŠKO, 18. julija - Pihalni orkester Videm iz Krškega, ki letos praznuje 40-letnico, je nastopil na svetovnem tekmovanju pihalnih orkestrrov na Nizozemskem, kjer se je pomeril z 240 orkestri z vsega sveta. Iz Slovenije sta poleg krškega nastopila še orkestra iz Velenja in Raven na Koroškem. Krški godbeniki pod vodstvom Draga Gradiška so se predstavili v sekciji klasičnih pihalnih orkestrrov v 1. kategoriji in prejeli zlato medaljo.

JULIJ

SEMIČ - Od 18. do 20. julija je potekala prireditev Semiška ohcet. Med drugim so odprli prenovljeno stalno vinogradniško zbirko ter prevzeli nov občinski grb in zastavo.

NOVO MESTO, 19. julija - Z zaključno prireditvijo so se končale že 9. jezikovne počitnice, ki so potekale tudi letos na grmski osnovni šoli od 29. junija za otroke z avstrijske Koroške v organizaciji Krščanske kulturne zveze iz Celovca in OŠ Grm.

ŠMARJETA, 20. julija - Na šmarjetno nedeljo so tu prvič praznovali praznik krajevne skupnosti. Ta dan so izbrali v spomin na dogodek, ko so domačini leta 1848 na šmarjetno nedeljo prvi na Dolenjskem in med prvimi v Sloveniji podpisali zahtevo za zedinjeno Slovenijo.

VAVTA VAS, 20. julija - Domače gasilsko društvo je z več prireditvami praznovalo svojo 90-letnico. Proslavo so oblikovali pihalni orkester Krka Zdravilišča, upokojenski pevski zbor Novoles in učenci vavtovške osnovne šole.

METLIKA, 26. julija - V Ganglovem razstavišču je bila otvoritev fotograf-ske razstave aktov Aleša Gregoriča iz Ljubljane. Nato pa je bil koncert tria Lorenz. Prireditvi sta bili v okviru mednarodnih poletnih prireditev Pridi zvečer na grad.

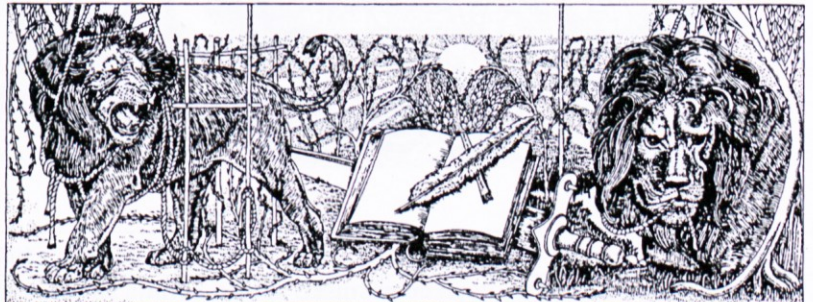
CALAIS (FRANCIJA), 27. julija - Mokronožan Martin Strel je preplaval Rokavski preliv med Anglijo in Francijo (33 km) v 16 urah in pol in se tako vpisal kot 512. plavalec, ki je premagal to ožino.

NOVO MESTO - Samostojni podjetniki, gostinci in turistični delavci so izdali prospekt o turistični poti od Otočca do Gorjancev. Spremno besedo je napisal Ivan Perhaj z Rateža.

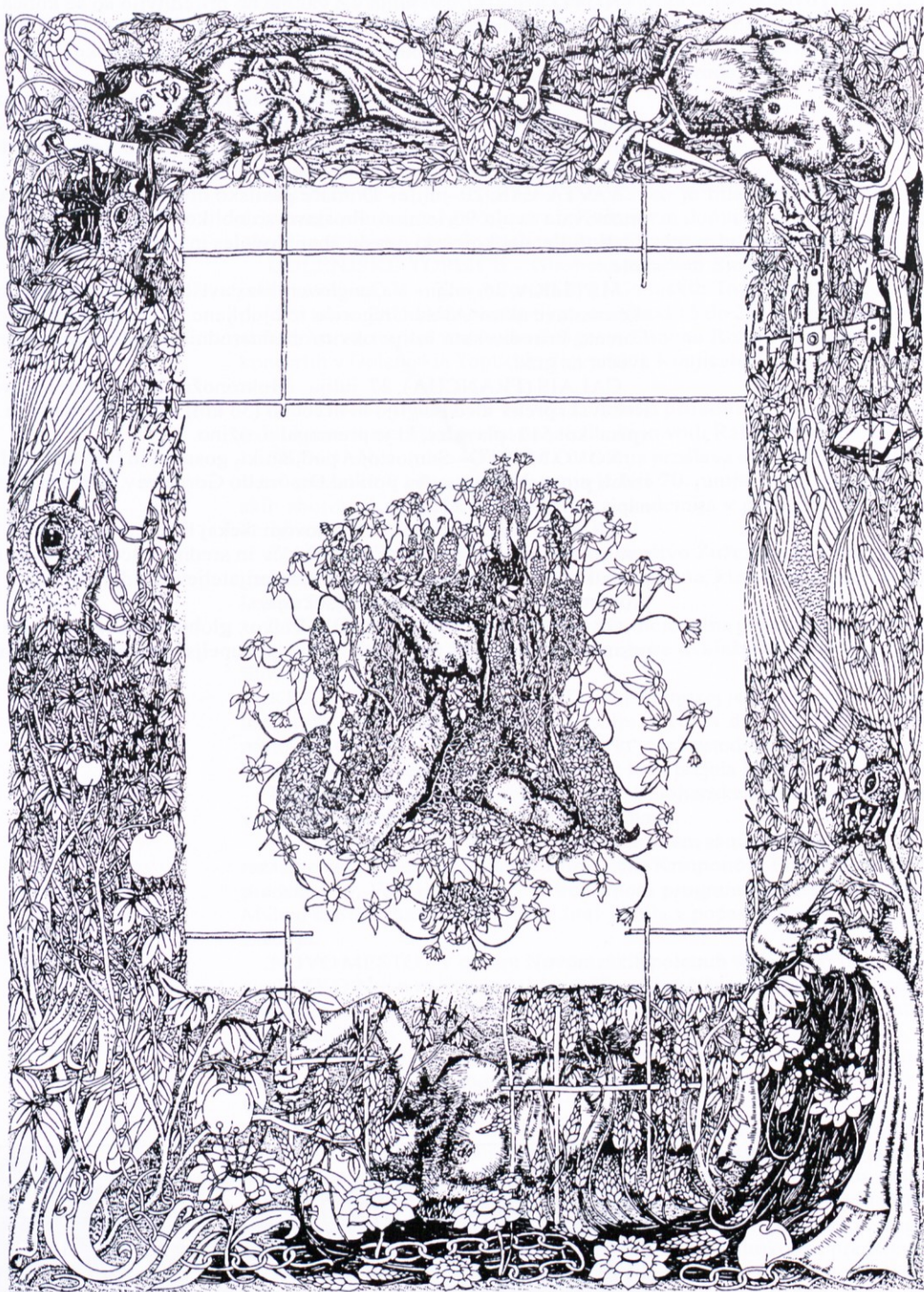
KRŠKO - Izšel je zbornik z naslovom Nekaj bi vam rad povedal, v katerem so literarni prispevki osnovnošolcev in srednješolcev iz Posavja, ki so poslali tekste na literarni natečaj Zveze prijateljev mladine Krško v okviru projekta Mladi za razvoj domačega kraja.

GROSUPLJE - Pri češki založbi Volvox globator v Pragi je izšla knjiga pesmi Iva Ferbežarja, pesnika in vodje grosupeljske založbe Mondena.

Vinjeta (detajl) Lucijana Reščiča za pesniško zbirko Ivica Jembriha, perorisba s tušcem, 1994

KRONIKA
Rast 5 - 6 / 1997

Lucijan Reščič: ZEMJA SMO, perorisba s tušem, 1994

Ilustracija za dvojezično pesniško zbirko Zemlja smo - Zemlja sme Ivce Jembriha

NETOPIR

*Nemi prosojni let
iz samotnega hodnika
zagrize v sonce
in pogoltne luč.*

*Pogreznjeni v noč
z očmi netopirja
zdaj vidimo temo
in vid slepih ptic.*

Lucijan Reščič

Lucijan Reščič: NETOPIR, akvarelirana perorisba, 1995

Neobjavljena pesem k neobjavljeni ilustraciji

SODELAVCI TE ŠTEVILKE

Karel BAČER, prof. slovenskega jezika in književnosti, v pokoju, lektor, leksikograf, Novo mesto

Sandra BORŠIČ, dipl. sociologinja, Mestna občina Novo mesto, Novo mesto

Franc BUČAR, dr. vet. med., redni univ. prof., v pokoju, Ljubljana

Emil CESAR, dr. slavistične znanosti, v pokoju, Ljubljana

Helena CRČEK, študentka, Ljubljana

Branimir FRLAN, upokojenec, Novo mesto

Lidija GAČNIK GOMBAČ, prof. slovenskega in ruskega jezika, prevajalka, bibliotekarka, Maribor

Ivan GREGORČIČ, prof. slovenskega jezika in književnosti, Osnovna šola Mirna, Rakovnik, Šentrupert

Miloš JAKOPEC, časnikar, v pokoju, Novo mesto

Maca JOGAN, dr. socioloških znanosti, dipl. psihologinja, Ljubljana

Ivan KASTELIC, dipl. novinar, muzejski pedagog, Posavski muzej Brežice

Jurij KOVIČ, mag. matematike, samostojni kulturni delavec, Ljubljana

Janez KRAMARIČ, dipl. pravnik, mag. prava, Črnomelj

Milan MARKELJ, novinar, urednik, Novo mesto

Jožef MATIJEVIČ, umetnostni zgodovinar, višji kustos v Dolenjskem muzeju Novo mesto, Mirna Peč

Ivanka MESTNIK, predmetna učiteljica, v pokoju, Novo mesto

Jože PERŠE, prof. biologije in kemije na Ekonomski šoli Novo mesto, Gorenja vas, Šmarješke Toplice

Robert PESKAR, dipl. umetnostni zgodovinar, Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto, Ljubljana

Irma PLAJNŠEK, absolventka primerjalne književnosti in slovenskega jezika, Ljubljana

Mara RUPENA OSOLNIK, učiteljica, politična delavka, upokojenka Barica SMOLE, predmetna učiteljica slovenskega in ruskega jezika, Trebnje

Rudi STOPAR, pesnik, likovni umetnik, Sevnica

Iztok STRAŽAR VRHOVEC, dipl. inž. računalništva, Miklavž na Dravskem polju

Franci ŠALI, prof. sociologije, vodja Dolenjske založbe pri Tiskarni Novo mesto, Vavta vas

Peter ŠTEFANČIČ, lektor, predmetni učitelj slovenskega jezika in zgodovine, Srednja pomorska šola Portorož, Izola

Andrej ŠURLA, prof. slovenskega jezika in književnosti, Gimnazija Novo mesto, Dolnja Težka Voda

Marijan TRŠAR, akademski slikar, likovni kritik, upokojen, Ljubljana

Igor VIZJAK, dipl. sociolog, Straža

Jože ZUPAN, prof. slovenskega jezika in književnosti, ravnatelj Osnovne šole Šentrupert, Šentrupert

RAST
RAST
RAST

**REVIJA ZA LITERATURO, KULTURO
IN DRUŽBENA VPRAŠANJA**
Letnik VIII., leto 1997, št 5-6 (51-52)

ISSN 0353-6750, UDK 050 (497.4)

- IZDAJATELJICA:** Mestna občina Novo mesto, zanjo župan Franci Koncilija
- SOIZDAJATELJICE:** Občine Črnomelj, Metlika, Šentjernej, Škocjan, Trebnje in druge občine Dolenjske, Posavja, Bele krajine ter Kočevske
- SVET REVIJE:** Predsednik sveta: Robert Judež (Mestna občina Novo mesto), člani: Cvetka Klobučar (Škocjan), Ksenija Khalil (Črnomelj), Milan Rman (Trebnje), Milan Travnikar (Metlika), Ida Zagorc (Šentjernej)
- UREDNIŠTVO:** Milan Markelj (odgovorni urednik), Nataša Petrov (namestnica odgovornega urednika), Ivan Gregorčič (Literatura), Marinka Dražumerič (Kultura), Alenka Ilovar in Marjan Ravbar (Družbena vprašanja), Janez Gabrijelčič (Rastoča knjiga), Rudi Stopar (Odmevi in odzivi), Lucijan Rešičič (likovni urednik), Tomaž Koncilija in Marko Koščak
- NASLOV UREDNIŠTVA
IN TAJNIŠTVA:** Mestna občina Novo mesto, Seidlova cesta 1, 8000 Novo mesto, s pripisom: za revijo Rast, tel.: (068) 317-256, faks: (068) 322-731
- TAJNIK REVIJE:** Franc Zaman
- LEKTOR:** Peter Štefančič
- NAROČNINA:** Mestna občina Novo mesto, št. ŽR.: 52100-630-40115, s pripisom: za revijo Rast
Letna naročnina za fizične osebe je 3.500 SIT, za pravne osebe 6.000 SIT. Ta številka stane v prosti prodaji 1.000 SIT
- PRISPEVKI:** Rokopise sprejemajo tajnik revije in uredniki. Nenaročenih rokopisov in drugih gradiv ne vračamo. Željeno je, da so prispevki napisani z računalnikom, stiskani v dveh izvodih na eni strani papirja in s širokim razmikom (30 vrst na stran). Zapisi na računalniški disketi naj bodo shranjeni v formatu MS Word, Wordperfect ali v dostext (ascii).
- NAKLADA:** 1000 izvodov
- PRIPRAVA ZA TISK:** Biro M Novo mesto
- TISK:** Tiskarna Novo mesto

Po mnenju Ministrstva Republike Slovenije za kulturo (št. 415 - 325 / 92 z dne 1. julija 1992) je revija uvrščena med proizvode, za katere se plačuje 5-odstotni davek od prometa proizvodov.

Izhaja štirikrat letno, in sicer marca, julija, oktobra in decembra

Izid te številke so podprli: Ministrstvo Republike Slovenije za kulturo, Mestna občina Novo mesto, Upravna enota Novo mesto in občine soizdajateljice

POPRAVEK

V Rasti št. 3-4 se je v članku Marjana Brezovarja o profesorju Bačerju na str. 202 vrinila napaka: "ne na osnovi *domišljenih tez*" - pravilno: *odmišljenih*

82
RAST 1997

200701932,5/6

COBISS o

KUJINICA M. JARCA
Dobroznanski oddeljak

RAST - OKTOBER 1997

MESTNA OBČINA NOVO MESTO